Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metotlar

Cüneyt EREN

1962 yılında Eskişehir'de doğdu. Aslen Manisa Salihli'lidir. İlkokulu Ankara İltekin İlkokulunda, ortaokulu İzmir Alsancak Ortaokulunda ve liseyi de İzmir Atatürk Lisesinde okudu. (1979). Ürdün Üniversitesi Arap Dili Bölümünde Arapça eğitimi aldı. (1981) Lisans (B.A) (1985) ve Mastır (M.A) (1987) eğitimini Ürdün Üniversitesinde tamamladı.

Başbakanlık Devlet Memurları Yabancı Diller Eğitim Merkezinde Arapça Öğretim Görevlisi ve Müdür yardımcısı olarak çalıştı. (1989-95) Ankara Üniversitesinde doktorasını tamamladı.

(1994) Uluslararası Malezya İslâm Üniversitesi IRKH Fakültesinde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak çalıştı. (1999) Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümünde Yrd. Doç. olarak çalıştı. (2000-03) 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına tayin oldu. (2003) Halen aynı bölümde Yrd. Doç. olarak vazife yapmaktadır.

Evli ve dört çocuk babasıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metotlar

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN

KUR'ÂN-I KERÎM'İ ANLAMAYA YÖNELİK METOTLAR

Editör
İsmail KAYAR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5557-30-0

Yayın Numarası
116

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mart 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Bulgurlu Mahallesi, Bağcılar Cad. No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser
b. : bin. ibn (oğul)
bkz. : bakınız
h. : hicrî
Hz. : Hazret-i
krş. : karşılaştırınız
m. : milâdî
Ms. : Meselâ
nşr. : neşir, neşreden
ölm. : ölüm
s. : sayfa
s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem
thk. : tahkik eden
ts. : tarihsiz
v.b. : ve benzeri
v.d. : ve devamı
v.s. : ve sâire

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın fikir tohumları, yıllar önce Ürdün Üniversitesinde, değerli hocam Prof. Dr. Salah el-Hâlidî'den almış olduğum bir dersle başlamıştı. Dersimizin konusu her ne kadar, "*Tefsir Kitaplarında Metin Çalışmaları*" idiyse de, hocamız dersin ilk birkaç saatini klasik kaynaklar, tefsirler ve özellikle Kur'ân'ı anlama yolunda bazı tavsiyelere ayırmıştı. O günlerde sadece ders notları mahiyetinde aldığım birkaç satır not, ileride Kur'ân'ı anlama yolunda ufkumu açmış ve bu çalışmaya da temel teşkil etmiştir.

Öncelikle fikir tohumcukları olarak zihnime yerleşmiş, kimisi de eksik olan bu notlar, dünya ve ahiret saadetinin anahtarı hükmündeki İlâhi Kitab Kur'ân'ın anlaşılması gibi çok önemli bir konuda bana rehber oldu. Topu topu iki sayfa olan bu notlara, yer yer edinmiş olduğum birikimle ilavelerde bulunuyordum. Ve nihayetinde elinizdeki bu mütevazı çalışma ortaya çıkmış oldu. İtiraf etmem gerekir ki; araştırmam ilerledikçe Kur'ân'la ilgili böylesi bir yöntem araştırması için gerekli malzemenin, aslında Kur'ân'ın kendi ayetleri içerisinde var olan doğasında gizli olduğunu şahid oldum.

Bu arada araştırmamızla yakından ilgisi olan birkaç çalışmadan da bahsetmek istiyorum. Bu eserlerin başında

çağımızın ilim ve fikir insanı merhum hocam Muhammed Gazalî'nin orijinal adı "*Keyfe Neteâmel Me'al-Kur'ân*" olan ve değerli dostum Emrullah İşler tarafından Türkçe'ye "*Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*" kazandırılan kitabı geliyor. Yine aynı konuda Mustafa Ünver'in "*Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü"*, Halis Albayrak'ın *Tefsîr Usûlü* adlı çalışmasının özellikle III. Bölümü, bazı mülahazalarımızla birlikte; Muhammed Huseyn Beheşti'nin Türkçe'ye "*Kur'ân'ı Anlama Metotu*" adıyla kazandırılmış olan eseri ve 03-05 Şubat 1995 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenip, tebliğleri Fecr Yayınları arasında kitaplaştırılan *1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu* adlı eser yer almaktadır.

Çalışmamız bu mütevazı hacmiyle birlikte, Kur'ân hakkında herkesin bilmesi gereken temel bilgiler ve anlaşılması yolunda bazı anahtar metotlar ihtiva etmektedir.

Kanaatimce, insanlığın içinde yaşadığı kaos sebeplerinin başında, Kur'ân'ın anlaşılamayıp, hayata düstur edilememesi gelir. Oysa Kur'ân-ı Kerîm müslümanın kimliğini oluşturması, yaşadığı çağın gerekli kıldığı kültür ve yeniliklerine cevap verebilecek bir hazine olması hasebiyle çok önem arz etmektedir. Mesele bu hazineyi doğru kullanabilmek ve onu çağın diliyle anlayabilmektir. Çalışmanın bu yönüyle de önem arzettiğini söyleyebiliriz.

Bu açıklamadan sonra yaptığımız çalışma ile ilgili bazı özellikleri de zikretmeyi lüzumlu görüyoruz:

Kur'ân'ın anlaşılması yolunda ortaya konan çalışmaların eksik de olsa belli bir değeri olmalıdır. Elinizdeki bu çalışma da hata ve eksiklerden beri değildir. Bu gibi örneklere dikkat çekecek ve tashihini yapacak değerli araştırmacı ve ilim adamlarına şimdiden teşekkür ederim. Yapıcı tenkitlerin çalışmalarımıza hız katacağına inanıyorum.

Bütün bunlara rağmen çalışmanın, Kur'ân'ı anlamak iste-

yenlere küçük de olsa yol göstericilik rolü olur ise kendimi bahtiyar hissederim.

Son olarak, bu çalışmanın değerlendirilmesi ve dikkatimizden kaçan hataların tashihini yapan değerli arkadaşlarıma şükranlarımı sunmadan geçemiyeceğim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında başta eşim, çocuklarım ve gönül dostlarımın da büyük katkısı olmuştur. Onlara ayırmam gereken vakitlerinden tasarruf ederek meydana gelmiş olan bu mütevazı çalışmayı, kabul ederlerse yine onlara ithaf etmeyi üzerime bir borç bilirim.

Özellikle fedakâr eşime, bu ve diğer çalışmalarımın aralıksız sürdürmem hususunda inkâr edilemeyecek fedakârlığı nedeniyle şükran ve takdirlerimi sunuyorum.

Tevfik ve inayet Allah'tandır.

Cüneyt Eren
Erzurum/2002

GİRİŞ MAHİYETİNDE

KUR'ÂN-I KERÎM'E GENEL BİR BAKIŞ

Kur'ân Kelimesinin Anlamı

Kur'ân (القرآن), kelime bakımından farklı manalara gelmektedir. Bunlardan en yaygın olanı, *'okumak'* manâsına gelen *'Ka-Ra-E'* fiil kökünden, harfleri ve kelimeleri birbirine ekleyerek okuma demektir.[1] Ka-ra-e fiilinin üç mastarı vardır. Bunlar (وقِراءَةً وقُرْآناً قَرْءًا) 'karen, kırâten ve kur'ânen'dir[2].

İbnü'l-Esîr (v. 606/1209) 'Kıraat ve kur'an kelimelerinin aslı 'toplamak' anlamındadır. Topladığın her şeyi kıraat etmiş olursun. Kur'an böyle isimlendirilmiştir çünkü o; kıssaları, emir ve nehiyleri vad ve vaîdi, âyet ve sureleri bir araya getirmiştir, der.[3]

Arapça'da kelime 'kadın hayız kanını gördü' anlamında

---

1 Bkz. Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1304, I/70; Halife Muhammed, *el-İstişrak ve'l-Kur'ânu'l-Azîm*, Kahire, 1994, s. 31-33.

2 Ebu'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr el-İfrîkî el-Masrî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrût, ts. 1. Baskı, I-XV, I, 128.

3 Ebu's Seâdât el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l Esîr el-Cezerî, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî) *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser, Mektebetü'l-ilmiyye*, Beyrût, 1979, I-V, IV, 52.

(قرأت المرأة) denir. Bu ifade 'Kız çocuğu artık bülûğ çağına girdi' anlamına gelirdi.[4]

Kur'ân kelimesi hakkında yukarıda naklettiğimiz topladı, temizlik dönemi ve hayız dönemini cem ettiği görüşündedirler. Dolayısıyla kıraat: harflerin ve kelimelerin okuyuş (tertîl) esnasında birbirlerine katılmasıdır[5], denir.

Bu fiil ayrıca *'el-kar'u'* masdarıyla *'toplamak'* anlamına gelir. Zirâ Kur'ân-ı Kerîm'de, وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلاثَةَ قُرُوءٍ *"Boşanmış kadınlar kendi başlarına üç temizlik müddeti (kuru') beklerler "* [6], buyurulmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm de kendinden önce inmiş olan kitapların özünü bir araya getirmekte ve onları bir tek kitapta toplamaktadır. İbn-i Abbas'ın, Kur'ân'ın bu açıdan إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ *"Muhakkak onun toplanması ve 'Kur'ânı' Bize aittir."* (75:17) ayetini, 'toplanması ve kalbinde sabitleştirilmesi' şeklinde tefsir ettiği rivayet olunmaktadır.

İmam Şâfiî gibi bazıları da Kur'ân'ın herhangi bir kelimeden türemediği, özel bir isim olduğu görüşündedir.

Kur'ân'ın isimleri bahsinde de geçeceği üzere, Kur'ân'ın bir diğer ismi olan el-Kitâp da terim olarak **harfleri birbirine yazıyla bitiştirmek** anlamına gelir.[7] Bu yönüyle sanki Allahu Teâlâ bu iki isimle kitabının hem okunarak hem de yazılmak suretiyle toplama yani muhafazasını îrad etmektedir.

Kur'ân'ın İstılahi anlamı ise şöyledir:

Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.v)'e vahy yoluyle indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilip tilavetiyle teabbüd olunan mu'ciz kelâmdır. Bir başka tarifte; Muhammed (s.a.v)'e

---

4 Râğıb el-İsfehâni, Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, I, 667, Beyrut, ts.

5 İsfehâni, *Müfredât*, I/668; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV,59.

6 Bakara 228.

7 Bkz. Drâz Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm*, Kuveyt, 1993, s. 12-13.

indirilen, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet olunan, mushaflarda yazılı olan ve Fatiha suresi ile başlayıp Nâs suresi ile son bulan muciz bir Allah kelamıdır.[8]

Kelâm vasfı aslında cins olup Allah'ın ve bütün ins, cin ve melâikenin kelâmlarını içine alır. Burada kastolunan elbette Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır. Ayrıca bu kelâm; Allah'ın bütün kelâmı olmayıp, sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'e indirilmiş cüz'i bir kelâmdır. Çünki Allah'ın kelâmı kendisinin sıfatı olduğundan, kendi başına kâim olup, yaratılmış değildir, başı ve sonu yoktur, sınırlanamaz ve bitmez. Allahu Teâla bu mevzu ile alâkalı şöyle buyurmaktadır: قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَداً *"De ki; "Rabbimin sözlerini -kelâmlarını- yazmak için en büyük okyanus mürekkep olsaydı, hatta onun bir mislini de takviye gönderseydik, bu deniz tükenir, Rabbinin sözleri yine bitmezdi."*[9]

Hz. Peygamber (s.a.v)'e indirilmiş olma kaydı, onu diğer peygamberlere indirilmiş semavî kitaplardan ayırmaktadır. Kur'ân'ın tilavetiyle teabbüd edilme kaydı ise, onun namaz içinde ve dışında okunması ile teabbüd olacağına işarettir.

---

8 Kara Necati, *Kur'ân Sünnet Bütünlüğü*, Erzurum,1995, s. 14; Eren Cüneyt, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Istılahları*, Erzurum, 2001, s. 60.

9 Kehf 109.

KUR'ÂN-I KERÎM'DE KUR'ÂN

Kur'ân'da Kur'ân kelimesi aslî kökten türeyen müştaklar ve sigaları ile toplam 11 794 kere geçer. Her birinin tekrarı da hesap edilecek olursa bu sayı 77 807'ye çıkar. Kur'ân-ı Kerîm, kendini tavsif eden ayetlerde şöyle geçmektedir:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدىً لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *Ramazan ayı ki, insanlar için hidayet, Furkan ve hidayetin apaçık delilleri olarak Kur'ân onda indirildi.*[10]

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ *Bu Kur'ân, Allah'tan başkasınca bir yalan olarak uydurulmuş değildir; ancak O, kendinden önceki (İlâhî kitapları) tasdik etmek ve Kitab'ı ayrıntılı olarak açıklamak içindir..*[11]

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *Belki akıl edesiniz diye, Arapça bir Kur'ân indirdik.*[12]

---

10 Bakara 185.

11 Yûnus 37.

12 Yûsuf 2.

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ *Muhakkak bu Kur'ân, en doğru olana iletir.*[13]

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *Muhakkak Kur'ân'ı öğüt için kolaylaştırdık, ibret alan yok mudur?*[14]

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ *Muhakkak kerim bir Kur'ân'dır O; saklanmış, korunmuş bir Kitap'tadır.*[15]

13 İsrâ 9.
14 Kamer 17.
15 Vâkıa 77-78.

KUR'ÂN'IN İSİMLERİ

Aslında Kur'ân-i Kerîm'in isim ve sıfatlarını ayırmamız gerekir. Kur'ân'ın isimleri sadece dörttür. Bunlar: el-Kur'ân, el-Kitâb, ez-Zikr ve el-Furkân.

el-Kitâb (الكتاب) : Kur'ân'ın isimlerinden biridir. Terim olarak harfleri birbirine yazıyla bitiştirmek anlamına gelir. Harflerin sözle birbirine bağlanmasına da "kitap" denilebilir. Yazılması şart değildir. Kur'ân'a "kitap" denilmesinin bir hikmeti de budur. Kur'ân'da değişik manalarda kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Yazılı sayfalar, (Mücâdele 21)

2- Hükmetmek farz kılmak, (Enfâl 75)

3- Kılmak, arasına katmak, (Âli İmrân 53)

4- Allah tarafından gönderilmiş bir delil, (Hacc8)

5- Yazma, yazışma, mektup, (Neml 28).

ez-Zikr (الذكر): Kelime manası bir şeyi telaffuz etme, zihinde hazır etme, korunan, edinilen şeyin zihinde hazır hale getirilmesi, hatırlama, anma demektir. Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

el-Furkân (الفرقان): Kur'ân'ın isimlerinden biridir. Hak ile bâtılı, helâl ile haramı ayırdığı için Kur'ân'a bu ad verilmiştir.

Hakkında vârid olan sıfatlardan en yaygın olanları ise şunlardır:

el-Muheymin (المهيمن): Lügat anlamı koruyan demektir. Her şeyi dikkat edip koruyan ve emin eden anlamında Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

eş-Şifâ (الشفاء): Beşeriyete şifa olan anlamında Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

et-Tenzîl (التنزيل): Kur'ân'ın isimlerinden biridir. *Bkz. Esmâu'l-Kur'ân md.* Ayrıca Hz. Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v)'e indirildiği safhaya da tenzîl denir.

el-Beyân (البيان): Arapça açıklama, anlatma, fesahat, Belâgat anlamlarına gelir. Belâgat ilimlerinden biridir. Istılahta; ister söz olsun, ister iş olsun gerçekleşen bir olaydan murat edilenin ne olduğunu o şey ile alakası bulunan bir sözle veya bir fiille açıklamaktır. Ayrıca anlatılmış, açıklanmış anlamında Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

el-Hakk (الحق): Hak; doğru ve gerçek anlamında Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

el-Hüdâ (الهدى): Doğru yola ileten rehber manasında Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

el-Fasl (الفصل): Hak ile batılı birbirinden ayıran anlamında Kur'ân'ın isimlerinden biridir. Dil bilimde ise; fasıl; bir cümleyi diğer bir cümleye atfetmemektir.

el-Kasas (القصص): İçinde geçmiş ümmet ve peygamberlerin kıssalarını itivâ etmesi anşamında Kur'ân'ın isimlerinden biridir.

Kur'ân'ın bunlardan başka da isimleri vardır: Nur, Ruh, Hüdâ, Mecîd, Mesanî, Ümmü'l-Kitab, Sıdk, Tezkira, Büşrâ, İlm, Mübîn vb. gibi.

KUR'ÂN-I KERÎM'İN KONULARI VE HEDEFİ

Kur'ân-ı Kerîm, her şeyden önce bir hidayet rehberidir. İşlemiş olduğu konuları itibariyle, kendi içinde açılımlarıyla birlikte üç temel esasta özetlenebilir. Birbirleriyle kopamayacak şekilde alakalı olan bu esaslar Kur'ân'ın temel hedefi olan hidayet eksenli olup, önem sırasına göre ana başlıklar halinde şöyle sıralanabilir:

1. İman

Kur'ân'ın öncelikle üzerinde durduğu husustur. Ana başlıklar halinde Allah'ın isbatı, yani tevhid, nübüvvet ve cismanî haşir olarak sıralanabilir. Bu hakikatleri, kendine has bir metotla genellikle âfâki ve enfüsî delillerle ortaya koymaya çalışır. Nazarları insanı çepeçevre saran bu delillere bakmaya ve onların ardında gizlenmiş olan gerçek müsebbibe yani Allah'a tevcih ettirir. Kur'ân-ı Kerîm ekser ayetleri ile muhatabı olduğu insanın bakışlarını içinde yaşamış olduğu kâinatın yaratıcısını tanıma, O'nu idrak etme adına iki önemli yöne sevk etmektedir. Bunlara; insanın kendi iç dünyası, taşımış olduğu beden ve onun esrarı ile alakalı olan enfüsî deliller ve insanı çepeçevre kuşatmış olan dışa dönük âfâkî deliller adı verilir. Daha açık bir ifadeyle

enfüsî delillerin serdedilmesindeki hikmet, insanın kendi içinde gizli olan esrarı tanıması ve harikulâde bir sanat eseri olduğunu idrak etmesi neticesinde bu sanat eserinin bir yaratıcısının lüzumuna akıl yoluyla idrakı ve iknası, âfâkî delillerin serdedilmesindeki hikmet ise, yaşamış olduğu kâinatı ve hadiselerin ardındaki Allah'ın kudretini görerek, kendisini çepeçevre saran kainatın aynen kendi vücudu gibi bir yaratık olduğunu ve Allah'ın emriyle hareket ettiğini idrak ve iz'ânıdır. İşte bu ayetlere muhatap olan insan; yeryüzünde zuhurata tâbi mantık ile değil, çevresinde olup bitenleri araştıran, onlardan ders ve ibret alarak varlığının hakkını veren insandır. Bir yönüyle insanın kendi nefsini bilmesi ve kâinatı tanıması, neticede doğal olarak insanı bu iki unsurun yaratıcısına taşıyacaktır. İşte bu iki delilin içerisinde enfûsî deliller önem bakımından ilk sırada yer alır. Bu deliller her yönüyle idrak edilmedikçe âfâkî delilleri görebilme ve esrarına vakıf olabilme mümkün değildir.

Bu noktada dikkat çeken bir hususu hatırlatmak istiyoruz. Kur'ân ayetlerinden ilk inenler Alak suresinin aşağıdaki ayetleridir:

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْأِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ علم الأِنْسَانَ ما لَمْ يَعْلَمْ *"Yaratan Rabbinin adıyla oku. İnsanı yapışkan bir hücreden yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretendir."*[16]

Yukarıda da geçtiği gibi *'okumak'* manasına gelen *'Ka-Ra-E'* fiil kökünden, اقْرَأْ harfleri ve kelimeleri birbirine ekleyerek okumaktan, *-oku* demektir. Cenab-ı Hakk, aslen ümmi olan peygamberinden ayetleri okumasını istemektedir. Yâni zahiren, harfleri ve kelimeleri birbirine ekleyerek okumasını talep etmektedir. Ümmî bir peygamber hakkında bu talep ne ile tevil edilebilir? Buradan şu anlaşılmaktadır; ayette Hz.

16 Alak 1-5.

Peygamber (s.a.v)'den ve onun şahsiyetinde bütün insanlıktan okunması istenen salt ayetler olmayıp, indirilen bu ayetler vasıtasıyla hakikatı okumak, onu yakalamak istenmektedir. Yani Kur'ân'ı okumaktan asıl maksad; enfüsî ve âfâkî delilleriyle çepeçevre kuşatılmış olan kâinatın, bir tercüme-i ezeliyesi ve bu kâinatın ayinesi olan Kur'ân vasıtasıyla okunması ve neticesinde Allah'ın idrak edilmesidir.[17]

Elmalılı da konuyla ilgili yaptığı yorumda şöyle der: 'Demek ki o ilk iki "oku" emri henüz Kur'ân değil, okuma denilen işe başlamak için heceletme cinsinden hazırlayıcı bir emirdi. Kur'ân, üçüncü defaki sıkıştırmadan sonra olan iş bu "Rabb'inin adıyla oku!" emri ile başlamıştı. Şu halde bu emir, ilk inmesinde hem yaratıcı bir mahiyette Hazreti Peygamber'i okumazken okur yapmış, hem öğretici bir şekilde nazmı ile okunanı belirtmeye başlamış, hem mânâsı ile ilk vazifenin böyle yaratan, terbiye eden Allah'ı tanıtmak ve onun ismiyle okumaya başlamak olduğunu yükümlü tutmak şeklinde anlatmıştır. Bu başlangıçta şöyle demek olur: Gerçi sen bu zamana kadar okumadın. Fakat işte yaratmak denilen işin sahibi olup kâinatı yaratan ve seni yaratıp yetiştiren, sana ve her işine sahip olan Rabb'in seni kudretiyle şu anda bir okur yaptı, okunacak bir Kur'ân, bir kitap indirmeğe başladı. Böyle öğretildiği gibi o Rabbi'nin ismiyle başlayarak oku![18]'

Dikkat çeken bir diğer husus da; *–oku!-* emrinin iki defa

---

17 Kur'an'ı Kerîm'in 'Oku' emri ile başlamış olmasının daha pek çok hikmeti olabilir. Ancak özellikle yukarıda naklettiğimiz lügat anlamından hareketle üzerinde durulması gereken hususun, (ka-ra-e) fiilinin Kur'an'ın cem edici olması, kapsam ve kapasitesine işaret ettiği hususudur. İbn Manzûr da bu hususa işaretle Kur'an'ın bu ismi almasını bu hikmete dayanmaktadır. İbn Âşûr (v. 1973) da tefsirinde aynı kanaati nakleder. Bkz. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ts. I-XXX, I.

18 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts., I-X, IX, 322.

-rabb-'le mukaren gelmesidir. Bu, okuma ve neticesinde öğrenmenin Rubûbiyetle alakasına işaret etmektedir. Yâni, asıl okumak ve neticesinde öğrenmek ancak Allah'ın terbiyesi müraât edilerek olması gerektiği ve O'nun gözetiminde olursa mümkün olacağına işaret edilmektedir.

Kâinat kitabına müteemmil nazarla bakan oradaki nizamı görecek, oradan Allah'a ulaşacaktır. İşte Kur'ân, ilimce de sabit olan bu nizamı, şüphe götürmez şekilde kâinat Sultanının saltanatını ve san'atına delil olarak sunar.

2. İbadet

İbadet Kur'ân anlayışına göre, halis bir kalp ile Allah'a kulluk etmektir. İmanın inkişafına ve kemale ermesine vesiledir. Allah ile kul arasında pek yüksek bir nisbet ve şerefli bir rabıtadır. İbadet, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek vb. nasla sabit çeşitleri olduğu gibi, her amelde Allah rızası gözetilerek O'nu maksad bilme gibi genel anlayışı vardır. Bu mealde Cenab-ı Hakk şöyle buyurmaktadır:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ *"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."*[19]

3. Ahlak

Ahlak Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde hassasiyetle durduğu en önemli üçüncü esastır. Edeb, sadakat, iffet, şefkat, hilm, af ve adalet vb. güzel ahlakın bütün şubelerini insanlığa ders verir. Hz. Peygamber Efendimiz de bu mevzuyla alakalı olarak; *"Ben anacak güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim."* demektedir. Kur'ân-i Kerîm insanlığı sosyal bir olgu olarak görmektedir. Bunun gereği olan birliktelik, ahlakî değerlerin yaşatılmasıyla

---

[19] Zariyât, 56.

mümkündür. Bir diğer ifadeyle ahlak olmadan toplumun varlığından söz edilemez.

Kur'ân-ı Kerîm'in konu ve hedefleri başlığı altındaki bu esaslar birbirleriyle doğrudan alakalı, parçalanmaz birer bütündürler. Bu esasları ferdin dünya ve ahiret saadeti için birbirinden ayrılmaz üçayaklı sayaç şeklinde tavsif etmemiz mümkündür. Bir diğer ifadeyle iman etmeyen mü'min olamayacağı gibi; ibadet etmeyen de gerçek manâda mü'min değildir. Ahlakî değerleri dümûra uğramış olan ise iman ettiğini iddia etse de gerçek mümin değildir. İnanç ibadeti, ibadet de ahlakı beraberinde taşır.

Bu açıklamalar ışığında diyebiliriz ki; Kur'ân-ı Kerîm, *"ben kimim? nereden geldim? nereye gidiyorum? bu dünyadaki vazifem nedir?"*sorularına cevap arayan, İslam'ın güzelliklerini yaşama biçimiyle gösterebilen itidalli, istikametli, muhakemeli, hoşgörülü, yaşamış olduğu toplumla barışık, asâyişi temin yolunda kendine düşen vazifeyi bihakkın ifâ edebilecek, emniyeti temel gaye edinen, moral değerlere saygılı, ilmin rehberliğini esas kabul eden, kalp ve kafa birliğini sağlayabilen fertler ve böyle fertlerden oluşan örnek sosyal toplumlar oluşturmayı hedefler.

KUR'ÂN-I KERÎM'İN GENEL ÖZELLİKLERİ

Kur'ân-ı Kerîm, yukarıda özetlemeye çalıştığımız genel prensipleri dışında başka özelliklere de sahiptir. Bu özelliklerin bilinmesi, ona bu yönüyle yaklaşılması, Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesini kolaylaştıracaktır.

Kur'ân, İslâm'da bilginin kaynağıdır. Kur'ân, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi, sosyal vb. hiçbir alanı boş bırakmadan vahiy destekli, akıl yörüngeli, fıtrî, kapsamlı, kontrollü bir alan oluşturmak adına ilgili bütün ilimlere kaynak teşkil eder.

Kur'ân Allah tarafından Cebrâil (a.s) kanalıyla Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)**'e vahiyle nazil olmuştur.** Vahyin geliş şekilleri şunlardır: İlham yoluyla bildirme, Peygamberin Rabbini görmeden perde arkasından konuşması şekliyle, uykuda veya yakaza halinde melek vasıtasıyla tebliğ edilmesi.

Kur'ân-ı Kerîm gerek tarihi bakımından, gerekse muhtevası bakımından tüm inançlar üzerinde bir şahit ve ilahi son kaynaktır. Vahyin inmesinden peygamber dahil hiç bir kimsenin müdahalesinin sözkonusu olmadığını aşağıdaki ayet bize bildirmektedir: *"Eğer o Peygamber bazı sözler uydurup bize isnat etmeğe kalkışsaydı muhakkak ki biz onu kuvvetle yakalar (ve ondan intikam alırdık). Sonra da muhakkak ki, onun*

kalb damarını keserdik. O zaman sizden hiç kimse O'nu koruyamaz."

Kur'ân-ı Kerîm'in bir diğer hususiyeti de i'câz yönüdür. Kur'ân'ın en önemli özelliği i'câzî yönüdür.

Kur'ân'ın i'câz yönünü aşağıdaki maddelerle özetleyebiliriz:

1- Kur'ân'ın harika nazım örgüsü,

2- Eski Arap üslubuna benzemeyen yepyeni bir üslûbu,

3- Beyanındaki cezâleti,

4- Hiç bir kimsenin muvaffak olamayacağı bir tarzda dilin bütün incelikleriyle kullanılması,

5- Geçmiş milletlerden doğru olarak haber veren Kur'ân'ın Hz. Muhammed (s.a.v) gibi bir ümminin elinde ortaya çıkması,

6- Kur'ân'da verilen sözlerin gözle görülür şekilde yerine gelmesi,

7- İstikbalden haber vermesi,

8- Kur'ân'ın değişik ilimler ihtivâ etmesi,

9- İnsan aklının güç yetiremiyeceği pek hikmetli hükümler ihtiva etmesi,

10- Kur'ân'da hiç bir surette çelişkinin söz konusu olmaması.[20]

Bu i'câz çeşitleri içerisinde en önemli yer teşkil eden ve önce asrına sonra ilelebet bütün çağlara meydan okuyan yönü şüphesiz Kur'ân'ın harika nazım örgüsüdür. Kur'ân, lafzı, nazmı, üslûbu ve içeriğiyle de insan ve cinleri kendisine benzer getirmekten âciz bırakmıştır. Ele aldığı, işlediği konuları kendine has üslûb ve ahengi ile takdim eder. Bu yönüyle de ayrı bir i'câz konusudur. Bunu yaparken de yukarıda bahsi geçen maksadlar göz ardı edilmeksizin işlenir.

---

20 Bkz. el-Kurtubî, 1/73-75.

Kur'ân sûrelerinin isimleri tevfîkîdir. Sûrelere verilen isimlere esmâu's-suver denir. Genellikle sure başlarında yer alan lafızlar o surelere isim olur. Yâsîn, Tâ Hâ gibi. Bazı sûreler ilk ayette yer alan bir kelimenin ismini alır; Duhâ, Şems, Kevser gibi. Bazıları ise isimlerini içindeki konularından alır; Bakara, Yûsuf sûreleri gibi.

Bazı surelerin birden fazla ismi vardır; Fatihâ suresine, Hamd, Ümmu'l mesâni; Âl-i İmrân suresine, Benî İsrâil suresi denildiği gibi.

Kur'ân sûreleri ve âyetlerinin dizilişi, nüzul sırasına göre kronolojik değildir. 24 yıl gibi bir zaman dilimi içinde inmiş olmasına, ayetlerinin dizilişinde zaman faktörü rol oynamamasına rağmen, en son şekliyle elimizdeki düzeniyle bir başka i'câz örneği teşkil eder. Sureler ve içinde yer alan ayetlerinin birbirleriyle tam bir uyum ve ilişkisi vardır.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber (s.a.v) **zamanında, dönemin yazı araç ve gereçlerinden,** hurma dalları, kürek kemikleri, işlenmemiş ince deri parçaları, ince beyaz taşlar, üzerine yazı yazmaya elverişli tahta parçaları ve kırtas adında Mısır papirüsünden yapılma kağıt[21] **üzerine yazılmış, fakat bir kitap haline getirilmemiştir. Daha sonra Hz. Osman döneminde mushaf haline getirilmiştir.** Kur'ân metluv, mushaf da Kur'ân'ın yazılı şeklidir. Ancak halk arasında Kur'ân denildiğinde alıp okuduğumuz mushaf kastedilmektedir. Oysa Kur'ân, levh-i mahfuzda var olan orijinal asıldır. Mushaf ise levh-i mahfuzdaki Kur'ân'ın elimizdeki yazılı nüshalarıdır.[22]

---

21 Geniş bilgi için Bkz. Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 54.

22 el-Mushaf: Önceleri Hz. Ebû Bekr (r.a)'in iki kapak arasında derlettiği sahifelere Mushaf denilmiştir. Daha sonraları ıstılah olarak "Hz. Osman(r.a) zamanında, üzerinde ittifak edilen şekliyle, ayetleri ve sûreleri tertip edilmiş tarzda Kur'ân metnini ihtiva eden evrak" manasına kullanılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v)'e vahy yoluyla indirilmiş, yazı ile tesbit edilmiş ve bir cilt halinde toplanan vahiy sayfalarına "mushaf" denilmiştir.

Kur'ân üç aşamada cem edilmiştir:

1- Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde hem ezberleme hem de*"ketebetu'l vahy"* tarafından yazma suretiyle gerçekleşen cem,

2- Hz. Ebû Bekir (r.a) döneminde sahabe elinde değişik yazı malzemelerinde yazılı olan dağınık Kur'ân ayetlerini bir araya getirmek suretiyle gerçekleşen cem,

3- Hz. Osman (r.a) döneminde ise daha önceki dönemde toplanmış olan Hz. Hafsa'nın elindeki Mushaf esas alınarak racih olan kavle göre 7 nüsha halinde istinsah ettirilerek gerçekleşen cem.

Mushaf 30 cüzdür. Medine Mushafında Osman Taha'nın hattıyla her cüz 20 sayfa, her sayfa 15 satırdır. 30 cüzünden herbir cüz dört veya iki hizbe, mushafın tümü de 120 veya 60 hizbe ayrılır. Her beş ayet hems-*h* ve her on ayet aşir-*a* olarak taksim edilmiştir. Bu taksim de tahmis ve ta'şir olarak isimlendirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan sure sayısına 'adedu's-suver denir. 114 adettir.

Kur'ân'ın harflerinden bir fasıla ile ayrılmış olan zümrelerden her birine ayet denir.[23] Bir başka tarifte ayet; surelerin içinde yer alan, başından ve sonundan ayrılan, bir veya bir kaç cümleden oluşan kelâmdır.[24]

Kur'ân ayetlerinin sayısı, sahih rivayete göre 6236'dır. Mukâta'a harfleri ile sûre başlarındaki besmelelerin ayet sayıp saymama ihtilafından dolayı Kur'ân ayetlerinin sayısı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre bu sayı 6616'dır. Bazılarına göre 6666 iken bir kısım ulema da bu sayınn 6236 olduğunu söyler.

---

[23] Yazır M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/24.

[24] Bkz. İbn Manzur Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1955, XIV/ 61-62.

Kur'ân kelimelerinin sayısı ise, 77807'dir. Kur'ân'da yer alan harfler ve sayıları ise şöyledir: Elif: 38275, Hemze: 28718, Bâ: 11490, Tâ: 12864, Sâ: 1414, Cîm: 3318, Hâ: 4138, Kha: 2492, Dâl: 5991, Zâl: 4932, Râ: 12401, Zâ: 1099, Sin: 6010, Şın: 2421, Sad: 2072, Dad: 1687, Tâ': 1276, Zâ': 850, Ayn: 9405, Gayn: 1221, Fâ: 8746, Khaf: 7034, Kâf: 10497, Lam: 38098, Mim: 26732, Nûn: 27269, Hâ: 14849, Vav: 24816, Lamelif: 14707, Yâ: 21964.[25]

Kur'ân'da 14 makamda geçen secde ayetlerini belirten işaretlere "Âyâtu's-secde" denir. Secde ayetinin bulunduğu hizada olup, içinde "secde" ifadesi yazar.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan harflerin sayısı hakkında, imla ve kıraatlerdeki ihtilaf sebebiyle 326.048 veya 323.671 adet harf olduğu nakledilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Tevbe sûresi hariç, bütün sûrelerinin başında "Bismillahirrahmanirrahim" sözü vardır.

Kur'ân okurken riayet edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlara âdâbu'l- kırâa denir. Özetle:

1- Abdestli olunması.

2- Kur'ân'ın huşu, vakar ve sekînet ile okunması.

3- Kur'ân'ın temiz bir yerde okunması.

4- Okumaya başlarken *istiâze* getirilmesi.

5- Berâe suresi dışındaki surelerin başlangıcında *Besmele* okunması.

6- Harflerin hakları verilerek tertîl üzere okunması.

7- Tilâvet edilen ayetlerin mânalarının düşünülmesi.

8- Kur'ân'ın hüzünlenerek okunması.

9- Kur'ân'ın sesli okunması.

10- Kur'ân'ın yüzünden okunması.

---

[25] Abdurrezzâk İbrahim, *el-Cedîd fî Ahkâmi't-Tecvîd*, Amman, ts. s. 85.

Kur'ân-ı Kerîm'deki surelerin başında yer alan bazı lafızlar on kısma ayrılmıştır. Bunlar: Allah Taâla'yı övgü için olanlar, hecâ harfleri, nidâ harfleri, haber cümleleri, yeminler, şartlar, emirler, sorular, dilekler ve ta'lillerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de 33 hitap şekli vardır. Bu hitaplar başlıca üç kısma ayrıllır:

1- Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan hitaplar,

2- Hz. Peygamber (s.a.v) dışındakilere yapılan hitaplar,

3- Her ikisine birden yapılan hitaplar.

Kur'ân'da yer alan hitablara örnek verecek olursak:

ياأيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك وإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس إن الله لا يهدي القوم الكافرين *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kafirler topluluğuna rehberlik etmez."*[26]

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı surelerin başında bulunan bir kaç harfin birleşmesinden meydana gelmiş kesikli harflere hurûfu mukatta'a denir. Bunlar 14 hece harfini ihtiva eder ve mükerrerleriyle birlikte sayısı 78'dir. 27'si Mekkî, 2'si Medenî olmak üzere 29 surenin başında yer almaktadırlar.

Râcih olan görüşe göre Kur'ân ayetlerinden ilk nâzil olan ayet Alâk suresinin ilk beş ayeti olduğu görüşüdür:

اقرأ باسم ربك الذي خلق خلق الإنسان من علق اقرأ وربك الأكرم الذي علم بالقلم علم الإنسان ما لم يعلم *Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti.*[27]

---

[26] Mâide 67.

[27] Alak 1-5.

Kur'ân ayetlerinden en son nâzil olan ayet hakkında değişik görüşler bulunmaktadır:

يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقي من الربا إن كنتم مؤمنين *Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin;*[28]

واتقوا يوما ترجعون فيه إلى الله ثم توفى كل نفس ما كسبت وهم لا يظلمون *Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının*[29]

Kur'ân-ı Kerîm'in i'cazının gerçekleşmesi şartlarından birisi de ortaya koymuş olduğu i'câzının bir benzerini meydana getirmeye davet etmesi anlamında tehaddîsidir. Veya mucize davasında olan kimsenin başkasına meydan okuyarak kendisinin ortaya koyduğu mucizenin benzerini yapmasına davet etmesi. Kur'ân-ı Kerîm'de tehaddî dört aşamada meydana gelmiştir:

1- قل فأتوا بكتاب من عند الله هو أهدى منهما أتبعه إن كنتم صادقين *Resulüm!) De ki: "Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (bana ve Musa'ya inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!"*[30]

2- قل لئن اجتمعت الإنس والجن على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيرا *Ey Muhammed! De ki: "Yemin olsun, eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine yardımcı olsalar bile, yine onun bir benzerini meydana getiremeyeceklerdir.*[31]

3- أم يقولون افتراه قل فأتوا بعشر سور مثله مفتريات وادعوا من استطعتم من دون الله إن كنتم صادقين *Yoksa "onu kendi uydurdu" mu diyorlar? O halde*

---

28 Bakara 278.
29 Bakara 281.
30 Kasas 49.
31 İsra 88.

sen de onlara de ki: "Haydi siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Allah'tan başka çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın. Eğer doğru söylüyorsanız" (bunu yaparsınız.[32]

4- وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله إن كنتم صادقين *Eğer kulumuz (Muhammed)a indirdiğimiz (Kur'ân)den şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer doğru iseniz.*[33]

---

32 Hûd 13.
33 Bakara 23.

KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINA YÖNELİK ÖNSÖZ MAHİYETİNDE

Kur'ân'la ilgili yukarıda vermeğe çalıştığımız genel bilgilerden sonra şimdi de Kur'ân'ın anlaşılması için gerekli gördüğümüz bazı hususları belirtelim.

Anlama, anlatma ve anlatılan şey, dil çerçevesi içerisinde iletişimin birer parçalarıdırlar. En geniş manâda bu iletişim el-kol hareketleri, mimik, hatta susmak gibi şeylerle de gerçekleşebililir. Ancak ortada bir kelâm varsa, bu durumda o kelâmın sahibi, yani anlatan ile o kelâma muhatap olan; anlayan arasında ortak bir dil olgusu şarttır. Bunun olmadığı yerde, araya yardımcı faktörlerin girme zorunluğu doğar. Bunlar, ortak dil olgusu sahibi mütercim veya teknolojik imkânlar vb. dış olgulardır. Özetle Kur'ân'ı anlamak için, öncelikle onun dili Arapça'yı bilmek gerekmektedir[34].

Kur'ân metninin kendine has bir doğası vardır. Bu husus onun vahiy olma özelliği ile ilişkilidir. Kur'ân kendini mesaj olarak niteler. Mesaj ise, bir şifre veya bir dilsel sistem aracılığı

---

[34] Konuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Cündioğlu Dücâne, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, 1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu'nda verilmiş tebliğ, İstanbul, 1995, s. 177-217.

ile verici ile alıcı arasındaki iletişim ilişkisini simgeler[35]. Kur'ân'ın ağır ağır okunmasının istenmesi, bu vahiy ve mesaj arasındaki irtibatın yakalanması ile ilgili olsa gerekir. Vahiy, gizlilik içinde gerçekleşen bir haber iletimi olunca, bu iletimi algılamak için Kur'ân'a içsel bir ritüel olgusuyla yaklaşmak gerekir.

Taşımış olduğu değerleri aktarma noktasında muhataplarından hiçbirini ihmal etmemesi, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer en belirgin i'câz özelliğidir. Bu özelliği ile Kur'ân, diliyle nazil olduğu Araplarla birlikte, çeşitli sosyal tabakalarıyla bütün insanlığa hitap etmektedir. Bu şu anlama gelir; **Kur'ân-ı Kerîm, kendi dilini anlayanlarla birlikte, anlamayanlara da hitap etmekte ve bu muhatapların içerisinde yer alan her tabaka yine kendi kapasitesine göre ondan istifade etmektedir.** "İnsan çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve o, bu karmaşık yapısıyla, Allah'ın kelâmının muhatabıdır. Allah onun bu girift yapısını bildiği için, onun gönlüne, aklına, duygularına, ruhuna ve nefsine vs. hitap eder. Zaten Kur'ân açısından anlama ve inanma eylemleri, günlük hayatımızda, ilimde ve felsefede kullandığımız ve tanıdığımız aklımızla ve sadece zihnî proseslerle gerçekleşmemektedir."[36] Bu gerçeğe bağlı olarak muhataplar ilmi seviyelerine göre Kur'ân ayetlerini az çok farklı şekillerde anlarlar.

"Allah, ortalama insanın anlayabileceği, sade, açık ve anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Konuları herhangi bir ilmin terminolojisi ve sistematiği içinde anlatsaydı, insanların büyük bir kısmı, Allah'ın sözlü müdehalesinin muhatabı bile olamazdı."[37] Kur'ân dilini anlamayan gayr-i Arap, dilini anlayıp ta üzerinde ihtisas yapmamış veya genel anlamda avam da dahil olmak

---

35 Ebû Zeyd Nasr Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001, s. 47.

36 Albayrak Halis, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 1998, s. 53.

37 Albayrak Halis, a.g.e,, s. 51.

üzere sosyal hayatın her kesimi kendi kabiliyeti nisbetinde onun mânevi ikliminden nasipsiz olmayacaktır. Ancak bu, herkesin Kur'ân'dan aynı dersi alacağı anlamına gelmemelidir. Arapça konuşabilen ancak tahsil görmemiş bir Arap ile dili Arapça olmayan bir diğerinin mücerret Kur'ân ayetlerinden hüküm çıkarmasını beklemek herhalde safdillik olur. Nasıl ki, herhangi bir ilim dalında söz sahibi olmak için yeterli eğitim şartsa, Kur'ân gibi belâgatta zirve olan bir kitabın inceliklerine vâkıf olmak için de yeterli ihtisas şarttır.[38]

Hatta asr-ı saadette dahi, Arapça konuşulduğu ve konuşulan Arapça da günümüz Arapça'sının pek fevkinde olmasına rağmen, Kur'ân'ın bazı ifadeleri anlaşılmıyor, Hz. Peygamber (s.a.v)'e soruluyordu. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kur'ân ayetlerinin derinlemesine anlaşılması ihtisas gerektiriyordu.

Kur'ân nâzil olduğundan bu yana, anlaşılması yolunda çeşitli merhaleler geçirmiştir. Bu merhaleler kısaca tefsir ilminin temellerini meydana getirmiştir. Ancak dikkat edilecek olursa bu tefsir sahiplerinin birleştikleri ortak nokta, sadece tefsir ve ilgili sahalarında uzman olmalarıdır. Oysa Kur'ân, kıyamete kadar, her seviyede bütün insanlığa hitap etmektedir. Ele aldığı konular, sosyal hayatın her yönünü ihtivâ eder. Bu konuları sadece dinî obje olarak görmek, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına engel edebilir. Müfessirin, uzmanı olmadığı farklı sahalarda da fikir yürütmesi ne kadar isabetli olabilir?

Buradan şu anlam çıkmalıdır; Kur'ân sadece ilahiyat sahasında söz sahibi olduklarını iddia edenler tarafından değil, belki onların kaçınılmaz birlikteliği ile her sahada uzman ehl-i ilm ve

---

38 "Bazıları, Arapça gramerine az vâkıf oldukları halde Arapça sözlüklere başvurarak maalesef Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamaya çalışmakta ve oldukça gülünç yanlışlıklar yapmaktadırlar." Bkz. Beheşti Muhammed Hüseyn, *Kur'ân'ı Anlama Metotu*, Ankara, 1989, s. 15.

vukûfun oluşturduğu bir heyet tarafından yorumlanmaya çalışılmalıdır. Kur'ân'ın anlaşılması yolunda en ideal çözüm bu olsa gerektir.

Bu izahattan sonra Kur'ân'ın anlaşılması yolunda gerekli olan hususlara geçebiliriz. Bunları manevî ve maddî olmak üzere genel olarak ikiye ayırmak istiyoruz.

Manevî olanlar Kur'ân'a yaklaşım için temelde olması gereken kesin hususlardır. Bunları namazın dış şartları gibi görebiliriz. Bu şartlar yerine getirilmeden namaza başlamak caiz olmayacağı gibi, manevî şartlar yerine getirilmeden de Kur'ân'ı anlamaya çalışmak mümkün olmayacaktır. Bu hususların başında iman gelir.

1. Îman

Kur'ân-ı Kerim'i anlamanın, O'ndan istifade etmenin ilk şartı, O'nun, insanlığın dünya ve ahiret saadeti için Allah tarafından gönderilmiş kitap olduğuna îman etmektir. Bu inanç olmaksızın Kur'ân'a yaklaşmak, O'ndan alınacak feyize engel olacak, mücerred sathi bilgiler dışında fayda vermeyecektir. Zira Cenab-ı Hakk Kur'ân'ın rehberliği için öncelikle O'na iman etmiş olmayı şart koşmaktadır. *"İşte Kitab! Şüphe yoktur onda.* Rehberdir görünmeyen aleme inanan, *...... müttakilere."*

Bu babtan olmak üzere, nasıl ki güneşli bir günde bir insan evindeki bütün pencerelerinin perdelerini sıkı sıkıya kapatsa içeriye ışık girmeyecektir ve nasıl ki alıcılarını doğru istikamete yöneltmemiş olan radyo, tv. vb. araçlardan sağlıklı olarak istifade edilemeyecektir; aynen onun gibi, mesnedinde şüpheye düşülmüş bir kaynaktan istifade etmeyi beklemek mantıklı olmasa gerektir.

2. Takvâ

Takvâ, **korunma ve sakınma** anlamına gelen vikaye kökünden türemiştir. Istılah da; Allah'ın emirlerini uyup, yasakla-

rından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma gayret ve cehdi şeklinde tarif edilmiştir [39]. Takvada uyulması gereken en önemli esas, Allah'ın emirlerine uymak, yasakladığı şeyleri de terk etmektir. Emirlere uymanın da yasaklanan şeyleri terkle mukarin olduğu bilinmelidir. Bir diğer tabirle, emirlere uymak için önce yasaklanan şeylerin terki gerekmektedir. Bu, islam hukukunda *"def-i şerr celb-i nef'a râcidir"* kaidesiyle ifade edilmektedir. Yani kazanca engel olan sebepler ortadan kaldırılarak kazancın önü açılmalıdır.... Zarar yollarını kapamayan bir insan, kazandığından çok daha fazlasını kaybedebilir ve bu yolun sonu iflasa çıkar.

O halde Allah'ın emirlerine uymada en önemli esas, öncelikle O'nun yasaklamış olduğu şeylerden uzak durmak olmalıdır. Bunu mekruhları terk, ardından şüpheli şeylerden sakınma tâkip eder. Sonra mübah ve hatta helâl olanlar karşısında bile sadece yetesiye istifade gelir. Zirâ "helâlde israf edenler, ona mübtelâ olurlar. İsrafa alışan bir insan ise, alıştığı kadarını bulamadığı ortamlarda şüpheliye meyletmeye başlar... Sonu, çoğu kez, harama çıkan israfın yasaklanmış olması insanların lehine bir İlâhi tedbirdir.

Bu bilgilerden hareketle Kur'ân'ı anlamak için diğer bir şart, O'nu yaşamayı düstur hale getirmektir diyebiliriz. Kur'ân'ın esası O'nun değer yargıları olduğuna göre, varlığını oluşturan manâsına, ancak insanın da asıl varlığını oluşturan rûhunun

---

39 Takvâ ile ilgili kimisi semantik, kimisi etimolojik, kimi de mecâzi olmak üzere değişik tanımlar yapılmıştır. Örneğin er-Râzî takvâ'ya imân anlamı verirken, Katâde, Suddî İbn Cureyc "takvâ giysisine"; simâda tezâhür eden ağır başlılık ve güzel tavır, İbn Abbas; hayâ ve ar duygusu, Hasan el-Basrî, Ma'bed el-Cühenî; Allah'tan ürperiş ve saygı duyma -haşyet-, Urve ibnu'z-Zübeyr; iffetli davranış, emir ya da yasakladığı hususlarda, allah takvâını derinliğine hissetmek- istiş'ar- veya Ahiret giysisi olarak yorumlamaktadırlar. Geniş bilgi için Bkz. Kılıç Sadık, *"Takvâ Giysisi" Bilimle El Ele..*, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, Kasım 2000, II/sy. 3, s. 6.

merkezi, günahlarla kararmamış bir kalble, diğer bir tabirle takvâ ile varılabilir.

4. İstek

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması yolunda diğer önemli şart, onu anlamaya ısrarlı bir şekilde istekli olmaktır. Kur'ân bu bağlamda şöyle der: كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ *"Dileyen kimse ondan öğüt alır"*[40]

5. Tevâzu

Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine karşı mütevâzi yaklaşım, O'nu anlamak, O'ndan gereği gibi istifade etmek için bir diğer önemli unsurdur. İslam tarihine göz atacak olursak, Hz. Peygamber (s.a.v) gibi hak davetçisinin davetinden istifade edememiş olanların ortak özelliklerinin kibir ve büyüklenme olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân bu tür şahsiyetler hakkında şöyle demektedir: "*Dünyada haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimi gereği gibi anlamaktan uzaklaştırırım. O kibirlenenler her türlü mucizeyi bile görseler yine de onlara iman etmezler. Doğru yolu görseler o yolu tutmazlar. Ama sapıklık yolunu görseler o yola girerler. Öyle! Çünkü onlar ayetlerimizi yalan saymayı âdet haline getirmiş ve onlardan gafil olagelmişlerdir.*"[41]

Çünkü kibirli kimseler kendilerini büyük gördüklerinden kalplerine sığdıracaları başka bir şey olmamış dışarıdan gelecek aydınlığa kapatmışlardır. Allah da kendi iradeleri ile vardıkları bu seçim neticesinde kalplerini mühürlemiştir. Bunun için onlar Allah'ın kainat kitabına ve indirdiği Kur'ân'a dercettiği ilahi ayetlerin ifade ettiği gerçekleri görmeleri mümkün olmayacaktır.

---

[40] Müddessir 55.

[41] A'raf, 146.

Kur'ân netice itibariyle tevâzudan uzak olan kibirlilere gizli hazinelerini açmaz.

6. Tefekkür

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması yolunda en önemli diğer bir şart, Kur'ân ayetlerini tefekkür etmektir. Kur'ân'a sathî bir yaklaşım, hazinelerinin açılmasına mani olacak, gereği gibi istifadesinden mahrum bırakacaktır. Bu sebebtendir ki, ayetler muhataplarından akıllarını kullanmalarını istemektedir. Yani Kur'ân öncelikle muhatabının akıllı olmasını ve aklını kullanmasını talep etmektedir. Yukarıda Kur'ân-ı Kerîm'in konuları ve hedefi bahsinde de belirttiğimiz gibi Kur'ân-i Kerîm "şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesidir." Konu edindiği bütün esaslar, insanın içinde yaşamış olduğu kainatı okuması için serdedilmiştir.

7. Kur'ân Ayetlerinin İlahi Mesaj Olduğunu Algılama

Kur'ân'ın anlaşılması yolunda bir diğer önemli şart, okunan ayetlerin Allahu Teâlâ'dan gelen ilahi mesaj olduğunu istiş'âr etmek ve İlâhi varidatı kalple hissetmektir. Bu öyle bir duygudur ki; dil söylemez, kalem de yazmaz. Bu, perdenin inmesi, bağların çözülmesi, gözlerin açılmasıdır. Bu kalp işidir. Gönül işidir. Bu okumaktır, duymaktır, hissetmek, solumak, ürpermek ve yaşamaktır. Bunun içindir ki Cenab-ı Hakk,

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَاناً وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ *"Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; karşılarında ayetleri okunduğu zaman, imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler."*[42] buyurmaktadır.

---

42 Enfâl 2.

Bu öyle bir mesajdır ki; muhatabının dünya ve ahiret saadetinin anahtarı onda gizlidir. O anahtar olmadan bütün kapılar kapalı kalacaktır. İşte bu mesajın İlahi kaynaklı olduğunu hissetmek, o nisbette iç derinliği ile yaklaşmak ve kalp gözüyle kapısını çalmak, onun gizli sırlarına vâkıf olmanın en temel şartıdır.

8. Muhatabın Doğrudan Kendisi Olduğunu İstiş'âr

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlayabilmek ve ondan hakkıyla istifade edebilmenin bir diğer önemli şartı da, okumakta olduğu ayetlerin muhatabının, sadece kendisi olduğunu, ayetlerin kendisine nâzil olduğunu hissetmektir.

9. Kur'ân'ın İnsanlığın Dünya ve Ahiret Saadeti İçin Tek Kaynak Olduğuna Kâni Olmak

Kur'ân-ı Kerîm'den gereği gibi istifade edebilmenin bir diğer şartı, onun dünya ve ahiret saadeti için tek ve eşsiz rehber olduğuna inanmaktır. Evet, o öyle bir kitaptır ki; onu kendine rehber edinen hem dünyada hem de ahirette aziz olur. Kim O'nun dışında hidayet ararsa, Allah onu saptırır. Kur'ân'ın zihinlerde yerleştiği nokta çok önemlidir. Ona bu şuur ile yaklaşılmadıkça ihtiva ettiği ayetleri, herhangi bir ideolojinin tartışılabilir teorileri olarak görülür. Hz. Ömer (r.a) bu mealde şöyle demektedir: "Câhiliye döneminde zelîl durumdaydık. Allah bizi İslamla izzetli kıldı. Kim izzeti, İslam dışında ararsa zelîl olur."

O halde Kur'ân'a yaklaşma, ondan doğru bilgi edinme adına, öncelikle Kur'ân'ın zihnimizdeki yerini doğru tesbit etmek, onu hakettiği yere koymak gerekmektedir.

Bu bilgilerden sonra şimdi de maddî diyebileceğimiz diğer şartlara geçebiliriz.

KUR'ÂN'LA İLGİLİ TEMEL BİLGİLERE MUTTALÎ OLMA

Nasıl ki bir sahada uzman olabilmek için yeterli bilgi ve deneyim gerekmektedir; aynen bunun gibi, Kur'ân'ı anlamak ve onun özüne vâkıf olabilmenin en önemli şartı, Kur'ân'la öncelikle birinci dereceden bağlantılı temel bilgi ve dinamiklere, daha sonra da ikinci dereceden diyebileceğimiz ilgili bilgilere vâkıf olmaktır. Bu bilgilerin başında Kur'ân'ın nâzil olduğu dil, Arapça'yı bilmek ilk sırada yer alır.

1. Arapça ve Belâgatına Vakıf Olmak

Arapça Kur'ân'ın aslî unsurlarından biridir.[43] Kur'ân'ın dili

---

[43] Elmalılı Kur'ân'ın Arapça indirilmesi hakkında şöyle bir yorum yapar: "Bütün insanları Allah'ın izniyle aydınlatmak hidayet ve sapıklığın birbirinden ayrılmasında kesin delil olmak için Hz. Muhammed'in peygamberliği ile gönderilen bu kitabın, bu apaçık Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesinde ve indiği gibi Arapça hakim kılınmasında da nice ilâhî hikmetler vardır. Kur'ân, başka bir dil ile indirilseydi, Peygamberin içlerinde bulunduğu ve ilk önce hitap edeceği kavmi anlamayacak, «Fussilet Sûresi»nde geleceği şekilde «*Âyetleri uzun uzadıya açıklansaydı ya, Araba yabancı dil mi*?" (Fussilet, 41/44) demeye hakları olacak ve diğer kavimlere tebliğ etmek ve umumîleştirmek için ilk neşredenler yetişmeyecek ve bundan dolayı hiçbir topluluk hakkında Allah'ın kesin delili gerçekleşmeyecekti. Ve eğer bütün dillerle indirilseydi de Arapçası gibi birçok Kur'ân bulunsaydı böyle bir mucize büsbütün zararlı ve tevhid hikmetine aykırı olurdu, kavimler

ve bu dilin ifade vasıtası olan harfler, kelimeler ve cümleler de onun zahirî yanını oluşturduğundan, ancak bu yanını tanıdıktan sonra onun özüne inmek mümkün olacaktır.

Arapça tam anlamıyla kuralları olan gramatik bir dildir. Kelime türetme açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Öyle zengin bir dildir ki; Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahiptir. Bundan dolayı Cenab-ı Hakk Kur'ân'ın Arapça indirilmesi hakkında

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *"Düşünesiniz diye onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik"* (12:2) demektedir. Yani bir bakıma Arapça, düşünme örgüsünü sağlayabilecek ifade zenginliğinin kaynağı özelliğine sahip olması hasebiyle, insanlığın son kutsal kitabının dili seçilmiştir.

Arapça'da "masdar çukuru" denilen 35 adet kalıp bulunmaktadır. Yani her biri farklı manâ zenginliğine sahip olan fiil kiplerinin, isim çeşitlerinin, çoğul kalıplarının vb. ögelerin başka bir dile nasip olmayan ayrı zengin manâları vardır.

Arapça'nın bir diğer özelliği de binlerce edebî sanat ve üslûbu ihtivâ etmesidir. Bu özellik, verilmesi gereken mesajın, herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermeyecek derecede kemâl vechiyle sunulmasını sağlar. Her birisi ayrı zengin manâ ve değere sahip olan bu sanatlardan bazıları şunlardır: teşbih, temsil, istiâre, kinâye, tıbâk, mukâbele, mecâz, takdim, tefennün, tefsîr, tekil sîgasının çoğul makamında kullanılması, tekrar, terdîd,

---

arasında kavga ve anlaşmazlığı azaltacak yerde çoğaltır, birleştirecek yerde dağıtırdı. Çünkü her biri yalnız kendi dilini esas ve hakim tanıtması gerekecek ve aralarında hakim ve furkan (hakkı batıldan ayıran) bir kitap bulunmamış olacaktı. Hem bu sayının artması, terceme ihtiyacından kurtarmayacak, her topluluk kendi dilindeki Kur'ân ile diğerlerinin birbirine uygun olup olmadığını anlamak ihtiyacında bulunacak ve bundan dolayı sayıları ne kadar çoksa terceme ihtiyacı da o oranda artacak ve bir çevirmenin bütün dilleri bilmesi gerekecek ve dayanılmaz bir şeyi teklif etmek durumunu alacaktı." Elmalılı, *a.g.e.* V/29-30.

mübâlaga, 'aks, kalb, haber ve mübtedânın tanıtımı yönünde hasr, te'kid, hitâbu'l âm, müşâkele, el-kavlu bi'l-mûceb, itnâb, hazf, tetmîm, iktifâ, ihtibâk, taglîb, ferâid, ittisâ, te'vil, hakikat-mecâz, ibdâ, iltifât, taksîm, iftinân, nezâhe, el-mezhebu'l-kelâmî, irsâlu'l-mesel, ihtirâs, cinâsu'l-iştikâk, cinâsu-mutarraf, cinâsu-muharrafin nâkis, cinâsu-hatti nâkis, cinâsu-müşevveş, el-vasl, el-fasl, icâzu'l kasr, müsâvât, bast, insicam, i'tilâfu'l lafzı ve'l ma'nâ, tard ve aks, temkîn, teshîm, teşri', tehzîb, istitbâ', kavli mekniyye tahyîliyye, tevriye, leff-ü neşr.[44]

"Gerçek olan şu ki; dinî metinlerin karakteristlik özelliği de edebî olmalarıdır. Çünkü bu metinler, muhatap üzerindeki etkilerini büyük ölçüde üslûp ögeleri ile şiirsel, ya da anlatısal nitelikli disel form çerçevesinde icra ederler." [45]

Örneğin, Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık rastlanan ve dikkatli bir araştırma yapılmaksızın yüzeysel bir yaklaşımla hakkında "tekrar" hükmü verilen ayet veya konular bulunmaktadır. Oysa konuya vâkıf olmak, tekrar zannedilen bu çeşit olguların arkasında Kur'ân'ın nice gizem ve sırlarını yakalamaya vesile olacaktır. **Tekrar,** dilbilimde anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin ard arda gelmesi olayıdır.

Daha net ifadeyle tekrar diyebilmemiz için aynı lafız veya fikir aynı siyak içinde yeniden kullanılmış olmalıdır. Lafzın müteradifi kabul edilen terim taşıdığı ortak manânın yanı sıra farklı anlamlar içerdiğinden tekrar olamaz. Dikkat edilecek olursa lafız tek başına bir anlam taşıdığı gibi bazen bir âyet içinde, bazen diğer âyetler arasında ve farklı konular arasındaki siyak ilişkisi ile farklı manalara gelebilmektedir. Lafzın Kur`âni siyakın tarihsel

---

44 İlgili sanatların anlam ve örnekleri için Bkz. el-İmâm Celâluddîn es-Suyûtî, *Fethu'l-Celîl li'l-Abdi'z-Zelîl,* şerh, analiz, yorum, ilave ve dipnotlarla çev. Eren Cüneyt, Halilov Rıza, Erzurum, 2001.

45 Ebû Zeyd Nasr Hâmid, a.g.e,, s. 10.

arka planı ile de ilgisi göz ardı edilmemelidir.[46] Bu arada bazı kelimeler bir kaç anlama da gelebilir. Bu farkı âyetin içindeki bağlamından anlayabiliriz. Gelmek istediğimiz nokta tekrarın lafız ve siyak bütünlüğü içinde ele alınması gerekliliğidir. Yani tekrar ister lafız ister konu olsun, ister bir fikir veya düşünce olsun aynı siyak içerisinde yeniden kullanılmadığı takdirde tekrar olamaz. **Çünkü tekrar, aynı lafız veya fikrin aynı siyak içinde yeniden kullanılmasıdır.** Lafzın muteradifi kabul edilen terim taşıdığı ortak mananın yanı sıra farklı anlamlarda içermektedir. Bu farklılıkla beraber o makamda zikredilmesinin tetkik edildiğinde yeni faydaları mülahaza edilecektir.[47]

Kur`ân-ı Kerim, i'caz yönüyle, muhatabın farklılığı, siyak-sibak ilişkisi vb. sebeplerden dolayı takdim ettiği mesajı bir çok yerde değişik şekillerde ele almaktadır. Verilmek istenen mesaj, gerçekten o fikir, o düşünce, o konu ve hatta o lafzın "tekrar"ı mı, yoksa Kur`ân-ı Kerime has teknik bir sanat mıdır? Kanaatimizce "tekrar" hükmü, ön yargılı olup, "tekrar" olduğu zannedilen olguyu araştırmadan aceleyle verilmiştir. Öncelikli olarak "tekrar"dan kastedilen Kur`ân-ı Kerim`de zikredilen herhangi bir lafzın birden fazla kullanılması ise -ki girişte takdim ettiğimiz tariflerden ilk bakışta bu anlaşılabilir- kanaatimizce buna "tekrar" denilmemesi gerekir. Zira aynı lafzı bir anlatım içerisinde bir kaç defa kullanmama gayreti bile o anlatımın edebiliğini giderir. Esasen buna gerek de yoktur. Hatta şu paragrafta bile, kim bilir kaç kelimeyi kasıtsız olarak "tekrar" etmişizdir? Buna "tekrar" denilmesi ne kadar doğru olur? Bizce kavram olarak "tekrar" dediğimiz olgu, Kur`ân-ı Kerim`in i`cazının en çarpıcı

[46] Konu ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Ünver Mustafa, *Kur`ânı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara, 1996.

[47] Konuyla ilgili yayınlanmış olan makalemize bkz. Eren Cüneyt, *Belâgat Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarların Tahlili*, Ekev Akademi Dergisi, c.III, sy. 2, s. 91-108, Güz 2001.

hususiyetlerinden biridir. Yani Kur`ân-ı Kerim ilk bakışta "tekrar" gibi zannedilen üslûpla bir çeşit i'caz örneği sunmaktadır.

Kur`ân-ı Kerim`de "tekrar" olduğunu iddia edenler tekrarı bazı çeşitlere ayırmaktadırlar. Biz konumuz itibariyle fazla uzatmadan en yaygın anlayışı ile sadece âyetlerin tekrarı iddiasını ele alıp, onunla ilgili örneklerle yetineceğiz.

Kur`ân-ı Kerim`de sözü edilen "tekrar" çeşitleri içerisinde belki de en meşhuru bazı âyetlerin "tekrar" edildiği iddiasıdır. Bu iddiaya göre Kur`ân-ı Kerim`de bazı âyetler bir çok hikmete mebnî "tekrar" edilmişlerdir. Kanaatimizce öncelikle meseleye, her dilin kendi yapısı göz önünde bulundurarak bakılmasında fayda vardır.

Cümleler, malum olduğu üzere kelime ve kelime gruplarından oluşan manalı sözlerdir. Duygu, düşünce ve eylemi ifade eden bir cümleyi oluşturabilmek için gerekirse aynı lafzı birden fazla kullanmak, dilin karakteristik özelliğindendir. Bunu "tekrar" diye isimlendirmek yanlış olacaktır. Diğer yönden Kur`ân`ın ilahî mesajının kendine has karakteristik üslûbu da unutulmamalıdır. İlk bakışta "tekrar" gibi gözükse bile, teknik olarak gizli bir sanat ve i`caz vardır. Bu hususu bazı misallerle izah etmeye çalışalım;

"Tekrar" olduğu iddia edilen âyetlerden biri Kâfirûn sûresinde geçen 3 ve 5. âyetlerdir.

Daha önce "tekrar" hakkında ortaya koyduğumuz tarif çerçevesinde bu âyetler arasında da bir "tekrar" olmadığına inanıyoruz. "Tekrar", yukarıda da belirttiğimiz gibi; aynı lafız veya fikrin aynı siyak içinde yeniden kullanılmasıdır.

İlk bakışta lafızlarda benzerlik görünen 3. ve 5. âyetler arasında aslında mana yönüyle büyük farklılık bulunmaktadır. 3. âyet çoğu müfessire göre hali anlatmaktadır. Yani Rasûlullah (s.a.v) müşriklerin vahyin indiği andaki hallerini tasvir adına وَلَا

أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ "*Sizler benim ibadet ettiğime tapmıyorsunuz*" demektedir. Lafzen aynı görünen 5. Âyette ise durum farklıdır; burada Allah Teâlâ`nın Rasulüne gaybten haber vermesi ile gerçeklesen mucizevi وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُد "*Sizler benim ibadet ettiğime (istikbalde de) tapacak değilsiniz*" bilgisi vardır. Hamdi Yazır bu konuda şöyle der: ".... Bu iki âyet ilk bakışta evvelkilerin "tekrar"ı gibi görünür. ....Bu bir atıftır, atıf ise az çok başkalık ifade eder, onun için cumhur bu âyetlerde manen "tekrar" olmadığını ve binaenaleyh sade tekid değil, her birinin bir tesis olduğunu beyan etmişlerdir."[48]

Yine hakkında "Tekrar" olduğu beyan edilen kıblenin tahvili ile ilgili âyetlere göz atalım;

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ *(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte simdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafina çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.*[49]

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ *Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafina çevir. Bu emir Rabbinden sana gelen gerçektir. (Biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. (Evet Resûlüm!) Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz,*

48 Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur`ân Dili*, 1936, 9/6224 vd.
49 el-Bakara 144.

yüzünüzü o yana çevirin ki, aralarından haksızlık edenler (kuru inatçılar) müstesna, insanların aleyhinizde (kullanabilecekleri) bir delili bulunmasın. Sakın onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun. Böylece size olan nimetimi tamamlayayım da doğru yolu bulasınız.[50]

Bu âyetlere ilk bakışta mananın vurgulanması maksadıyla "tekrar" edildiği iddiasında bulunulmuştur. Oysa dikkat edilecek olursa, vurgu ile beraber her iki âyetin ayrı ayrı vazifelerinin olduğu da görülecektir.

Bilindiği gibi kıblenin Beyt-i makdis`ten Kâbe`ye döndürülmesi Rasûlullah (s.a.v)'ın kalbi arzusu doğrultusunda, vahiyle gerçekleşmiş, böylelikle Müslümanlar kendi ibadetlerindeki bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Bu yönüyle 1. âyet Rasûlullah (s.a.v)'a ve müminlere bir nevi kalplerinden geçirip arzu ettikleri kıblenin değişimi hadisesini, ikinci âyet ise buna ilave olarak hükmünün ebediyen kalıp bir daha değişmeyeceğini bildirmektedir. Zira 1. âyet

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ *(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz.* ihbarından hemen sonra gelmiştir. Ve "tekrar" edildiği iddia edilen âyet bu sibak ile irtibatlıdır.[51] Öte yanda ikinci âyetin fasılasıyla gelen yorum ise bir farka işaret etmektedir;

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ *"Kabe tarafina çeviriniz ki, insanların aleyhinizde hakkıyla tutunabileceği hiç bir delil kalmasın."*

Hamdi Yazır da 2. âyetin tefsiri ile ilgili yaptığı yorumda; "..bununla beraber içine aldığı bazı hikmetler de açıklanmak

---

50 el-Bakara, 2/150.
51 Abbas, Fadıl Hasan, a.g.d.n, s. 44 vd.

sûretiyle bu pekiştirme ayrıca müstakil bir manayı da ifade edecektir. Şöyle ki: İşte kıblenin değişmesi emrinde önce size karşı böyle akli ve nakli bakımdan haklı olabilecek delilleri büsbütün kaldırmak ve hasımlarınıza aleyhinizde hiç bir delil bırakmamak hikmeti vardır. İkincisi size nimetimi tamamlamam içindir."[52] der.

"Tekrar" olduğu iddia edilen bir diğer ayetler grubu da Mâide sûresi`nin 44, 45 ve 47 âyetleridir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدىً وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ "

Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla Yahudilere hükmederlerdi. Allah'ın Kitab'ıni korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şahitlerdi. Şu halde (Ey Yahudiler ve hakimler!) İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir. Tevrat'ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır). Kim bunu (kısası) bağışlarsa kendisi için o keffâret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse iste onlar zalimlerdir. [53]

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْأِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ...*İncil'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile*

---

[52] Yazır, a.g.e, 1/442.
[53] el-Mâide, 5/ 44-45.

hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse iste onlar fâsıklardır".[54] Oysa bir çok müfessirin yorumuna göre 1.âyet Müslümanlardan, 2. âyet Yahudilerden, 3. âyet ise Hıristiyanlardan bahseder. Ayrıca şekil olarak da her âyetin fasılası farklı sıfatlarla son bulmaktadır.

Üzerinde en çok konuşulan ve "tekrar" olduğu çoğunlukla iddia edilen bir diğer örnek de Rahman sûresinde zikredilen فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ "*O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlayabilirsiniz?*" âyetidir.

Kanaatimizce bu konuda yanılgıya düşüren de ayetin sadece lafız ve şekil yönünden değerlendirilmesidir. Öncelikli olarak âyetlerde lafzî benzerlik olduğu muhakkaktır. Fakat bütüncül yaklaşım ile bakacak olursak her ayetin bir önceki bağlamla irtibatlandırılması gerekmektedir.

Bu mülahazalar doğrultusunda sûrenin ilk birkaç âyetini örnek kabilinden aşağıdaki şekilde yorumlamamız mümkündür: الرَّحْمَنُ، عَلَّمَ الْقُرْآنَ، خَلَقَ الْإِنسَانَ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ، الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ، وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ، وَالسَّمَاء رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ، أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ، وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ، وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ، فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ، وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ، وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ، بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ "*Rahman, Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona konuşmayı öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte) dir. Bitkiler ve ağaçlar Allah'ın emrine boyun eğerler" Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın. Allah, yeryüzünü canlılar için alçaltıp döşedi. Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı daneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.*

---

[54] el-Mâide, 5/47.

O halde Rabbinizin (yukarıda hatırlatma kabilinden zikredilen harikulade nimetlerinden ki bunlar içerisinde idrakimiz ölçüsünde; insanın yaratılması mevzuundaki kudret, ona konuşmayı öğretmesi, muazzam kâinatın bir nizam içerisinde seyran etmesi, uzayda dolasan ve hızları, kütleleri, yörüngeleri farklı milyonlarca gök cisminin bu nizama tabi olarak milyonlarca yıldan beri hiç aksaklık göstermeden hareket etmesi ve benzeri şeyleri nasıl görmezlikten gelirsiniz ve[55]) hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

Allah insanı, pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı. Cinleri halis ateşten yarattı. O halde, Rabbinizin (ins ve cin toplumunun yaratılması ve verasında gizli olan nice hikmetleri ile ilgili) nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? (O) iki doğunun ve iki batının Rabbidir. Öyleyse Rabbinizin (iki doğu ve batı ile kastedilen; a-Allah`ın emriyle her gün farklı açılarla doğup batan, b-Dünya ve güneşin tek Rabbi olması hasebiyle bir uyum ve denge sağlayan, c-Doğu, batı ve ikisi arasında var olan her şeyi yaratan, kainatın hikmetli nizamının sahibi Allah`ın 56) hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?

İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar. O halde Rabbinizin (bir çeşit fenn-i i`cazına işaret eden bu harikulade) nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?57

Yukarıda örnek sadedinde takdim ettiğimiz bu çalışma daha ilmî kriterlerle de değerlendirilebilir. Bunlar içinde "Allah" lafzı yerine özellikle "Rab" kelimesinin seçilmesinin hikmeti, bu kelimenin zamire izafetinin hususiyeti, Türkçe "nimetler" olarak tercüme ettiğimiz, "A'lâ" kelimesi ile; "yalanlayabilirsiniz" diye tercüme ettiğimiz "tükezziban" kelimelerinin hem semantik hem

---

55 Bk. Yıldırım, Suat, *Kur`ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 530.
56 Bk.Yıldırım, *Kur`ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 531.
57 er-Rahmân, 55/1-21.

de işaret ettiği mevzuu ve benzeri noktalar zikredilebilir. Bu hususların irtibatlandırılarak değerlendirilmesinin isabetli olacağı kanaatindeyim. Böylece daha önce "Tekrar" hakkında yaptığımız tarif doğrultusunda bu âyetler arasında da bir "Tekrar"ın olmadığı anlaşılmaktadır. O halde bu örneklerde görüldüğü gibi, tekrar olduğu iddia edilen ayetlerin üzerinde ciddi bir araştırma yapmaksızın, zâhiri görünümü ile tekrar kabul edecek olsaydık, aralarındaki ince ayrım anlaşılmayacak, verilen mesajlar tam olarak idrak edilmeyecekti.

*Başka bir örneğe geçelim. Yine buna benzer belâgatta hazf ve zikr denilen sanat bulunmaktadır. Hazf, meâni tabirlerinden olup, söylenilmesi icâp etmeyen sözün ibârede îrâd olunmaması durumudur. Zikr ise hazfin zıt manasında kullanılır. Yani, sözün bir ibarede icâp ederse îrâd olmasıdır. Burada ka*stettiğimiz mana ayet içinde geçen kelimelerin bazen zikredilip, bazen de zikredilmemesi olarak özetlenebilir. Bu sanata vakıf olmak Kur'ân'ın büyüleyici ikliminden o nisbette istifadeye sebep olacaktır. Cenab-ı Hakk meâlen:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً *"Ey müminler, kadınlara zorla varis olmanız size helal olmaz."*[58] buyurmaktadır. Dikkat edilecek olursa bu ayette kadınlara zorla vâris olma yasağı "helâl değildir." ibaresiyle gelmiştir. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanan şeylerin çoğunluğu aşağıdaki örnek ayetlerde de görüleceği üzere nehy edatı ile gelmektedir:

1- وَلا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ *"Bir de açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin."*[59]

2- وَلا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً *Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.*[60]

---

58 Nisâ 19.
59 İsrâ, 31.
60 İsrâ 32.

3- وَلا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ *"Yetimin malına da yaklaşmayın..."*[61]

4- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ *"Ey iman edenler, bir kavim diğeriyle alay etmesin."*[62]

5- وَلا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً *"Birileriniz diğerlerini arkasından çekiştirmesin."*[63]

Bu ayetteki yasağın farklı sigayla gelme sebebi ne olabilirdi? Yine bu ayete benzeyen:

وَلا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً *"Kadınlarınıza verdiğiniz mehirleri geri almanız size helâl olmaz."*[64] misalinde olduğu gibi, bu ibarenin insanların uzun müddettir yapageldikleri, alışkanlık kazandığı ve o işi yapmalarında herhangi bir beis görmedikleri durumlarda zikredildiği görülmektedir. Yani bu ibare ile gelen yasaklama, bir bakıma muhatabına yasaklamanın taşımış olduğu olgu karşısında daha dikkat etmesi gerektiği hususunda imâda bulunmaktadır. Ancak daha önce vermiş olduğumuz örneklerde görüleceği gibi, bu kelimenin zikrolunmadığı yasaklama konuları ise, aslen insan tabiatının nefretle karşılayıp, örfün de kabul etmediği durumlardır.

İşte bu örnekte de gördüğümüz gibi, bu sanata vukûfiyet bize Kur'ân'ın, mücerret bir yasaklamanın ötesinde, bu yasaklamanın sosyal toplumun alışkanlıklarını gözeten, insan psikolojisini de hesaba katan bir yasaklama farkını kazandıracaktır.

Binaenaleyh, bu sanatın, ayetin yorumuna katmış olduğu zenginlikten mahrum bir tefsirin, Kur'ân'ın vermek istediği mesajı, kemâli vechiyle takdim etmiş olduğu söylenemez.

---

61 İsrâ 34.
62 Hucurat 11.
63 Hucurat 12.
64 Bakara 229.

Arapça'ya bütün bu sanat özellikleriyle vâkıf olmak, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamanın tartışmasız en önemli vasıtasıdır.

2. Kur'ân İlimlerine Vâkıf Olma

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için bilinmesi zaruri olan bazı temel ilimler vardır. Bunlar bilinmeksizin Kur'ân'ın anlaşılması beklenilemez. Cem'ul-Kur'ân, esbabu'n-nüzûl, Mekkî ve'l-Medenî, el-muhkem ve'l-müteşâbih, en-nâsih ve'l-mensuh vb. gibi, Kur'ân-ı Kerîm'le doğrudan irtibatı olan konuları inceleyen, başka bir ifadeyle; Kur'ân'a hizmet eden veya Kur'ân'a dayanan ilimlere ulûmu'l-Kur'ân denir. Özetle belirtmek gerekirse bunlardan önemli olanları alfabetik sıraya göre şunlardır:

Ahbâru'l-Kur'ân (أخبار القرآن) : Kur'ân'ın vukû itibariyle yakın olan, yakın zamanda meydana gelen veya henüz izleri tamamen kaybolmayıp, görünen olayları anlatmak, ibret maksadıyla hatırlatmak için zikrettiği haberlere denir.[65] Uhud ve Huneyn harpleri ile Bey'at-ı Rıdvân vb. gibi.

Aksâmu'l-Kur'ân (أقسام القرآن) : Kur'ân'ın bazı ayetlerinde Allah'ın kendi ismi, Kur'ân, peygamberler, melekler ve bazı özel varlıklar üzerine; dikkat çekmek, ayetlerin taşıdığı hakikatleri teyit, üzerine yemin edilen şeyin önemine işaret vb hikmetler sebebiyle yemin edilmektedir. Buna *"Aksâmu'l- Kur'ân"* denir. İncir ve zeytine yapılan yemini içeren Tin suresi bu konudaki en güzel örneklerden biridir:

والتين والزيتون وطور سينين وهذا البلد الأمين لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم ثم رددناه أسفل سافلين *İncire, zeytine, Sina dağına, Ve şu emîn beldeye*

---

65 Şengül İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir, 1994, s. 54.

yemin ederim ki, Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da çevirdik aşağıların aşağısına attık Fakat iman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır.[66]

Cedelu'l-Kur'ân (جدل القرآن) : Lügatte şiddetli çekişme, düşmanlık etme, birbirine galip gelmeye çalışma şeklinde yapılan tartışma demek olan *"cedel"* Kur'ân'ın muarızlarına karşı kullandığı ve uygulamasını istediği üsluptur. Bu bağlamda Allahu Teâla şöyle buyurur:

أدع إلى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتي هي أحسن إن ربك هو أعلم بمن ضل عن سبيله وهو أعلم بالمهتدين *Sen hikmetle, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."*[67]

Emsâlu'l-Kur'ân (أمثال القرآن) : Mesel, lügatte benzer, eş, atasözü, durum, delil, ibret, örnek, ayet ve konuşma anlamlarına gelir.[68] Istılahta ise, aralarında benzerlik olan iki şeyden birisiyle ilgili söylenen bir sözün açıklayıp tasvir etmek için diğeriyle ilgili söylenen söze benzemesidir.[69] Kur'ân'da geçen meseller de öncelikli olarak yukarıdaki manada kullanılmaktadır. Ancak "kıssa", "atasözü" olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda Ra'd suresi 17. ayeti örnek olarak gösterilebilir:

أنزل من السماء ماء فسالت أودية بقدرها فاحتمل السيل زبدا رابيا ومما يوقدون عليه في النار ابتغاء حلية أو متاع زبد مثله كذلك يضرب الله الحق والباطل فأما الزبد فيذهب جفاء وأما ما ينفع الناس فيمكث في الأرض كذلك يضرب الله الأمثال *O, gökten su indirdi de vadiler kendi hacimlerince sel lup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur.*

---

66 Tin 95.

67 Nahl 125.

68 Fîrûzâbâdî Mecdu'ddîn (817), *Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, ts, 4/49.

69 Isfahânî Râgıb Huseyn, *el-Müfredât fî Garîbu'l-Kur'ân*, Beyrut, ts, s. 462.

İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.[70]

Enbâu'l-Kur'ân (أنباء القرآن) : Kur'ân'ın zaman ve mekân itibariyle tarihin derinliklerinde vukû bulmuş ve tarih sayfaları arasında gizlenmiş, kaybolmuş olayları haber vermesine denir.[71]

Garîbu'l-Kur'ân (غريب القرآن) : Kur'ân-ı Kerîm'deki kapalı gibi görünen lafızları açıklayan ve manalarını izah eden bilim dalıdır. Örneğin Hz. Ömer Abese Suresinde أباً *ebben* kelimesinin manasını bilmediğini itiraf etmektedir. İbn Abbas da önceleri فاط السموات *fâtırı's-semâvâti* kelimesinin manasını bilmediğini söyler.[72]

Havâssu'l-Kur'ân (خواص القرآن) : Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayet ve surelerinin özelliklerinden bahseden ilim dalıdır. Rivayete dayanır. Örneğin Hz. Ali'nin bir rivayetinde En'âm suresi bir hasta üzerine okunursa hasta şifaya kavuşur.[73] Başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v)'in sıkıntılı zamanlarında Cebrail'in kendisine görünüp İsrâ suresinin "*Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim" de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!*" mealindeki 11. ayetini okumasını haber vermesi gibi.[74]

Hitâbu'l-Kur'ân (خطاب القرآن) : Kur'ân-ı Kerîm'de 33 hitap şekli vardır. Bu hitaplar başlıca üç kısma ayrıllır:

Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan hitaplar,

---

70 Ra'd 17.

71 Şengül İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir, 1994, s.52.

72 Bkz. ez-Zerkeşî Bedruddîn, *Burhân fî Ulûmi'l Kur'ân*, Mısır, 1957, 1/293-296.

73 Bkz. *el-İtkân*, 2/164.

74 Bkz. *el-İtkân*, 2/568.

Hz. Peygamber (s.a.v) dışındakilere yapılan hitaplar,

Her ikisine birden yapılan hitaplar. Örnek verecek olursak: ياأيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك وإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس إن الله لا يهدي القوم الكافرين *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kafirler topluluğuna rehberlik etmez."*[75]

İ'câzu'l-Kur'ân (إعجاز القرآن) : Bu yönüyle i'câz Kur'ân'ın lafzı, nazmı, üslûbu ve içeriğiyle insan ve cinleri kendisine benzer getirmekten âciz bırakmasıdır. Diğer bir ifadeyle i'câz; bir peygamberin peygamberlik davasını ispat için ortaya koyduğu ve başkalarının benzerini getirmekten âciz olduğu hârikulâde olgulardır.

İ'râbu'l-Kur'ân (إعراب القرآن) : Kur'ân kelimelerinin cümle içinde bulundukları yerlere göre gramer yönünden incelenmesi, Kur`ân`ın daha sonraki nesillerce en doğru şekilde anlaşılması ve onlara hatasız ulaştırılması adına yapılan noktalanma ve harekelenmesi gibi Kur'ân'ın korunmasına ilişkin kaideler mecmuasına denir.

Fedâil'ul-Kur'ân (فضائل القرآن) : Kur'ân'ın bütünü veya bazı surelerinin faziletlerini ele alan Kur'ân ilimlerinden bir ilim. Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'ân'ın genel fazileti hakkında "*En hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve onu öğretendir.*" buyurmuştur.[76] Abdullah ed-Dârimî Müsned'inde İbnu Abbas'tan şu hadisi rivayet eder: Fatiha suresi Kur'ân'ın üçte ikisine eşit bir suredir.

Kasasu'l-Kur'ân (قصص القرأن): Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber (s.a.v)'in zamanı da içinde olmak üzere geçmiş ümmet ve peygamberlerin başından geçmiş olayların anlatılmasına

---

75 Mâide 67.

76 Buharî, Ebu Abdillah, *el-Câmiu's-Sahih*, Mısır, 1345, 6/ 236.

kasasu'l-Kur'ân denir. Allahu Teâla bu bağlamda şöyle buyurmaktadır:

نحن نقص عليك أحسن القصص بما أوحينا إليك هذا القرآن وإن كنت من قبله لمن الغافلين إذ قال يوسف لأبيه ياأبت إني رأيت أحد عشر كوكبا والشمس والقمر رأيتهم لي ساجدين *Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. (Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin. Bir zamanlar Yûsuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken görüm.*[77]

Kıraât İlmi (علم القرآت) : Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerinin okunuşlarını ve ihtilaflarını nakledenlerine nisbet ederek bildiren, bazı kelimelerin, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından tebliğ edilen farklı okunuşlarını gösteren ilme *Kırâetü'l Kur'ân* veya *Kırâat İlmi* denir.[78] Farklı kıraâtlerde okunan bazı kelimelerin manâlarındaki farklılıklar Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yardımcı olacak niteliktedir.

Lügatu'l-Kur'ân (لغة القرآن): Kur'ân dili, Hz. Peygamber(s.a.v)'in kalbine Arapça olarak inmiş olan lafızlar. Kur'ân'ın Arapça inmiş olduğu 11 surede belirtilmektedir. Bunlar: Yûsuf, Ra'd, Nahl, Tâhâ, Şuarâ, Zümer, Fussilet (2 yerde), Şûra, Zuhruf, Ahkaf.

Mübhemâtu'l-Kur'ân (مبهمات القرآن): Kur'ân-ı Kerîm'e sarih olarak isimleri zikredilmeyen, insan, cin, melek, topluluk ve yer gibi değişik varlıkların teşkil ettiği konuya "*müphemât-ı Kur'ân*" denir.[79]

---

77 Yusuf 1-4.

78 ez-Ez-Zerkânî, *el-Menâhil*, 1/412.

79 Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, s.186.

صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين *Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!*[80] ayetinin müphemliğini ومن يطع الله والرسول فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن أولئك رفيقا *Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!*[81] ayeti açıklamaktadır. Zülkarneyn"in kim olduğu, Ye'cûc ve Me'cûc, Sedd, Hz. Adem ile Havva'ya cennette yenmesi haram kılınmış olan meyvenin ne olduğu vb. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiş müphemlerden bazılarıdır.

Müşkilu'l-Kur'ân (مشكل القرآن): Kur'ân-ı Kerîm ayetleri arasında ilk bakışta ihtilaf ve tenakuz gibi görünen durumları inceleyen ilme denir. Örnek verecek olursak Bakara suresinde Allahu Teâla Hz. Musa ile yapılan sözleşmenin 40 gece olduğunu vurgulamaktadır:

وإذ واعدنا موسى أربعين ليلة ثم اتخذتم العجل من بعده وأنتم ظالمون *Musa'ya kırk gece (vahyetmek üzere) söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz*[82]

Ancak A'râf suresinde önce 30 gece sözleşme yapıldığı, ardından da 10 gece ilave edildiği söylenmektedir:

وواعدنا موسى ثلاثين ليلة وأتممناها بعشر فتم ميقات ربه أربعين ليلة وقال موسى لأخيه هارون اخلفني في قومي وأصلح ولا تتبع سبيل المفسدين *(Bana ibadet etmesi için) Musa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma*[83]

---

80 Fatiha 7.
81 Nisa 69.
82 Bakara 51.
83 A'raf 142.

Her iki ayet arasında vaidleşme için ilkinde 40, diğerinde 30 gece gibi farklı rakamların arasında bir müşkil yoktur. Zira iki ayette birlikte mütalaa edildiğinde toplam sayının 40 olduğu görülmektedir.

en-Nâsih Ve'l-Mensûh (الناسخ والمنسوخ): Nesh lafzı lügatlerde birbirinden farklı olarak özetle; değiştirmek, izale etmek ve nakletmek[84], tebdil etmek, yani bir şeye gayrisini halef yapmak, ilga ve iptal etmek manasında kullanılmıştır. *"Güneş gölgeyi nesh etti" (giderdi)* cümlesi de yukarıdaki manalara örnek sadedinde zikredilir.[85] "Ruhların bedenden bedene göçü hurafesi için kullanılan "tenasüh" (geçişmek) ile, bir kitabı çoğaltmak, kopyesini çıkarmak manasında "istinsah" ve bir kitaptan istinsah edilmiş suretler için kullanılan "nüsha" kelimeleri de "nesh"den türemedir."[86] Istılahta ise genel olarak Kur'ân bünyesinde mutlak manada şer'i bir hükmün başka bir şeri hükümle değiştirilmesi veya Kur'ân-ı Kerîm'in önceden va'z ettiği bir hükmü kaldırarak, yerine başka bir hüküm getirmesi olayına nesh denile gelmiştir.[87]

---

84 İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts. 4/28; İbnu'l-Bârizî (738) *Nâsihu'l-Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhu* nşr: Hatim Salih ed-Dâmın, Beyrut, 1983, s. 17; Fîrûzâbâdî Mecdu'ddîn (817), *Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, ts. 1/271.

85 İbnu Fâris Ebu'l Hasen Ahmed, *Mu'cemu Mekâyîsi'l -Lüga*, Mısır, 1972, s. 424.

86 İbnu Fâris Ebu'l Hasen Ahmed, a.g.e, s. 424.

87 Nesh lafzının semantik yönü ele alınacak olursa yukarıda naklettiğimiz farklı anlamların kesiştiği ortak nokta "değişim" olmalıdır. Bu zahiri değişim özetle "şer'î bir hükmün kaldırılıp yerine başka bir şer'î hüküm getirme" olarak terim anlamında kullanılmıştır. Olay da genel hatlarıyla bu şekilde özetlenebilir. Ancak "hükmü kaldırmak anlamında doğru olan" neshin bir önceki hükmü tamamen iptal şeklinde algılanması ve ona şartlanılması kanaatimizce önyargılı bir yaklaşımdır. Sadece yukarıya nakledilen lügat anlamlarına sadık kalınarak "nesh" kelimesinin altındaki değişim irdelenecek olursa bu değişimin klasik nesh anlayışından farklı yorumlanması mümkündür. Değişim olarak özetlediğimiz anlamı ilelebet mensûh kabul etmeye bizi zorlayan ne olabilir? Oysa bu değişim dinin yaşanması ve yaşanılabilmesi için gerekli olan anlatılabilmesi adına çok önemli bir dinamiktir. Bu yoldan hareketle Kur'ân'î bir terim olan nesh

Neş'etu't-Tefsir (نشأة التفسير): Tefsir ilminin doğuşu ve geçirdiği evreleri inceleme.[88]

Sebeb-i Nüzûl (سبب النزول): Meydana geldiği günlerde ondan bahseden veya onun hükmünü izah eden ayet veya ayetlerin inmesine sebep olan ve Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında meydana gelmiş bir hadise veya O'na yöneltilmiş bir sorudur.[89] Bir başka tarifte ise; bir veya daha fazla ayetin –tazammun etmek,

---

tabirinden murad kanaatimizce; şer'î bir hükmün ilelebet iptali söz konusu olmaksızın belli bir zaman için tecil edilerek yerine başka bir şer'î hüküm getirmedir Bu yönüyle de nesh değişik şart ve ortamlarda, farklı konjüktürde farklı şartlar doğrultusunda müslümanlara hareket esnekliği kazandıran Kur'ân'ın harikulâde ve bir o kadar da evrensel olan disiplini konumundadır. İslam tarihi Hz. Ömer (r.a)'ın şartların gereği müellefe-i kulûba zekat ödenmesini yasaklaması gibi bu esnekliğin getirdiği realiter örneklerle doludur. Kur'ân'da klasik anlamda nesh olduğunu iddia edenler Hz. Ömer (r.a)'ın bu uygulaması hakkında nasıl bir yorum yapacaklardır? Şayet Kur'ân'da klasik anlamda bir nesh mevcud ise; yani gelen yeni hüküm bir öncekini ilelebet iptâl ediyor ise, bu neshi (genel anlayışa göre) Kur'ân'ın kendisi veya Sahih sünnet kararlaştırabilir. Oysa Hz. Ömer (r.a) örneğini verdiğimiz konu hakkında içinde bulunduğu şartlar gereği son noktayı koymuştur. Dinin realiter ruhu gereği öyle de olmalıdır. Ancak müellefe-i kulûba zekat verilmesini gerekli kılacak şartlar tekrar baş gösterecek olursa Hz. Ömer (r.a)'ın bu hükmü ile amel etmenin bir anlamı olamaz. Bu durumda tekrardan Kur'ân nassına rücû edilecektir. Durum Kur'ân'ın getirmiş olduğu bütün hükümler için aynıdır. Örneğin Medine'de cihad hakkında inen ve önceki dönemlerde gayri müslimlerle barışı ve hoşgörüyü öngörüp sabrı tavsiye eden ayetleri neshettiği iddia edilen Tevbe 5 ve Tevbe 36 ayetleri (bu konu hakkında inmiş olan son ayetler olması hasebiyle) hükmü ilelebet geçerli olması gerekecek ve müslümanların gayrı müslimleri gördükleri yerde öldürmeleri îcab edecekti. Oysa Kur'ân'ın ruhunu, (fıkhu'l âyâtı) iyi kavramak gerekir. Aynı konu hakkında zahiren farklı görülen bu hükümler Kur'ân'ın genel ruhu itibarıyla bir bütün olarak ele alınmalı, şartlara göre değişiklik arzedebilmelidir. Bkz.Kur'ân'ın Nâsih ve Mensûhu İbnu'l-Bârizî (ö. 738 h.) *(Kur'ân-ı Kerîm'de Nesh Kavramı Hakkında Bir Değerlendirme)* İlave, Analiz ve Dipnotlarla Tercüme: Cüneyt Eren, Erzurum, 2000, s. 16.

88 Konuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Çalışmamızın Önsöz bölümüne. Bkz. *Konulu Tefsir Metodu*, Cüneyt Eren, İstanbul, 2000, s. 13-15.

89 ez-Zerkânî Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, ts, I/99-100.

cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere- inmesine vesile teşkil eden hâdiseye sebeb-i nüzûl denir.[90]

إن الذين يشترون بعهد الله وأيمانهم ثمنا قليلا أولئك لا خلاق لهم في الآخرة ولا يكلمهم الله ولا ينظر إليهم يوم القيامة ولا يزكيهم ولهم عذاب أليم *Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.*[91] ayeti gibi.

Tenasubu'l-Âyât (تناسب الآيات): Tenasüp, lügatte mukârebet, yakınlık, uygunluk ve benzerlik anlamındadır. Tenâsubi'l-âyât ise ayetler arasındaki uyum ve ahengi inceleyen bir ilimdir.

Tenâsubu's-Suver (تناسب السور): Surelerin birbirleriyle aralarındaki uyum ve ahengi inceleyen bir ilimdir.

Tercemetu'l-Kur'ân (ترجمة القرآن): Kur'ân-ı Kerîm'in başka dillere çevirisi anlamına gelir. Bu mevzunun caiz olup olmama tartışması Kur'ân ilimleri kitaplarında yer almıştır. Kur'ân'ın taşımış olduğu evrensel mesajın bütün insanlığa ulaşması ancak tercümesinin yapılması ile mümkün olacaktır. Kur'ân hem lafzı ve hem de manası ile birlikte muciz bir Arapça nazımdır. Tercümesi ancak tefsiri tercüme ile mümkündür. Bu sebepten tercümesi "Kur'ân" olamaz.

Tertibu'l-Âyât (ترتيب الآيات): Ayetlerin sureleri içindeki Hz. Peygamber (s.a.v)'in tevkîfi ve emri ile sıralanışına verilen isimdir.

Tertibu's-Suver (ترتيب السور): Kur'ân surelerinin elimizdeki Mushaf-ı şerifte görüldüğü şekliyle son sıralanmış haline verilen isimdir.

Üslûbu'l-Kur'ân (أسلوب القرآن): Üslûp lügatte, uzanan yol,

---

90 Yıldırım Suat, a.g.e, s. 89.
91 Âl-i İmrân 77.

çeşit, vecih, mezhep ve konuşmacının konuşması sırasında izlediği yol gibi manalara gelmektedir.[92] Kur'ân'ı Kerîm'de mevcut bulunan cümlelerin oluşumunda, yapısında, cümleleri oluşturan kelimelerin seçilmesinde kendine mahsus anlatım tarzına üslûbu'l-Kur'ân denir.

Kur'ân üslûbunun özellikleri şunlardır:[93]

Lafzın az olmasıyla birlikte manasının zengin olması, hitabın hem avam hem de havassa yönelik olabilirliği, hem icmâli hem de beyâni olması, vurgu özelliği, lafız ve manada güzellik, olayları tasvir güzelliği, istidlal özelliği.

Kur'ân'ı doğru anlayabilmek için, bilinmesi zaruri olan

bu ilimler görüldüğü gibi doğrudan Kur'ân'la alâkalıdır. Bunların dışında Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkısı olan bazı yardımcı ilimler vardır. Bunlar özetle: Allahu Teâla hakkında caiz, vacip ve imkansız olan sıfatları, inanç esaslarını ihtivâ eden **kelâm ilmi,** ayetlerden dinî hüküm çıkarılması ile ilgili kuralları öğreten **usûl-i fıkh ilmi,** Kur'ân'ın bir çeşit açıklayıcısı olan hadislerden hüküm çıkarılmasını sağlayan **usûl-i hadis ilmi,** geçmiş toplumların olaylarını inceleyen **tarih,** beşer hayatının yaşamını konu edinen **sosyoloji, ilgili tabiî bilimler** olarak sıralanabilir.

3. Kur'ân Tefsir Tekniklerinden Yararlanma

Her ilimde olduğu gibi, Kur'ân'ı doğru anlama yolunda da başvurulması kaçınılmaz bazı prensiplerin olması doğal, hatta gereklidir. Bunların başında Kur'ân'ın Kur'ânla tefsiri, Kur'ân'ın sünnetle tefsiri, geçmiş tecrübelerden istifade adına Sahâbî anlayışından istifade zikredilebilir.

---

92 Fîrûzâbâdî, a.g.e, 1/83.

93 Geniş bilgi için Bkz. Dıraz Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm*, Beyrut, 1970; Çiçek Halil, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, İstanbul. 1996, s. 81-90.

Kur'ân'ı anlama adına yukarıda sıraladığımız bu prensiplerin en önemlisi, Kur'ân'ın Kur'ân'la yorumlanmasıdır.[94]

a) Kur' ân' ın Kur' ân' la Yorumlanması

Önce bizzat Kur'ân-ı Kerim'i iyi inceleyip, bir âyeti tefsir eden diğer âyetleri toplamaya çalışmalıdır. Zira âyetlerin birbirlerini açıklamaları meşhur bir keyfiyettir. Böylece müfessir, bir âyeti hatalı olarak veya eksik bir şekilde anlayıp, konuyu Kur'ân'ın bütünlüğünden uzak tutmak tehlikesinden kurtulur. Bu konuda verebileceğimiz çok örnek vardır. Bunlardan birisi, Fatiha sûresi'nde yer alan الصراط المستقيم ibaresidir. Bu ibarenin geçtiği altıncı ayetten hemen sonra onu takip eden ayet الصراط المستقيم ifadesini, صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلا الضَّالِّينَ *"Ne gazap olunanların, ne de sapkınların değil.. Kendilerine nimet verdiğin mesutların yolu."*[95] olarak belirtmektedir

b) Kur' ân' ın Sünnetle Yorumlanması

Kur'ân'ın anlaşılması yolunda diğer önemli prensip Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetidir.[96] Kur'ân ve sünnet birbirlerini

---

94 Kainat kitabı olan Kur'ân'ın bu özelliği aslında kainatta da hakimdir. Yani "bu kitâb-ı âlemin de bir kısmı, diğer bir kısmın izah ediyor. Meselâ: Maddiyât âlemi Cenab-ı Hakk'ın envâr-ı nimetini cezbetmek için hakiki bir ihtiyaç ile şemse muhtaç olduğu gibi, âlem-i mâneviyat dahi Rahmet-i İlahiyenin ziyâlarını almak için şems-i nübüvvete muhtaçtır." Bkz. *Mesnevîi Nûriye*, s. 126.

95 Fatihâ 7.

96 Sünnetin yaygın olan lügat manası yol demektir. Bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.v) bu manayı ifade ederek: "Kim İslam'da güzel bir yol edinirse, onun sevabı ve daha sonra o yolda gidenlerin sevabı yapanlardan eksiltilmiyerek ona da verilir." buyurmaktadırlar. Öncekilerin koyup sonradan gelenlerin takip ettiği yola da sünnet denmektedir. Lügat manası ile uyumlu olarak Rasûlullah (s.a.v)'in günlük yaşayışında takip ettiği yola genel anlamı itibariyle sünnet denmiştir. Yaygın anlamı dışında teamül,uygulama,çığır açma, hukuk ve teşri koyma anlamlarında da kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de ise ya Allah'ın sünneti, cahiliyye sünneti gibi tamlama şeklinde veya güzel bir sünnet, geçmiş bir sünnet gibi sıfatla beraber

tamamlayan bir bütünün iki ayrılmaz parçalarıdır. Bunlardan Kur'ân; yukarıda da belirttiğimiz gibi usûlde kendisine müracaat edilen birinci, sünnette onu izah ve tebyin eden ikinci kaynaktır. Tarih boyunca gönderilmiş olan peygamberlerin en önemli vazifeleri Allah'ın insanlara ilettiği mesajı ulaştırmak olmuştur.[97]

---

kullanılmıştır. Kur'ân'da sünnet kelimesi, tekil, çoğul, belirsiz veya tamlama şeklinde; genellikle değişmez kanunlara delalet için kullanılmıştır. Devam edegelen bir yol olması itibariyle Allah, yaratılmışların düzenini, o kanunlar üzerine kurmuştur; ki genel olarak yaratılmışları yönetmede; özel olarak da azgınları ve yalancıları cezalandırmada ilahi kader bu kanunlara göre cereyan eder. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizden önce nice olaylar (sünen) gelip geçti. Yeryüzünde dolaşın da yalancıların sonunun nasıl olduğunu görün" Terim manası ise, Usûlculere göre Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen söz, fiil ve takrir (onay) dır. Sünnet tabirinin hadisciler nezdinde kazanmış olduğu terim manası da Hz. Muhammed (s.a.v)'e peygamberlik gelmeden önce, O'nun (dini veya gayri dini söz, fiil ve takrirlerinin hepsini içine alır.) Bu anlayışa göre Rasulullahın yaratılış ahlaki ve gidişata dair her türlü sıfatı sünnettir. Bu anlayışa göre sünnetle hadis birbiri yerine kullanılan muterâdif (eş anlamlı) iki terimdir. Fıkıhcılara göre sünnet ise daha farklı açıdan ele alınmıştır; onlar sünneti bidatın karşılığında, şeri bir hükme delil olup olmama yönüyle bakarlar. Ayrıca Farzın ve -bazı fukahaya göre - vacibin karşılığı olarak da tanımlanmıştır. Bu tanımla sünnet şeri bir delille herhangi bir fiilin sabit olduğu şeri hükmün karşılığıdır. Kelamcılara göre sünnet ise; bidatın zıddı olan şeydir. Sahabe ve hulefa-i Raşidinden nakledilen uygulamalara da sünnet denildiği rivayet edilmektedir. Örneğin ileride de göreceğimiz gibi Câferilere ve Musta'liye Ismaililere göre Sünnet, masum olarak niteledikleri Hz. Peygamber ve imamların sözü fiili ve takrirleridir. Kur'ân'da sünnet kelimesi islam dinine karşı çıkanlara, eleştiri kabilinden, yeni öğretiye karşılık atalarının örnek davranışlarını izleyenler şeklinde atıfta bulunurken kullanıldığı anlamda kullanılmıştır. Kur'ân aynı zamanda Allah'ın sünnetinden, yani Allah'ın toplumların model ve kaderine ilişkin değişmez davranışından söz etmektedir. Burada da yine aynı iki unsur, başka bir deyişle (bir tek varlığın) gelecekte de işlevini mutlaka yerine getirecek olan geçmiş davranışı, bulunmaktadır. Goldziher ise; İslamın gelişiyle Sünnet kavramının içeriği, Müslümanlar için, Hz. Peygamberin örnek davranışı, yani onu yazılı hale getirilmiş olan fiil ve sözlerinden kaynaklanan ameli kurallar şeklinde bir değişikliğe uğramıştır." der. Goldziher'in sünnet hakkında getirmiş olduğu, naklini yaptığımız bu izahat, sünnetin tarihi bir olgu olması, sonra da gelecek nesiller tarafından bu olgunun hukuki boyut teşkil etmesi olarak özetlenebilir.

97 Bu meyanda gelmiş olan ayetler göz atacak olursak bu gerçeği takrir etmiş oluruz;

Sünnet Kur'ânın bir nevi tefsiridir. Kur'ân-ı Kerim bir takım genel metodlar, usûller ve küllî kaideler getirmiştir. Nitekim dinin özellikle ibadet ve muamelate bakan büyük bir kısmı sünnet yorumuyla sekillenmiştir. İmam Nevevî (ö.676/1277) bu hususta; "Muhakkak ki bizim şeriatımız Kitab-ı Aziz ve rivayet olunan sünnetler üzerine bina edilmiştir. Fıkhî ahkamın bir çoğu sünnetlerle yapılanmıştır. Füruatla ilgili ayetlerin pek çoğu mücmel olup, açıklamaları muhkemattan olan sünnetlerdedir."der.[98] Kur'ân'da yer alan nasların bazı husussiyetleri vardır. Bunlardan **ilki, kat'i nass ile vârid olmuş hükümlerdir:** Namaz kılma, oruç tutma, zekat verme vb. ibadetlerin farziyeti ile şarap, leş, kan, domuz eti vb. şeylerin yenilmesinin haram olması bu neviden sayılır. Sünnetin bu tür hükümlere herhangi bir açıklama veya yorum getirme ihtiyacı yoktur. Belki bu hükümleri destekler mahiyette teşvik edici ve vurgulayıcı beyanda bulunabilir. **İkincisi, farziyetini bildirip keyfiyetini Rasûlüne bırakmış olduğu hükümlerdir.** Bu çeşit hükümler daha çok kapalı ifadelerle gelmiş olduğundan sünnet bu noktada sadece tavzih rolü oynar. **Mücmel**[99] örneğinde olduğu gibi sünnetin açıklaması olmaksızın

---

Andolsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve Tâgut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik. Nahl 36; *Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.* Ali İmran 164; *Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik.* Nahl 44; *Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.* Nahl 64; *Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.* Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik). Ahzab 45-46. Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere özetle Hz. Peygamber Kur'ân'ın bir mübelliği, açıklayıcısı, öğreticisidir.

98 el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Kahire, 1376/1957, 3/828.

99 Bir manaya delâleti açık olmayan, maksadın kesin olarak anlaşılması için açıklanması gereken ifadelere mücmel denir.

namazın vakitleri şartları, erkanı, farzları ve adabi ve yine orucun, haccın ve zekatin şekli, ayrıntıları anlaşılamazdı. Hatta bu babtan olmak üzere Mekhûl (ö.113/731) "Sünnet Kur'ân'a kâdi'dir." yani Kur'ân sünnetin açıklamasına ihtiyaç duyar demıştir.[100] Kur'ân'da yer alan umumi[101] ayetlerin tahsis edilerek keyfiyetini, ekseriyeti uzması ahad olan hadisler açıklamaktadır. Yani onun izahı olmadan o ayetlerin anlaşılması mümkün olamaz. "Vücub, nedb, irşad şeklindeki emir çeşitleri, nehy nevileri, hak ve hadleri, mahlûkatın yekdiğerlerine karşı lazım gelen hükümleri ve emsali ayetlerin ahkâmı bu cümledendir. Allah'ın Rasulunden bir nass olmadıkça yahut ümmetini onun tefsirine irşad edecek bir delâlet vârid olmadıkça, bu hususlarda hiç kimsenin söz söylemesi caiz olamaz." [102] "Zekât oranlarının, zekât verme vaktinin, zekâta tâbi malların nisablarının[103]; zekâta tâbi olup olmayan malların hangileri olduğunu belirten yine Kur'ân değil, Sünnet'dir.[104] "*Yağmurla sulanan arazi mahsulünden zekat vermek gerekir.*" diyen Resûlullah (s.a.v) efendimizdir. Namazın ilk ve son vakitlerini, rekât sayılarını, farz ve Sünnet olanlarını, farz namazların kılınamayacağı vakitleri, Sünnet namazlarının kılınamayacağı zamanları, namazın içinde farz, vacip, Sünnet, müstehab, haram ve mekruh olan fiilleri Allah elçisi (s.a.v) belirlemiştir; bunu hem sözleriyle, hem de fiil ve davranışlarıyla yapmıştır.[105] Su bulamadığı zaman teyemmüm ile namaz kılan kimsenin, namazdan sonra vakit içinde su bulması halinde dahi namazı yeniden kılmasının gerekmediğini beyan eden de Resûlullah'dır (sav).[106] Oruç ve diğer ibadet ve

---

100 İbn Abdilber, *Câmiu'l Beyân*, 2/234; eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, 4/19.
101 Herhangi bir şekilde hasredilmeyen müsemmâların tamamına şâmil olan lafızlara âmm lafızlar denir.
102 *Câmiu'l Beyân*, 1/74.
103 Buhari, *Sahih*, Zekat, özellikle Bab 56.
104 Buhari, *Sahih*, Zekat, bilhassa 55.
105 Buhari, *Sahih*, Salât; Müslim, *Sahılı*, Salât.
106 Nesâî, *Sünen*, Gusl, Bab 27; Ebu Davud, *.Sıınen*, Talıaret, Bab 126.

muamelatta da Allah elçisi (s.a.v) teşrî'de bulunmuştur. Sıhhati yerinde, niyetli bir mü'mini kasden orucunu bozduğunda keffarete mahkum etmiştir. Bir kadının halası ya da teyzesiyle bir arada nikâhlanmasını[107], ehlî eşeklerin, köpek dişli yırtıcı hayvanların, pençeli yırtıcı kuşların yenmesini haram kılan ve yabanî eşeğin yenmesini ise helal kılan[108], diyet verilmesine, fidye karşılığı esirlerin kurtarılmasına, müslümanın kafir karşısında kısas yoluyla öldürülmemesine[109] hükmeden Allah elçisidir. İki erkek ya da bir erkek ile iki kadın şahidin bulunmadığı bir olayda, bir erkek şahidin ve onun şahidliğine ek olarak yemin etmesinin iki şahid yerine ikâme edilip hüküm verilebileceğine[110]; bir müslümana, müslümanlara ya da müslümanlarla antlaşma yapmış toplumlara ait buluntu malların haram kılındığına[111]; Ummu'l-veled'in (efendisinden hamile kalmış cariyenin) çocuğunu doğurur doğurmaz (düşük doğursa bile) hürriyetine kavuacağına[112] hüküm veren de odur. Elbise üzerine ihram giymeyi haram kılan[113] yüce Rabbimiz değil, Fahr-i cihan efendimizdir. *"Katil, öldürdüğü kişinin mirasından bir şey alamaz."*[114] diyen; iki ayrı dinden olanların birbirine mirasçı olamayacaklarını ortaya koyan[115]; farz olan haccın

---

107 Buhari, *Sahih*, Nikâh, Bab 27; Müslim, *Sahih*, Nikâh, Hadis 37-38.

108 Müslim, *Sahih*, Sayd, Hadis 15-516; Tirmizî, *Sünen*, Sayd, Bab 2-3; Krş, *el-Muvâfakât*, III/372; IV/7.

109 Buhari, *Sahih*, İlın, Bab 39; Krş. *el-Muvâfakât*, c. IV, s. 14, 49; Ebu Davud, *Sünen*, Taharet, Bab 41; Tirmizî, *Sünen*, Taharet, Bab 52.

110 *el-Muvâfâkât, c.* IV, s. 13.

111 Ebu Davud, *Si~neu*, Sünnet, Bab 5; İmaret, Bab 33; Tirmizi, *Sünen*, İlm, Bab 10.

112 İbn Hanbel, *Müsned, c.* I, s. 303, 317, 320; Dârimî, Büyû', Bab 38; İbn Mace, Itk, 2.

113 *el-Muvâfakât, c.* IV, s. 22 vd.

114 Tirmizi, *Sünen*, Ferâid, Bab 26; *Müsned*, I/49*; Ebu Davud*, Diyet, Bab 18; İbn Mace, *Sünen*, Diyet, Bab 14.

115 Buhari, *Sahih*, Ferâid, Bab 26; Büyû', Bab 19, 22, 42-44; Müslim, *Sahih*, Ferâid, Hadis 1; Büyû', Hadis 43, 46-47.

ömürde bir kez olduğunu ifade eden hep Resûlullah'dır. Mesela Kur'ân, her hırsızın elinin kesilmesi hükmünü getirmiştir. Sünnet ise, koruma altında bulunan ve nisab miktarına ulaşan malı çalan kimsenin elinin kesilebileceğini belirtmek suretiyle Kur'ân'ın getirdiği hükmü tahsis etmiştir. Yine Kur'ân, zâhir olan her maldan zekat alınması hükmünü getirirken, Sünnet bunu belirli mallara tahsis etmiştir; oranlarını ve miktarlarını belirtmiştir. "*Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir.*" diyen Allah elçisidir.[116] "*Belirlenmiş payları sahiplerine verin! Geriye kalan kısım ise, en yakın erkeğe (asabeye) aittir.*" buyuran da odur. Hz. İbrahim'in (as) Mekke için yaptığı duasını bir misli fazlasıyla beraber Medine için yapıp bu şehrin iki taşlığı arasındaki tüm sahayı kutsal belde (harem) kılan da odur.[117] Hayız ve lohusa halindeki hanımların namaz kılamayacak ve oruç tutamayacalarına hükmeden Resûlullah efendimiz (s.a.v) olduğu gibi, hayızlılara ve cünüblere cami ve mescidlere girme yasağını koyan da odur.[118] Şarabı (hamr'ı) yüce Rabbimiz yasakladığı gibi, Resûlullah efendimiz (s.a.v) de sarhoşluk veren tüm içkilerin azını da, çoğunu da haram hükmüne sokmuştur.[119] Altın ve halis ipeğin (zinet olarak) erkeklere haram, kadınlara helal kılınması, bir müslümana nesep yönünden haram olanların tamamının süt yönünden de haram kılınması[120], evli olmayan zânînin sürgün edilınesi, evli olan zânînin recmedilmesi, şuf'a hakkıyla ilgili kuralları düzenleyen hükümler, ninenin mirası meselesi vb. Resûl'ün (s.a.v) hükmüyledir. "Kim terkedilmiş ölü bir araziyi işleyip üretken hale getirirse, bu arazi onundur." diyen[121]; *"Bir malı*

---

116 *el-Muvâfakât*, c. IV, s. 35, 40.
117 *Buhari*, Medine, Bab 1; Krş. *el-Muvâfakât*, c. IV, s. 42.
118 *Ebu Davud*, Taharet, Bab 92.
119 *Buhari*, Vudû, Bab VI; Edeb, Bab 4, 10; *Müslim*, Eşribe, Hadis 68-69.
120 *Buhari*, 33. surenin tefsiri, Bab 9; Nikah, Bab 27; Edeb, Bab 93; *Müslim*, Rıdâ', Hadis 5.
121 *Buhari*, Hars, Bab 15; *Ebu Davud*, İmaret, Bab 37; *Tirrnizi*, Ahkam, Bab 38.

satan ve alan, (satış işlemlerinin yapıldığı yerden) ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler." kuralını koyan[122], "Belge ve şâhid getirme davacıya, yemin etme ise inkar edene aittir." kurallarını koyan da Allah elçisidir. Lianleşen karı ile kocanın hemen birbirinden ayrılmalarına hükmeden fahr-i cihan efendimizdir.[123] Dalak ve ciğer kanları ile ölü balık ve çekirge etlerini helal kabul eden de yine Hz. Muhammed'dir (sav).[124] Durgun suya idrar yapma veya onda yıkanmayı yasaklayan da odur.[125] Kur'ân ve Sünnet üzerindeki kapsamlı araştırmalar göstermektedir ki, Sünnet'de bizzat Kur'ân tarafından temas edilmeyen sayılamayacak kadar çok hüküm, emir ve yasak vardır. Yukarıdaki örnekler; bu hüküm, emir ve yasakların sadece bir kısmıdır. Sonuç olarak Allah elçisi, hiçbir zaman peygamberlik statüsü Kur'ân vahyini Allah Teala'dan (cc) telakki edip insanlara tebliğ ve tevdî ettikten sonra nihayete eren, vahiy kesildiği ya da gelmediği zamanlarda sözleriyle davranışları herhangi bir hukukî yetki ve önemi haiz olmayan diğer müslümanlar gibi, sadece sıradan bir müslüman ya da en fazlasıyla bir müçtehid olarak kalan bir peygamber değildi ve değildir. Tam aksine onun peygamberlik statüsü, vâhiy geldiği zamanlarda da, kesintiye uğradığı veya gelmediği zamanlarda da hep devam etmiştir. O, her dinî eylemi peygamber olarak sergilediği gibi, içtihad ederken de peygamber olarak içtihad etmiştir. Diğer bir deyişle o, Kur' ân vahyini alıp insanlara nakletmesinde peygamber olduğu gibi, diğer bütün fonksiyonlarını icra ederken de nebi sıfatıyla Allah'ın (cc) dilediğini temsil ederek yerine getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, bütün müslümanlar için, Kur'ân'la birlikte Allah elçisinin Sünnet'ini de hukukî bir otorite olarak tanımaktan başka bir

---

122 *Buhari-Müslim.*

123 *Buhari,* Rehin, Bab 6; Tefsîru sure-i Âl-i İmrân, Bab 3; *Tirmizi,* Ahkâm, Bab 11: *İbin Mace,* Ahkâm, Bab 7.

124 *Ebu Davud,* Et'ıme, Bab 31.

125 *Buhari,* Vudû, Bab 68; *Müslim,* Taharet, Hadis 94-96.

seçenek yoktur. Çünkü Kur'ân evrensel bir kitap olduğu gibi, peygamberimiz de evrensel bir peygamberdir. Bu açıdan Kur'ân ile Resûlullah'ın (s.a.v) rehberlikleri arasında en küçük bir fark mevcut değildir ve ayrıca bu husus, Allah elçisinin şâri' olduğunu gerektiren delillerden de biridir.[126]

Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi hadis, Kur'ân'ın anlaşılmasında başvurulması gereken ikinci kaynak olup, sünnet bir bakıma Kur'ân'ın hayata geçirilişini ifade eder.

c) Kur'ân'ın Sahâbî anlayışı ile yorumu

Bu iki temel prensipten sonra Sahabe'ye müracaat, ayet hakkında geçmiş anlayış ve yorumları anlama adına ufkun artmasına vesile olacaktır. Sahabe'nin tefsiri de, öğrendiklerini bizzat Rasulûllah'tan (s.a.v) öğrenmiş olmaları ihtimali, Kur'ânın nazil olduğu dönemde onun kelimelerinin manâlarını en iyi bilme durumunda olmaları, keza vahyin indiği ortamları bizzat yaşamaları, derin kavrama güçleri ve hükümleri uygulama alanına koymadaki şevk ve başarıları gibi meziyetleri sebebiyle son derecede önemlidir. Özellikle ilk dört halife, İbn Mes'ud, İbn Abbas, Hz. Âişe, Übey İbn Ka'b, Zeyd İbn Sabit (r.anhum) gibi sahabîlerin tefsirlerini bilmek gereklidir.

4. Kur'ân'ın Anlaşılması Yolunda Tefsir ve İlgili Eserlerden İstifade Etmek

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamanın bir diğer önemli yardımcısı tefsir ve ilgili eserlerden istifade etmektir. Tefsir kelimesi ile ilgili geniş izahatı daha önceki bahsimizde yapmıştık. Kur'ân'ın anlaşılması yolunda her tefsirin belli bir katkısı olacağı

---

126 Şahinoğlu M. Nazif, *Hz. Peygamber'e Şâri' Denilir mi?*, Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu, 1-2 Kasım 1997, İstanbul, 1999, s. 85-89.

muhakkaktır. Bunlar içinde en faydalı olanı seçmek, mesafeyi azaltmak adına bir ivme vazifesi görür. Biz burada hangi tefsir kitabının daha faydalı olacağı hususunda bilgi verme konumunda değiliz.

İlgili eserlerden kastımız da, Kur'ân hakkında yapılmış olan çalışmaların tümüdür. Bu münasebetle meâllerden de bahsedebiliriz. Meâl kelimesi ise lügatte "evl" kökünden *rücu etmek*, *aslına döndürmek* manasında bir mimli mastardır. *Bir şeyin ulaşacağı gaye* anlamında ism-i mekân da olur. Te'vilin neticesi demektir. Meâl ayrıca *bir şeyi eksiltme* manasına da gelir. Bu sebepten ıstılahta; *bir sözü, her yönüyle aynen değil de biraz noksanıyla ifade etmeye* meâl denilmiştir.[127]

Bu arada Kur'ân'ı Arapça'sından anlayamayanlar için yardımcı olabileceği zannedilen meâllerin büyük bir kısmının bu konuda sağlıklı bir şekilde yardımcı olacağı kanaatinde değilim. Tefsirlere müracaat edilmeksizin sadece meâllerle yetinmenin sakıncalı olacağı düşüncesindeyim. Örneğin "Besmele"nin meâlini ele alalım. Elmalılı'nın da Kur'ân'ın tercümesinin olanaksızlığı konusunda örnek olarak verdiği bu ayetin olası meâl çeşitlerini oradan nakledelim:

1- *Çok merhamet edici bir rahman olan Allahın ismiyle* (lam manasına olan tamlama),

2- *Rahman, Rahim olan Allahın ismiyle* (lam manasına olan tamlama),

3- *Rahman-ı Rahim olan Allah ismiyle yahut adı ile* (açıklama tamlaması),

4- *Rahman Rahim olan Allah adına.*

Fakat ilk bakışta bu dört şeklin her birindeki "olan" sıfat bağlacı, yanlış bir anlamaya yol açıyor. Çünkü "olmak" fiili dili-

---

[127] Bkz. Kara Necati, a.g.e, s. 107.

mizde hem var olma, hem de durumun değişmesi manalarında ortak olarak kullanıldığından dolayı, önceden değil imiş de sonradan Rahman-ı Rahim olmuş, sonradan meydana gelmiş gibi bir manayı ifade edebilir. "olan" yerine "bulunan" kelimesini de bağlaç olarak kullanmak iyi olmuyor. Bunda dolayı bu bağlacın düşürülmesi ile: *Rahman, Rahim, Allahın ismi ile*, veya : *Rahman, Rahim Allah ismi ile*, demek daha doğru olacaktır. Bunda da Allah zat isminin öne alınmasına verilen ehemmiyete riayet edilmemiş ve neticede araya giren fiil ile rahmetin arası açılmış olur. Bundan dolayı Allah ismin sıfatlarıyla beraber bir isim gibi anlatarak: Allah-i Rahman-i Rahim ismi ile, veya : Allah-i Rahman-i Rahim'in ismi ile, denilirse doğrudan Allah ismi başlangıç yapılmış olacak ve bununla beraber rahmet bağlantısı yine temin edilemeyecektir. Bunu "Allah, Rahman, Rahim ismi ile" şeklinde söylemek dilimize göre hepsinden akıcı olacak ise de, bundada bir teslis şüphesi akla gelebilir. Gerçi "ismi ile" denilip "isimleri ile" denilmemesi bu şüpheyi ortadan kaldırmak için yeterlidir. Ve aynı zamanda isimlerin ve sıfatların birden çok olması, zatın birliğine engel değil ise de, böyle teker teker saymak şeklinde üç ismin birer zat ismi gibi düşünülmesi hemen akla geleceğinden, bunları sıfat "i" si ile birbirine bağlayarak bir kelime gibi okumak daha güvenli olacaktır. Fakat bunda da terkiplerin birbiri ardında gelmeleri kuşkusundan kurtulamayacağız[128].

Kur'ân hakkında te'lif edilmiş olan ilgili çalışmalar ise Kur'ân'ın doğru anlaşılması için genel olarak; düşünme ufkumuzun açılması, yaklaşım metodolojisi göstermesi ve Kur'ân'ın herhangi bir mevzusu hakkında detaylı bilgi vermesi adına yararlanılacak eserlerdir.

---

[128] Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, H*ak Dini Kur'an Dili, Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, I/31-35, İstanbul, 1935.

HANGİ AYETLER TEFSİR EDİLEBİLİR?

Kur'ân-ı Kerim'deki ayetler muhkem ve müteşâbih olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan muhkem kısaca: "Tek manası olan", müteşabih ise: "Birden fazla manaya gelebilen" Yahut muhkem;"Anlaşılması için başka bir delile ihtiyacı olmayan", müteşabih ise; "Anlaşılması için kendi dışında bir delile ihtiyaç hissettiren" demektir. Biraz daha detay verecek olursak; **muhkem,** manası açık, net, tek manası olup başka bir ihtimalin söz konusu olmadığı ayetlerdir. Kur'ân'ın anlaşılmasında esas ölçü bunlardır.[129]

الر كتاب أحكمت آياته ثم فصلت من لدن حكيم خبير *Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.*[130] **Helal, haram, namaz, oruç, zekat gibi ibadetler, peygamber kıssalarını ihtiva eden ayetler muhkem ayetlerdir.** Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının muhkem olduğunu iddia edenler bulunduğu gibi, tamamının müteşabih olduğunu söyleyenler de olmuştur. Cenab-ı Hakk konuyla ilgili olarak şöyle der:

من قبل هدى للناس وأنزل الفرقان إن الذين كفروا بآيات الله لهم عذاب شديد والله عزيز ذو انتقام إن الله لا يخفى عليه شيء في الأرض ولا في السماء هو الذي يصوركم في

---

129 es-Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1951, 2,2; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1985, s. 128.

130 Hûd 1.

الأرحام كيف يشاء إن الله لا يخفى عليه شيء في الأرض ولا في السماء هو الذي يصوركم في الأرحام كيف يشاء لا إله إلا هو العزيز الحكيم هو الذي أنزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن أم الكتاب وأخر متشابهات فأما الذين في قلوبهم زيغ فيتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة وابتغاء تأويله وما يعلم تأويله إلا الله والراسخون في العلم يقولون آمنا به كل من عند ربنا وما يذكر إلا أولوا الألباب *"O, sana kendisinden öncekileri tasdik edip doğrulayan bu kitabı hak ile indirdi. Daha önce insanlara hidayet olarak Tevrat'ı ve İncil'i de yine O indirmişti.. Evet bu Furkan'ı da O indirdi. Gerçek şu ki, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için çetin bir azap vardır. Allah çok güçlüdür, intikamını alır. Şu da kesindir ki, ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Sizi, rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. Kendisinden başka tanrı olmayan, şan, şeref ve hikmet sahibi olan O'dur. Sana bu kitabı indiren O'dur. Bunun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir ki, bu âyetler, kitabın anası (aslı) demektir. Diğer bir kısmı da müteşabih âyetlerdir. Kalblerinde kaypaklık olanlar, sırf fitne çıkarmak için, bir de kendi keyiflerine göre te'vil yapmak için onun müteşabih olanlarının peşine düşerler. Halbuki onun te'vilini Allah'dan başka kimse bilmez. İlimde uzman olanlar, "Biz buna inandık, hepsi Rabbimiz katındandır." derler. Üstün akıllılardan başkası da derin düşünmez."*[131]

Kur'ân-ı Kerîm de muhkemle beraber müteşâbihin bulanması, insanoğlu için bir denemedir. Acaba insanlık, dosdoğru olan Peygamberin haberine itimat ederek gayba inanacak mı? Kur'ân-ı Kerîm bunu güzel bir şekilde ifade eder: Hidayete erenler buna inandık derler; kalplerinde eğrilik bulunanlar, o Rablerinden bir hak olduğu halde onu inkâr ederler ve fitne aramak için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar.

Bunun diğer bir faydası, insanoğlu ne kadar istidat ve ilim sahibi olursa olsun, onun âciz bir mahlûk olduğunu gösteren bir

131 Âli İmran 3-7.

delil de bu müteşâbihattır. Bu âyetler, Allah'ın ilmiyle her şeyi ihata ettiğini, mahlûkâtın O'nun ilminden ancak O'nun dileyeceği kadarını alabileceğini ifade eder. İnsan, Hâlıkının karşısında kul olduğunu idrak eder.

Müteşâbih âyetler sebebiyle aklî deliller ön plâna çıkmıştır. Akıllı olması hasebiyle kıymet kazanan insanın şerefini yükseltmiş olur.

Muhkemât" denilen düsturların hiçbir cihetle değişme imkânı yoktur ve bunlar medâr-ı içtihad olamazlar.

Müteşabih kelimesinin lügat manası teşabüh kelimesinden benzeşme veya iki şeyin biri öteki sanılacak şekilde benzemesi anlamındadır. Birden fazla manaya gelebilen ve manalarında kapalılık bulunan ayetlere müteşabih ayetler denir. Başka bir tabirle; birden fazla manaya ve tefsire imkan veren, açıklamaya ihtiyaç duyulan, manasını anlamak için kendi dışında başka bir delile ihtiyaç gösteren "manası kesinkes şudur" diyemeyeceğimiz ayetlerdir.[132] Bediüzzaman'ın göre Kur'ân-ı Kerîm'de müteşâbihler fazla bir yekun tutmaktadır. Zira Kur'ân'ın hitap sahası çok geniştir. O kıyamete kadar gelecek bütün insanlığı irşad için gelmiştir. Ona göre Kur'ân'ın âyetlerinin sarih mânâlarının altında müteaddid mânâ tabakaları vardır. İşarı ve remzi mânâlar da bu tabakalardandır. İşarı mânâ da bir külli olup onun da her asırda cüz'iyâtı ve ferdleri vardır. Bu cüz'iyât bu mâsadaklar Kur'ân'ın mevkiine zarar vermek şöyle dursun bilakis onun icaz ve belâgatına hizmet ederler.

Genel olarak usûl ulemâsı müteşâbihatı iki kısma ayırmıştır: (a) Muhkem ile mukayese edildiğinde manâsı bilinebilen; (b) Hakikatını bilmeye imkân olmayan âyetlerdir. Mücahid, bunları şöyle tarif etmektedir: Muhkem âyetler helâl ve harama dair

---

132 es-Suyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire 1951, III/2; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1985, s. 128.

olanlardır. Müteşâbihler ise, bazısı bazısını tasdik ve tefsir eden âyetlerdir. İbn Ebi Hatim de, Ali b. Ebi Talha tarikiyle İbn Abbas'dan şöyle rivayet etmektedir: Muhkemler, nasih helâl, haram, hudud, feraiz, iman edilip amel edilen hususlardır. Müteşabihler ise, mensûh, mukaddem, muahhar, emsâl, yeminler, iman edilip amel edilmeyen hususlardır.[133]

Ragıb İsfehâni müteşabihi üçe ayırır:

1- Allah'tan başkasının bilemeyeceği müteşabihat.

2- Sebeplerini araştırarak bilinmesi mümkün olan müteşabihat.

3- Ancak derin alimlerin bilebileceği müteşabihat.[134]

Allah Teâlâ, müteşâbihlerden, kullarının daha fazla akıl yormasını ve bir takım metinler üzerinde fikrî faaliyete geçmelerini murad etmiştir. Zira bu müteşâbih naslarla akıllara, kendi kapasiteleri oranında düşünme imkanını vermiştir.

Cenab-ı Hakk'ın "arşı" olarak ifade edilen ayetler konu ile ilgili en güzel örneklerden biridir. Bu ifade Kur'ân'da değişik makamlarda sık sık yer almaktadır. Bunlardan Hûd sûresi 7. ayetini alalım.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ *"Hem O'dur ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Bundan önce ise Arşı su üstünde idi."*[135]

Ayette yer alan "arş" lafzı hakkında yapılmış olan geniş yorum ve izahatlara girmek istemiyoruz. Lügatte genel olarak taht anlamında kullanılmaktadır.[136]

Bu ayet ve diğerlerinde geçen "arş" lafzını, Selefiye ve

---

133 es-Suyûtî, *Miftahu'l-Cenne fi Ihticâci bi's-Sünne*, Beyrut 1989, s. 2.
134 Râgıb, *Müfredât*, s. 374.
135 Hûd 7.
136 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, VI/313.

Mücessime ekolü mensubları genel olarak zahirine ıtlak ederek, Cenab-ı Hakk'ın bir arşı olduğu ve üzerinde oturduğunu ifade etmişlerdir. Zira bu görüş prensip olarak, Allah'ın Kur'ân'da Kendisi hakkında îrâd ettiği her sıfatı, te'vilsiz, yorumsuz, iptal etmeksizin, herhangi bir şeye benzetmeksizin isbatına kâildirler. Oysa aynı konu hakkında Halef ekolü mensupları özetle, Kur'ân'da yer alan bu tür ifadelerin, yine Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına uygun şekilde yorumlanmasına kâil olup, İlahi saltanattan kinâye şeklinde anlamışlardır. Elmalılı konu ile ilgili olarak şöyle der: "Arşta cismâniyetin zaruriyeti iddia olunmaz... Burada asıl maksud olan manâ, cismanî cülûs değil, tahtın hükümdar sayesinde kıyamına ifade eder ve bir hükümdarın tahtında istikrarı, cismen taht üzerinde oturup kalması değil, hakimiyetinde bekâsı demek olur."[137]

Görüldüğü gibi, müteşâbihattan olan bu tür ifadelerin gerçek yorumunun ancak Cenab-ı Hakk tarafından bilindiği ortaya çıkmaktadır. Bu tür ayetlerin manâları hakkında kesin hüküm verilemez. Bu tür ayetlerin birbirinden farklı her manâsı ihtimal dahilinde makbul ve doğru olabilir.

Bu izahattan sonra diyebiliriz ki; *Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ayetlerden muhkem olanlarının manâları açık ve net olduklarından yorumları farklı olamaz. Farklı yorum yapmaya müsaid olanlar ise müteşabih olanlardır. Bunların da kesin manalarını bilmek, onlardan murad-ı ilahi sadece budur " demek doğru değildir. Muhkem olmayan ayetlerin manâları hakkında kesin hüküm verilmemelidir. Bu tür ayetlerin birbirinden farklı her manâsı ihtimal dâhilinde makbul ve doğru olabilir.* İşte Kur'ân-ı Kerim'e bu ölçü içerisinde yaklaşmak, doğru anlaşılması için gerekli olan şartların başında gelmektedir.

---

[137] Yazır, Elmalılı Hamdi, a.g.e,, III/2179.

KUR'ÂN AYETLERİNE ÖNYARGILI YAKLAŞMAMA

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamanın bir diğer şartı da, ona artniyet ve önyargıyla yaklaşmamaktır. Önyargı, ister iyi niyetli, ister kasıtlı olsun; muhatabın Kur'ân'dan umut edilen istifadesine mânidir.[138]

Örneğin herhangi bir ideolojiye sahip bir kimsenin, görüş ve yaşantısı hakkında belli bir alt yapı oluşturduktan sonra Kur'ân'a başvurup, kendisine destek mahiyetinde hüküm arayışına girmesi, Kur'ân'ı anlama yerine onu tahrif etmiş olması demektir. Oysa makbul olan objektif yaklaşım, öncelikle sahip olunan ideoloji ve onun gereği yaşantının sorgulanabilmesi, hata olasılığının kabul edilmesi, ardından bu konu hakkında Kur'ân'ın görüşü incelenmesidir. Bu konuda hatırda tutulması gereken bir diğer husus, olayın psikolojik boyutunun da hesaba katılması gereğidir. Örneğin, namaz kılmayan veya kılamadığını iddia eden ve herhangi bir art niyeti olmayan bir insanın, Cenab-ı Hakk'ın,

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ *"Namazı tam olarak kılın. Rükûya varanlarla birlikte rükû edin."*[139]

---

[138] Bu durum tefsir kitaplarına yaklaşım hakkında da geçerlidir. Bazı tefsir kitaplarına, müelliflerinin görüşleri göz önünde bulundurularak ön yargı ile yaklaşmak, o eserlerden beklenen faydayı almaya mâni olacaktır.

[139] Bakara 43.

وَأَقِمِ الصَّلاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفاً مِنَ اللَّيْلِ *"Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl."*[140] vb. namaz buyruğu karşısındaki psikolojik konumu, öncelikle bu ayeti kendi yaşantısına uygun te'vil etmeye çalışmak olacaktır. Bu belki de, günahın psikolojik baskısı neticesinde muhtemel bir davranış örneğidir. Şayet art niyetli ise belki de bu te'ville yetinmeyip, nassı tamamen inkar yoluna gidebilecektir. Özellikle lafızlarının çok yönlü ve anlamca zengin olduğu Arapça'nın bu elastikiyeti, (her ne kadar ilmî olmasa, ayeti bağlamından koparmak suretiyle mantık esaslarıyla bağdaşmasa da) bu tür art niyetli yaklaşımlara müsaittir. Yukarıdaki ayette yer alan "salât" kelimesini bu yönüyle iddiamıza delil olarak zikredebiliriz. Sözlükte duâ, zikir anlamına gelen bu lafız,[141] vahyin inmesiyle İstılahi anlam kazanmış, belli vakitlerde, özel hareketlerle yapılan malum ibadete isim olmuştur. Şimdi bu lafzı ayetin siyakı içerisinde yer alan bağlamından kopararak, duâ manâsına hasrederek yorumlamak ve neticesinde namaz yerine mücerret duâ etmek artniyetlilikten başka ne ile izah edilebilir?

Yukarıdaki örnek gibi, özel mülkiyeti inkar edip bunu yaşantısına örnek almış birisini düşünelim. Bu kimse kendi düşüncesine destek aramak için Kur'ân'a yaklaşacak olur, ve Kur'ân'ın bütünselliğini göz ardı edecek olursa kendine hiçte azımsanmıyacak materyel bulabilir. Örneğin,

وَلا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْراً لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ... *"Cimrilik edip vermedikleri malları kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır..."*[142]

140 Hûd 114.
141 el-Isfahânî er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır, 1324, s. 287.
142 Âli İmrân 180.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ *"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ın mülküdür..."*[143]

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً *"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.."*[144]

وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ *"... Eğer inkar ederseniz bilin ki göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır.."*[145]

Oysa bu ayetler Kur'ân bütünlüğü içerisinde incelenecek olursa, ortaya çok daha farklı bir tablo çıkacaktır. Kur'ân-ı Kerîm ferde özel mülkiyeti hür iradesine sunmuştur. Her şeyin tek sahibi olan Allah, kendine ait olan mallardan bir kısmını, hikmeti gereği, kullarına ihdas etmiştir.[146] Bu mülkü kullanma hakkı insana ait olup, normal şartlar altında kendi rızası olmadıkça kimse onun mülkünde tasarruf edemez.[147] Bunun yanında İslamda kamu mülkiyetinin de özel bir yeri vardır.

"İslama göre mülkiyet, başkalarına zararlı olmayacak bir çerçeve içinde ferdlere tasarruf yetkisi verirken, her şeyin ferdi mülkiyet altında bulunmasına da müsaade edilmemiştir... Netice olarak diyebiliriz ki, İslama göre mülkiyet, Allah'ın kullarına tanıdığı ve ihsan ettiği meşrû bir haktır. Ancak mülkiyet hakkı bir şahıs üzerinde sabit olmakla beraber, başkalarının hukuku da ona tealluk eder."[148] Yani İslam; ne kapitalist anlayışın iddia ettiği gibi ferde sınırsız şahsî mülkiyet hakkı vermekte, ne de kominist sistemin ileri sürdüğü gibi, ondan şahsî mülkiyeti mahrum etmektedir.

---

143 Nisâ 131.

144 Nisâ 132.

145 Nisâ 170. Bunun gibi örnek ayetler çoktur. Örneğin A'râf 158, Yûnus 55, 66 ve benzeri ayetlere bakılabilir.

146 Nisâ 29; Enfâl 41.

147 Bakara 188.

148 Şeker Mehmet, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, 1984, s. 16; Âli İmrân 26.

İşte yukarıdaki örneklerde anlaşılacağı üzere, Kur'ân'a önyargılı, parçacı yaklaşım onu doğru anlama yolunda en büyük engel olarak karşımıza çıkacaktır.

AYETLERİN ANLAMLARINI BİR TEK ANLAMLA KAYITLAMAMA

Kur'ân ayetlerinin taşımış oldukları manâlar, Arapça'nın zenginliğinden farklı yorumlanmalara müsaittir. Aslında bu yorumlar genellikle şekil yönüne bakan ihtilafa girer. Yorumlar da birbirini nakzedici değil, tamamlayıcı özelliktedir. Diğer bir ifadeyle Kur'ân'ın manâsı küllî olup, onu yorumlamaya çalışan, kendi kapasitesi çerçevesinde bu küllî manâlardan bir veya bir kaçını alıp, ona göre izahını yapabilir. ez-Zerkeşî bu konuyla ilgili olarak naklettiği beyitte şöyle der:

Her ne kadar ibarelerimiz farklı da olsa, senin güzelliğin birdir.

Her birisi aynı güzelliğe işaret etmektedir.[149]

Bu sebebtendir ki asırlardır Kur'ân'ın binlerce cilt tefsir ve yorumları yapılagelmiş, her birisi de Kur'ân'ı farklı özelliği ile takdim etmiştir. Bu özellik ayrıca Kur'ân'ın alemşumûllüğüne ve mucizevî bir kitap olduğuna delil teşkil eder.

Gözardı edilmemesi gereken bir diğer husus ta insanların fıtratları gereği farklı istidâtlarda olmalarıdır. Aynı olay veya herhangi bir ibare karşısında her insandan aynı yorum, aynı anlayış

---

[149] ez-Zerkeşî Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts., 2/160.

ve aynı yaklaşımı beklemek, insanları standart kabul etme demek olur. Yani farklılığın olması normal karşılanmalı, hatta standart olmamanın gereği kabul edilmelidir. Bu farklılığın, Kur'ân'a yaklaşımda da müsbet anlamda yerini bulması doğaldır.

Örnek verecek olursak; وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ *"Allah'ın zikri büyüktür."*[150] ayetinin tefsirinde yapılan yorumlara göz atalım. İbnu Kesîr bu ayetin yorumu hakkında; "Allah'ın kullarını anması, onların Allah'ı anmasından daha büyüktür." demektedir.[151]

Ebu's-Suûd Efendi ise: "Namaz diğer ibadetlerden daha büyüktür. Günahlarla karşı karşıya kalındığında, Allah'ın nehyini ve tehdidini hatırlamak, onlardan sakınmada en büyük etkendir.

Allah'ın rahmetiyle sizi anması, sizin O'nu taat ile anmanızdan daha büyüktür." gibi yorumlarda bulunmuştur.[152]

Elmalılı, "bütün incelikleri, detayları ve gerçeği ile Allah Teâla'yı anmak ve O'nun azamet ve kibriyâsı huzurunda kulun değişiklikleri ve tavırları ile acizlik ve ihtiyacını arzetmesi demek olan namaz, en büyük amel veya açık ve gizli kötülüklerden men için en büyük sebebtir.[153] der.

Kurtubî ise, ayetin manasını bütün bu zikredilenlerin hepsine şâmil olduğunu belirtir.[154]

Çağdaşlardan; "Allah'ı anmak gerçekten en büyük erdem ve iyiliktir."[155] diyen olmuştur.

Görüldüğü gibi ayetin sadece fezlekesi durumundaki kısa bir ibarenin açılımı hakkında bile farklı, ancak birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yorumlar nakledilmiştir. Burada dikkat

---

150 Ankebut, 45.
151 Muhammed Ali es-Sâbûnî, Beyrut, 1981, III/38.
152 Ebu's-Suûd, *İrşâdu Akli's-Selîm*, Beyrut, 1990, V/280; Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/223.
153 Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/223.
154 Kurtubî Ebû Abdullah, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993, XIII/231.
155 Esed Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, İstanbul, 2000, s. 679.

edilmesi gereken husus ise bu yorumlardan sadece birisinin doğru olduğu, diğerlerinin yanlış olduğu gibi bir zehâba kapılınmaması, diğer bir ifadeyle ayetlerin anlamlarının sadece bir manâya hasredilmemesidir. Zira nakledilen yorumların hepsi de kendi açılarından doğrudur.

"Her bir insan, kalbî hayatı ve dolayısıyla anlayış, kavrayış derecesi itibariyle diğerlerinden farklı olduğu için, herkes, bu farklılığı içinde Kur'ân'dan kabı kadar, kapasitesi kadar alır. Hiç bir zaman Kur'ân karşısında her insanın durumu aynı olamaz. Bundandır ki O, rasûllerin yanısıra, ülü'l-emr, evliyâ, zikr ehli, âlimler, ilimde rüsûh sahibi olanlar, dinde tefakkuh ehli, istinbat ehli, rabbanîler, imamlar, Allah'ın ledünnü'nden ve Kitap'tan bir ilme sahip olanlardan söz ettiği gibi, tefekkür, teemmül, akletme, şuur, fıkhetme, tedebbür, tezekkür gibi melekelerden de söz eder. O halde, herhangi bir kimsenin Kur'ân'dan anladığına "Kur'ân budur" demeyip, "Benim Kur'ân'dan anladığım budur" demesi en doğru bir harekettir."

KUR'ÂN AYETLERİNİN ZÂHİR BÂTIN YÖNLERİNİ GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURMA

Zâhir-bâtın kavramıyla, Kur'ân ayetlerinin zahiren taşımış olduğu manâlarının dışında, **"Kur'ân bütünlüğü ve hedeflerine ters düşmemek kaydıyla"** işaret ettiği ilhâmî manâ ve yorumları kastediyoruz. Bir hadis-i şerifte Rasûl-i Ekrem (s.a.v), "*Kur'ân'ın zahiri, batını, haddi, matlaı vardır.*"[156] buyurmaktadır. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette de şöyle denmektedir: *"Kur'ân'ın dalları, fenleri, zahir ve batını vardır. Onun acâibi bitmez. Sonuna ulaşılmaz. Alimler ona doymaz.*"[157]

Allah'ın irade sıfatından gelen tabiat sırlarla dolu olduğu gibi, kelâm sıfatından gelen Kur'ân da sırlarla doludur. Müfessirler Kur'ân deryasının birer dalgıcı olarak, insanlığa onun manâ denizinden nice inciler, mücevherler takdim ederler... Tabiat, zahirinin maverasında nice sırlar taşıdığı gibi, Kur'ân da ilk hatıra gelen manânın ötesinde nice nükteler taşır...[158]

İbn Haldûn konuyla ilgili yaptığı izahatta şöyle der: "Ruh

---

[156] es-Suyûtî, *el-Itkân*, II/1219.
[157] es-Suyûtî, *el-Itkân*, II/1220.
[158] Eren Şâdi, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar*, İstanbul, 1988, s. 105-107.

zahiri histen batınî hisse döndüğünde, dış duygular zayıflar, ruh kuvvetlenir... Bunun neticesinde ilmen bilinen şeyler şuhûd haline gelir, gözle görülür. Bu kişiler Rabbanî mevhibelere, ledünnî ilimlere, İlahî fütuhata mazhar olurlar. Başkalarının idrak edemediği varlık gerçeklerini idrak ederler."[159]

Kur'ân'a bu anlayışla yaklaşım "işâri tefsir" denilen yeni bir tefsir ekolünün doğuşuna sebep olmuştur. Bu yaklaşım her ne kadar sû-i isti'male açık da olsa konulacak bazı kayıtlarla önü alınabileceği muhakkaktır. Bu kayıtların başında, Kur'ân bütünlüğü ve hedeflerine ters düşmeme, ayetleri zahiri ve batınî birliktelik ile yorumlama ve ayetin kesin manâsının bu yorum olduğu iddiasında bulunmama gelir.

Örnek verecek olursak, Hz. Ebubekir (r.a)'ın, bir rivayette: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْأِسْلامَ دِيناً *"Bugün dininizi kemâle erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım."*[160] ayetinin zahiri yorumu dışında, *"Kemalden sonra noksanlık vardır. Dolayısıyla, Hz. Peygamber* (s.a.v)*'in vefatının yaklaştığını anladığını"*[161]söyler.

Başka bir diğer rivayette ise, إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجاً فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً *"Allah'ın yardım ve zaferi geldiği zaman, ve insanların kafile kafile Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman, Rabbine hamd ile tesbih et ve O'ndan af dile, çünkü O Tevvabdır, tevbeleri çok kabul eder."*[162] ayet hakkında, İbn Abbas (r.a): *"Rasûlullah'ın vazifesinin tamamlanıp ecelinin yaklaştığı bildiriliyor."* şeklinde yorum yapar.[163]

---

159 İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 469-470, Beyrut, 1988.
160 Mâide 3.
161 Yazır Elmalılı Hamdi, a.g.e, III/159.
162 Nasr 1-3.
163 Bkz. Yıldırım Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Yüce Meâli*, s. 603.

Aşağıda vereceğimiz örnek konunun izahı adına faydalı olacağı kanaatindeyiz. Cenab-ı Hakk Tâhâ suresi 17-23 ayetleri arasında Hz. Mûsa ile olan mükâlemesini şöyle îrâd eder:

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى. قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى. ألقيها يا موسى. فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى. قَالَ خُذْهَا وَلا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى *"Musa, şu sağ elinde tuttuğun şey de ne? O asamdır dedi, üzerine dayanırım, onunla davarlarıma yaprak çırparım, ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm."Bırak onu Musâ" buyurdu! Hemen bıraktı. Bir de ne görsün: Hızla kıvrılıp sürünen kocaman bir yılan oldu! "Tut onu! Korkma, biz onu eski haline çevireceğiz." buyurdu.*

Yukarıda meâlini vermiş olduğumuz bu ayetlerin anlamlarını zahiren, Cenab-ı Hakk'ın, elçisi olarak seçtiği Hz. Musâ (a.s)'la, Tûr dağının da içinde bulunduğu Tuvâ vadisinde yapmış olduğu bir muhaveresi şeklinde görmemize mani bir durum yoktur. Biraz daha detaya girer; "Cenab-ı Hakk, Hz. Musâ'nın yaşamış olduğu çevresi ile bağlantılı olarak bazı sorularla Hz. Musâ'yı alıştırmak murâd etmektedir" de diyebiliriz. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzî özelliği ile muvafık olarak, ayetlerde yer alan soru ve cevapların taşıdığı bazı manâ ve derslerin olabileceğini de gözardı etmemeliyiz. Aksi takdirde, öncelikle ayette muhavere içinde geçen Cenab-ı Hakk'ın ifadelerinin taşıdıkları anlamlar hakkında ne gibi yorum yapabiliriz? Örneğin; *"Musa, şu sağ elinde tuttuğun şey de ne?"* ifadesi ne demektir? *"Bırak onu Musâ"* ve *"Tut onu! Korkma, biz onu eski haline çevireceğiz."* ne anlama gelmektedir? Ardından, verilen cevapların da, mücerret "Hz. Musâ (a.s)'nın Cenab-ı Hakk'la yakalamış olduğu mükaleme fırsatını değerlendirerek tafsilata girmesi şeklinde" yorumlanması, doğru olma ihtimaliyle birlikte, kanaatimizce fazla doyurucu değildir. Çünkü farzu muhal "mükaleme fırsatını değerlendirme adına tafsilata girme" olarak kabul etsek bile, yine

de ayette yer alan ifadelerin sorgulanması gerekmez mi? Başka bir ifadeyle, ayetlerde yer alan ifadelerin içeriği nedir veya ne murâd edilmektedir? Özellikle Kur'ân kıssalarının serdindeki hikmetler içinde önemli bir yer tutan eğitim amacı da gözönünde bulundurulacak olursa, bu ifadelerin arkasında verilmek istenen başka mesajların olması muhtemel değil mi?

Kanaatimizce burada, karşımıza devamlı doğallık sıfatı ile tebârüz etmiş, hayatta ders alma, öğrenme yolunda hırsı, isteği ve mütevaziliği ile örnek teşkil eden bir Hz. Musâ (a.s) ile verilmek istenen bazı dersler vardır. Fir'avn gibi, اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى *"Fir'avn'a git, o tugyâna ermiştir."*[164] denilerek, hakkında küfrün en yüksek makamında tugyanla vasfolmuş birine gönderilirken, kendisine ve onun şahsında bütün insanlığa verilmek istenen bazı mesajlar olabilir. Her insanın hayattan alacağı ders ve tecrübe olabileceği gibi her peygamber de çevresinden ders alabilir, deneyim kazanabilir. İslam tarihine göz atacak olursak, bunun örneklerini sıkça görebiliriz. Bunu yadırgamak beşeriyeti ve beşeriyetin gerektirdiği doğallığı inkar demektir. Bazen bu ders, bu terbiye, doğrudan alemlerin terbiyecisi Rabbu'l-âlemîn Cenab-ı Hakk'tan da alınabilir. Bu ayette de Cenab-ı Hakk, Fir'avn'a göndereceği Hz. Musâ (a.s)'ya; vazifesi esnasında kendisine kût gibi kesinlikle lazım olan sadece O'na teslim olması, O'na güvenmesi ve yakîn dersi vermesi muhtemeldir. Bunu, Fatiha suresinde إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *"Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz."* ayetiyle ifadesini bulan derste de görmekteyiz. Yani bir bakıma Cenab-ı Hakk peygamberi Hz. Musâ (a.s)'ya Fir'avn'a giderken; fayda ve zararın sadece kendi elinde olduğu dersini, korkmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Vereceği cevabı bildiği halde *"Musa, şu sağ elinde tuttuğun şey de ne?* diye sormaktadır. Dikkat edilecek olursa soru tek ve oldukça nettir. Hz. Musâ

[164] Tâhâ 24.

(a.s)'ın verdiği cevab ise, "*O asamdır dedi, üzerine dayanırım, onunla davarlarıma yaprak çırparım, ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm."* sözleriyle ifadesini bulan beş ayrı cevaptır. Bunlar: *1- Elimdeki asâ'dır. 2- Asâ benimdir. 3- Onun üzerine dayanırım. 4- Onunla davarlarıma yaprak çırparım. 5- Ayrıca onunla daha birçok ihtiyacımı gideririm.* Bazı müfessirler bu makamda Hz. Musâ (a.s)'nın Cenab-ı Hakk ile mukâleme fırsatını değerlendirmek adına, belki de naz makamında sözü uzattığını söylerler. Doğru da olabilir. Ancak burada dikkatimizi çeken daha önemli husus, Hz. Musâ (a.s)'nın vermiş olduğu cevaptaki bazı inceliklerdir. Öncelikle ayetin indiği ortam ve Hz. Musâ'nın psikolojik durumu düşünülmelidir. Bunlardan biri, **o an için çobanlık yapan bir insanın, özellikle çöl ortamında kendisine çok faydası olduğuna kâni olduğu, onunla iş gördüğü, kendi ifadesiyle,** "Ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm." **dediği asâsına olan, belki de farkında olmayarak, alâkası, ondan fayda ummasıdır.** Ayet bir bakıma insan psikolojisine müraâtle, insanın, meşgul olduğu şeyler hakkında soru sorulması ve ona cevap vermekten hoşlanacağına da işaret etmektedir. Neden olmasın?

Cenab-ı Hakk, *"Bırak onu Musâ" buyurdu!* yani, "onu aklında, gönlünde... tuttuğun makamdan indir!", veya imtihan kabilinden deneme adına, "bırak yere!", "bırak ta gör ne olacak" demektedir.

Hz. Musâ, *Hemen bıraktı. Bir de ne görsün: Hızla kıvrılıp sürünen kocaman bir yılan oldu!* Yani elindekinin asâ olduğuna ve özellikle kendisinin olduğuna inandığı, çok güvendiği, ona dayandığını ifade ettiği, onunla davarlarına yaprak çırptığı ve onunla daha bir çok ihtiyacını giderdiğine inandığı asâ, hızla kıvrılıp sürünen kocaman bir yılan haline geldi. Diğer bir tabirle, o çok güvendiği asâ, çöl ortamı içinde bir insana olabilecek en

zararlı hayvana dönüştü. Ve yine başka bir tabirle; insanın bir an için yararlı gördüğü bir nesne Allah'ın "*kun feyekûn*" emriyle zararlı bir hale gelebiliyordu. Hz. Musâ (a.s) elbette Allah'ın kudretini biliyor ve ona inanıyordu. Ancak, وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ *"Hatırlat, zira hatırlatma müminlere fayda verir."*[165] ayeti fehvâsıyla Hz. Musâ (a.s) Cenab-ı Hakk tarafından hatırlatılıyor da olabilirdi. Yani bu, Fir'avn gibi, küfürde en son noktaya ulaşmış olan birisine, Allah'ın sonsuz kudretini ikrar ve iş'âr kabîlinden verilecek bir ders olabilirdi. Bu noktada *"Tut onu! Korkma, biz onu eski haline çevireceğiz." buyurdu.* denildi. Bir harfinin dahi ölçülü indiği ayetlerde böylesi bir ifade çok şey anlatıyor olmalıydı. Bu ayetten, Hz. Musâ (a.s)'nın korkmuş olduğunu anlamak için fazla düşünmemize gerek yok. Evet Hz. Musâ (a.s), birden, kendisinden fayda umduğu, sadık yardımcısından korkar olmuştu. Yani fayda ve zarar sadece Allah'tandı. O isteyince faydalı zannedilen de zararlı hale gelebilirdi. İşte bu ders Hz. Musâ (a.s)'ın peygamberlik vazifesinde, karşılaşacağı binbir çeşit sıkıntı ve mihnetler içerisinde kendisine lazım olacak en önemli kût olacaktı.

Kısaca, Kur'ân'ın zahiren taşımış olduğu manaların dışında işaret ettiği manâ ve yorumlar da olabilir. Kur'ân'a yaklaşırken bunların da göz önünde bulundurulması gerekir.

---

165 Zâriyât 55.

KUR'ÂN' AYETLERİNİN HAKİKAT-MECÂZ YÖNLERİNİ GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURMA

Hakikat, lügatte bir şeyin gerçek olması manasındadır. Istılahta ise bir kelimenin sadece delalet ettiği mânada kullanılmasıdır. Veya konuşma ıstılahında konulduğu anlamda kullanılan kelimedir. Veya Şâriin kastettiği manada kullanılan lafızdır. Mecâzın zıddıdır. Meselâ, arslan kelimesi bilinen hayvan kastedilerek itlak olunmuşsa hakikat, bir insanın şecaatini kastederek kullanılmışsa mecâz olur. Kelamda asıl olan hakikat olmasıdır.

Mecâz ise, (جاز-يجوز) fiilinden alınmıştır. Hakikatin zıddıdır. Lügatte, 'geçilen yer, geçilen zaman, gelip geçmek' demektir.[166] جزت الطريق *yolu geçtim* و جازه *bu yolda gitti* veya *geçti* demektir. "طَرِيقُ القَوْلِ وَ مَأْخَذُهُ« söyleme şekli manâsına da gelmektedir. Lafzı bir manâdan bir başka manâya taşımaya da denir[167].

---

166 İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 326; el-Curcânî Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, s. 258, Beyrut, 1995; Fîruzâbâdî Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, s. 65, Beyrut, 1987; er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır, 1970, s.179.

167 Matlûb Matlûb Ahmed *Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Belâğiyye ve Tetâvviruha*, s. 589, Beyrut, 1996; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-Belâğati'l-Arabiyye*, III. Baskı, s.145, Cidde, 1988; es-Sekkâkî el-İmam Ebu Yakub b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhü'l-Ulûm*, *s.* 359, Beyrut, 1983.; Akkâvî İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-*

Terim olarak; bir kelimenin, bir alakadan dolayı cümledeki hakiki manâsının dışında, asıl manasının kastedilmesine engel teşkîl edecek bir bir karînenin varlığı ile birlikte kullanılmasıdır[168]. Konuşma ıstılahında, konulduğu anlamın kastedilmediğine karine ile birlikte konulduğu anlamın dışında doğru olacak şekilde kullanılan kelimedir. Mecâz, i'câzı en yüksek noktada temsil eden ve ulaştırılmak istenen mesajı muhataba en yoğun bir şekilde arz eden bir ifade şeklidir. Söze güzellik, parlaklık, zarâfet, kuvvet ve canlılık vermek için kullanılır. Kur'ân'da mecâzi anlamda kullanılan kelime ve terkipler çoktur.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) bir rivayette *"Beyanın bazısında sihir vardır. Şiirin bazısında da hikmet vardır."* der.[169] Yani, sihir kendine yapılanı nasıl etkiliyorsa, içinde edebi sanatlar bulunan söz de muhatabı öyle etkileyecektir.

Dili Arapça olan ve diğer dillere nisbeten belâgatta zirvede olan Kur'ân-ı Kerim'de de mecâz sıklıkla kullanılmış, verilmek istenen mesaj bu sanatla takdim edilmiştir. Sözün hakikat mı, mecâz mı olduğu anlaşılmadan murad edilen manânın anlaşılması mümkün değildir. Bunların bir kısmı herkes tarafından kolayca anlaşılabilecek türde iken, bazıları ancak dil uzmanları tarafından anlaşılabilir. İşte Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi için dilin sahip olduğu üslûb ve özelliklerinden sayılan bu ilmin bilinmesi kaçınılmazdır.

Örnek verecek olursak;

وأما من خفت موازينه فأمه هاوية *Ve fakat tartıları hafif gelen her kimse, onun anası hâviye(uçurum)dir.*[170] ayetinde " ümmuhu"

Mufassal fî Ulûmi'l-Belâga, s.638, Beyrut, 1992; Kuşçu Ali, *Risâle fi'l-İstiâre*, (thk. Yıldız Musa, *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle fi'l-İstiâre'si*,) Ankara, 2002., s.25-26.

168 es-Suyûtî Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1951, s. 105.

169 Ebû Dâvud, *Edeb*, 87.

170 Kari'a 8-9.

kucak açmış bir anneye işaretle varılacak olan cehennemin de kafirlere kucak açacağı, içine alıp barındıracağı anlamında cehennemden mecazdır. Varacağı yer, yatağı, kucağına sığınacağı yer, istiâre yoluyla mecazdır. Zira ana kucağı, evladın barınacağı yer olma hasebiyle me'va ona benzetilmiştir. Burada aynı zamanda acıma ve tahkir de söz konusudur. *"Nihayet sığınıp varacağı en şefkatli anası, hâmisi kızgın ateş olan haviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felaket ve fecaatin şiddet ve büyüklüğünü düşünmeli."*[171] Ayette yer alan bu ifadeyi salt kelime anlamıyla hakikat kabul etme durumunda, **salih amel tartısı hafif gelenlerin kıyamet günü annelerine sığınacağı** anlaşılacaktır ki, bu manâ hem mantık açısından, hem de Kur'ân'ın bütünlüğü açısından doğru olmadığı açıktır. Oysa burada yukarıda da belirtildiği gibi cehennemin kendilerine kucak açacağı vurgulanmaktadır.

---

[171] Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, ts. 9/395.

NESH KAVRAMI HAKKINDA İSABETLİ YAKLAŞIM

Nesh lafzı lügatlerde, birbirinden farklı olarak, değiştirmek, izale etmek ve nakletmek[172], tebdil etmek, yani bir şeye gayrisini halef yapmak, ilga ve ibtal etmek manasında kullanılmıştır. *"Güneş gölgeyi neshetti (giderdi)"* cümlesi de yukarıdaki mânalara örnek sadedinde zikredilir. [173]"Ruhların bedenden bedene göçü hurafesi için kullanılan "tenasüh" (geçişmek) ile, bir kitabı çoğaltmak, kopyesini çıkarmak manasında "istinsah" ve bir kitaptan istinsah edilmiş suretler için kullanılan "nüsha" kelimeleri de "nesh"den türemedir."[174] Konumuzla ilgili bir ayette,

إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"*Muhakkak sizin işlediklerinizi yazıp çoğaltıyorduk (istinsah ediyorduk)"* [175] denilmektedir. Buradan da nesh lafzının "istinsah" (kopye) bağlamı hissedilmektedir.

---

172 İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l Arab*, Beyrut, trs. 4/28; İbnu'l Bârizî (738) *Nâsihu'l Kur'âni'l Azîz ve Mensûhu* (Tahkik) Hatim Salih ed-Dâmın, Beyrut, 1983, s. 17; el-Feyruzabâdî Mecdu'ddîn (817), *el-Kâmusu'l Muhît*, Beyrut, trs. 1/271.

173 İbnu Fâris Ebu'l Hasen Ahmed, *Mu'cemu Mekayisi'l Luga*, Mısır, 1972, s. 424.

174 Ünal Ali, a.g.e, s. 73.

175 Casiye 29.

İstilahta ise genel olarak **Kur'ân bünyesinde mutlak manada şer'i bir hükmün başka bir şeri hükümle değiştirilmesi,** veya **Kur'ân-ı Kerîm'in önceden vaz ettiği bir hükmü kaldırarak, yerine başka bir hüküm getirmesi olayına** nesh denile gelmiştir. "Geçici tedbir niteliğinde düşünülmüş ve teklif edilmiş hususların yine aynı tabiîlik içerisinde kaldırılması da" denilmiştir.[176]

Arapça'da bir lafzın kelime ve istilah manâları en doğru şekilde müştakları ile birlikte değerlendirilerek anlaşılır. *Ne-se-ha* sülâsi kökünden gelen nesh lafzının diğer müştaklarıyla irtibatlandırılması da bu açıdan gerekmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz nesh lafzının semantik yönü ele alınacak olursa farklı anlamların (izale, iptal, ilga, değiştirme, nakletme, bir şeye gayrisini halef yapmak) kesiştiği ortak nokta **"değişim"** olmalıdır. Bu zahiri değişim terim anlamında özetle **"şer'î bir hükmün kaldırılıp yerine başka bir şer'î hüküm getirme"** olarak kullanılmıştır. Olay da genel hatlarıyla bu şekilde özetlenebilir. **Ancak "hükmü kaldırmak anlamında doğru olan" neshin bir önceki hükmü tamamen iptal şeklinde algılanması ve ona şartlanılması kanaatimizce önyargılı bir yaklaşımdır**.

Câsiye 29 ayetinde zikredilen "istinsah" lafzının da yukarıda

---

176 Çakan İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları,* İstanbul, 1982. s.196; Nesh'in Kur'ân'daki anlamları: 1-Yazının kaydedilmesi ve naklolması "*İşte kitabınız, yüzünüze karşı hakkı söylüyor, çünkü biz sizin yaptıklarınızı hep kaydediyorduk.*" (denir)." 2-Sabit olan bir hükmün başka bir hitapla kaldırılması. (Yani bu hitap olmasaydı bir önceki hüküm kalıcı olacaktı.) şeklinde özetlenebilir.

Klasik anlayışa göre nesh üç kısımda incelenir: 1-Hükmün ve tilavetin neshi, 2-Hükmün bâki kalarak tilavetin nesh edilmesi, 3-Hükmün neshedilip tilavetin bâki kalması. Yine bu anlayışa göre nâsih dört kısımda ele alınır: 1-Kitabın kitabla nesholmasıdır. 2-Sünnetin kitabla nesholmasıdır. 3- Sünnetin sünnetle nesholmasıdır. 4- Kitabın sünnetle nesholmasıdır.

zikrettiğimiz manada anlamını bulan nesh lafzıyla ilişkisi olmalıdır. Bir diğer tabirle nesh yüklenmiş olduğu mesajı indi hâcette tekrardan kullanılmak üzere kendinde muhafaza etmektedir.

Mütevatir olan İbn Kesir ve Ebu Amr kıraatlerinde ayette geçen "erteleme" manasındaki "nense' ha" ifadesi de bu görüşümüzü desteklemektedir.[177] Sadece yukarıya nakledilen lügat anlamlarına sadık kalınarak "nesh" kelimesinin altındaki değişim irdelenecek olursa bu değişimin klasik nesh anlayışından farklı yorumlanması mümkündür. Değişim olarak özetlediğimiz anlamı ilelebet mensûh kabul etmeye bizi zorlayan ne olabilir? Oysa bu değişim dinin yaşanması ve yaşanılabilmesi için gerekli olanın anlatılabilmesi adına çok önemli bir dinamiktir. Bu yoldan hareketle **Kur'ân'î bir terim olan nesh tabirinden murad kanaatimizce; şer'î bir hükmün ilelebet iptali söz konusu olmaksızın belli bir zaman için tecil edilerek yerine başka bir şer'î hüküm getirmedir Bu yönüyle de nesh değişik şart ve ortamlarda, farklı konjüktürde farklı şartlar doğrultusunda müslümanlara hareket esnekliği kazandıran Kur'ân'ın teşriî i'cazına örnek, harikulâde ve bir o kadar da evrensel olan disiplini konumundadır.** İslam tarihi Hz. Ömer (r.a)'ın şartların gereği müellefe-i kulûba zekat ödenmesini yasaklaması gibi bu esnekliğin getirdiği realiter örneklerle doludur. Kur'ân'da klasik anlamda nesh olduğunu iddia edenler Hz. Ömer (r.a)'ın bu uygulaması hakkında nasıl bir yorum yapacaklardır? Şayet Kur'ân'da klasik anlamda bir nesh mevcud ise; yani gelen yeni hüküm bir öncekini ilelebet iptâl ediyor ise, bu neshi (genel anlayışa göre) Kur'ân'ın kendisi veya Sahih sünnet kararlaştırabilir. Oysa Hz. Ömer (r.a) örneğini verdiğimiz konu hakkında içinde bulunduğu şartlar gereği son noktayı koymuştur. Dinin realiter ruhu gereği öyle de olmalıdır. Ancak müellefe-i kulûba zekat verilmesini gerekli kılacak şartlar

---

[177] el-Pâluvî Hâmid b. Abdulfettah, *Zubdetu'l İrfân*, İstanbul, tr, s. 29.

tekrar baş gösterecek olursa Hz. Ömer (r.a)'ın bu hükmü ile amel etmenin bir anlamı olamaz. Bu durumda tekrardan Kur'ân nassına rücû edilecektir. Nitekim Ömer b. Abdülaziz gerekli gördüğünden bu hükmü tekrar uygulamaya koymuştur."*Ezmânın tagayyürü ile ahkamın tagayyuru inkar olunamaz*" [178] kaidesi de bu bu yönde olması gereken esnekliği dile getirmektedir. Durum Kur'ân'ın getirmiş olduğu bütün hükümler için aynıdır.[179] Örneğin Medine'de cihad hakkında inen ve önceki dönemlerde gayri müslimlerle barışı ve hoşgörüyü öngörüp sabrı tavsiye eden ayetleri neshettiği iddia edilen:

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "*Şu haram aylar bir çıktı mı artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve bütün geçit başlarını tutun. Eğer tevbe ederler ve namaz kılıp zekatı verirlerse onları serbest bırakın. Muhakkak ki, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"[180] ve,

---

[178] Berki Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkamı Adliye*, İstanbul, 1982, 39. Madde, s. 22.

[179] Her ne kadar bir kısım ulema; "zamanın değişmesi ile değişen hükümler örf ve adet üzerine kurulu olan hükümlerdir" şeklinde değişmeye medar olan hususun örf ve adet olduğunu iddia ediyorsa da isabetli olan külli kaideler dışındaki hükümlerin zaman, zemin şartları doğrultusunda değişebileceğidir. Zira İslam hukukunun amacı hayatı dondurmak değildir. Nesh olayı da bu minvalde ele alınmalıdır. Konuyla ilgili olarak Mehmet Erdoğan yapmış olduğu doktora çalışmasında İbn S'ad, Şelebi ve Karaman'ı referans göstererek aynen şöyle demektedir: "Kısaca özetlemek gerekirse, Kur'ân'da zaman-mekan unsuru olabilir. Ancak bunlar genel prensiplerin örneklemesi (ya da tatbiki), geçici maslahatların temini için söz konusudur. Bu gibi durumlarda her zaman hükmün nihâi olarak kalktığı da söylenemez. Eğer benzeri ortam tekrar oluşursa, söz konusu hükmün de tekrar işletilmesi gerekebilir. Nitekim Hz. Ömer tarafında artık devrini tamamladığı gerekçesi ile durdurulan müellefe-i kulûba hisse ayrılması hükmü, daha sonra Ömer b. Abdulaziz tarafından tekrar işletilmiştir. Bkz. Erdoğan Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul, 1990, s. 55-56.

[180] Tevbe 5.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ "*Doğrusu, Allah katında ayların sayısı oniki aydır. Gökleri ve yeri yarattığı günkü Allah yazısında (böyle yazılmıştır). Bunlardan dördü haram aylardır. Bu da doğru olan dinin hükmüdür. Bu sebeple bunlar hakkında nefislerinize haksızlık yapmayınız. Müşrikler size karşı topyekün savaştıkları gibi siz de onlara karşı topyekün savaş açın. Ve iyi bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir.*"[181] ayetleri (bu konu hakkında inmiş olan son ayetler olması hasebiyle) hükmü ilelebet geçerli olması gerekecek ve Müslümanların gayrı Müslimleri gördükleri yerde öldürmeleri îcab edecekti. Oysa Kur'ân'ın ruhunu, (fıkhu'l âyâtı) iyi kavramak gerekir. Aynı konu hakkında zahiren farklı görülen bu hükümler Kur'ân'ın genel ruhu itibarıyla bir bütün olarak ele alınmalı, şartlara göre değişiklik arz edebilmelidir.

"Demek oluyor ki **nesh, İslamın dinanizmini, her zaman, her şartta her kişiye uygulanabilir ve her meseleye cevap verebilirliğini ortaya koyan çok mühim bir vakıadır**… Mutlak manada mensuh ayetlerin varlığını kabul etmek, herhalde İslâm'ı en önemli bir yanından mahrum bırakmak demek olur…

Öte yandan neshin bu klasik anlayışının ihtiva ettiği hükümlerinin iptalinin yanı sıra, taşımış olduğu zengin manaları göz ardı edilmesine sebeb verme gibi mahzurları da göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Nesh lafız itibariyle Kur'ân-ı Kerim'de yer almış bir kavramdır. Bu yönüyle onu inkar etmek, başka bir ifadeyle Kur'ân'da bulunmadığını iddia etmek mümkün değildir. Ancak bu kavramın ne anlama geldiği tartışıla gelmiş, hakkında farklı mütalâalarda bulunulmuştur. Yukarıda

---

[181] Tevbe 36.

detaylı olarak izah ettiğimiz gibi bu kavramdan **" bir şeriatın yeni gelen bir şeriatla değiştirilmesi işlemini** " veya **"şer'î bir hükmün ilelebet iptali söz konusu olmaksızın belli bir zaman için tecil edilerek yerine başka bir şer'î hüküm getirme"** olarak anlamaktayız. Bu yönüyle de nesh değişik şart ve ortamlarda, farklı konjüktürde farklı şartlar doğrultusunda Müslümanlara hareket esnekliği kazandıran Kur'ân'ın teşriî i'cazına örnek harikulâde ve bir o kadar da evrensel olan disiplini konumunda, İslamın dinamizmini, her zaman, her şartta her kişiye uygulanabilir ve her meseleye cevap verebilirliğini ortaya koyan çok mühim bir vakıadır. Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu dönemden günümüze kadar ve hatta kıyamete değin geçecek süreç içerisinde beşeriyet değişik şart ve ortamlarda bulunması tabiidir. Evrensel yönüyle de mu'ciz olan Kur'ân- ı Kerim ihtiva ettiği ahkamla bu süreç içerisinde her probleme cevap verme durumundadır. Hükümleriyle birlikte ilelebet nesholduğu iddia edilen ayetler işte bu zaman, mekan, çevre, şartlar ve hususi durumlar karşısında tekrardan işlerliğe geçmesi her şeyden önce dinin realiterliği açısından zorunludur. Bu itibarla mutlak manada mensuh ayetlerin varlığını kabul etmek, herhalde İslâm'ı en önemli bir yanından mahrum bırakmak demek olur.[182]

---

[182] Konu ile ilgili geniş bilgi için Bkz. *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh Kavramı Hakkında Bir Değerlendirme (İbnu'l Bârizi, h. 738'nin Kur'ân'ın Nâsih ve Mensûhu Adlı Eseriyle Mukayeseli Bir Analiz)*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Ocak- Şubat- Mart 2001, sy 2.

KUR'ÂN AYETLERİNİ BÜTÜNLÜK İÇERİSİNDE ELE ALMAK

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamanın bir diğer şartı da, ona bu anlamda bir bütün halinde yaklaşmaktır. Bütünlükten kasdımız, tam, eksiksiz, parçalanmamış, parçalandığında hüviyeti değişendir. Zira Kur'ân ayetleri bulundukları farklı sûreler içinde dahi Kur'ân'ın bütün sûre ve ayetleriyle bütünlük arzetmektedir. Bu hususiyetiyle Kur'ân'ın bütün ayetleri arasında tam bir münasebet bulunmaktadır. Aksi takdirde, sadece tek bir ayet veya birbirini takip eden ayetler grubunu, Kur'ân'ın bütünlüğünden soyutlayarak anlamaya çalışmak, hatalı yorumlara sebebiyet verecektir.

Kur'ân'a bütüncül yaklaşım yolunda örnek tefsir metodu "konulu tefsir" metodudur. Arapça (V-D-A) kökünden "Mevdu" mastarıyla ıstılahı bir tabir hale gelen *"et-Tefsîru'l-Mevdûî"* Türkçe'ye "konulu tefsir" olarak tercüme edilmiştir. Türkçe anlamı itibariyle kelimenin aslı, bir şeyi her hangi bir yere koymak, yerleştirmek demektir. Suyun etrafındaki acı ve tuzlu otlardan otlayıp ondan hiç ayrılmayan deveye *"neqa vazıa"* denilmektedir. Bu anlam Konulu tefsirde görülmektedir. Çünkü müfessir de uğraştığı bir konunun tefsirini bitirmeden ele aldığı belirli bir kavramı bırakmaz."[183] Kur'ân'a bütüncül yaklaşımı sebebiyle

[183] Said Abdussettar, *el-Medhal ila et-Tefsir'il-Mevdûî*, 1986, Mısır, s. 20-33; Müslim

et-tefsiru't-tevhidî olarak da adlandırılmıştır.[184] Istılah olarak Konulu tefsir; lafız veya hüküm yönüyle aynı olan bir konuyu Kur'ân-ı Kerîm bütünlüğü içerisinde araştırmaktır. [185]

Örnek verecek olursak;

Kıyamet gününün ispatı ile ilgili Kur'ân'dan deliller getirilmesini ve bu delillerin değerlendirilmesini "konulu tefsir" metotu ile inceleyecek olursak şunlara şahid oluruz:

Mustafa, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*'den naklen. Çev: Salih Özer, Fecr Yay. 1993, Ankara, s. 26.

184 es-Sadr, Muhammed Bakır, el-*Medresetü'l-Kur'aniyye*, Daru't-Tearuf, Lübnan, 1981, s. 9; Khalidi Salah Abdulfettah, *et-Tefsiru'l-Mevdûî Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbik*, Ürdün, 1998. s. 41; Eren Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2000, s. 18.

185 Kur'an tefsir çeşitleri içinde yeni sayılabilecek bir kavram olduğundan, hakkında yapılan tarifler birbirlerine yakın olmakla birlikte çeşitlilik arzetmektedir. Bu tariflerden bazıları şunlardır: 1- "Konulu tefsir; müfessirin Kur'an'ın hidayet mesajını izah ve icazı yönünü açığa çıkarmak için, Kur'an'dan seçmiş olduğu konular ve çözmeye çalıştığı problemler çerçevesinde Allah'ın muradını keşfetmek üzere ortaya koyduğu bir usul ve yöntemdir." 2- "Kur'an'ın menhecini ve uslubunu keşfetmek gayesiyle, tefsir ilminin belli şart ve kaidelerini Kur'an'ın hidayetine ulaşmak için merdiven yaparak içindeki zahiri konuları inceleyen ilimdir." 3-"Aynı manaya gelen ayetlerin toplanması ve tek bir başlık altında özel kural ve kaideler doğrultusunda onlardan bir konu meydana getirilmesidir." 4-"Aynı konuda ve Kur'an'ın değişik sûrelerinde zikredilen âyetleri toplamak, -mümkün olduğu kadarıyla- nüzûl sırasına göre tertîb edip, nüzûl sebeblerine vâkıf olmak ve bundan sonra da konularına göre metodlu bir şekilde araştırıp açıklamak ve onlardan hüküm çıkarmaktır. Böylece araştırıcı, o konu hakkında Kur'an'ın hedefini herkesin rahatlıkla anlayabileceği şekilde bütün yönleriyle ve doğru bir şekilde ortaya koyar" 5- "Konulu tefsir, muayyen bir konuda ve Kur'an'ın çeşitli surelerinde zikredilen Kur'an ayetlerini toplamak; imkân nisbetinde bu ayetlerin nüzûl sırasını göz önünde bulundurarak onları konularına göre metodlu bir şekilde, kendisinden önce ve sonraki ayetlerle ilişkisini araştırmak ve sonra da benzer ayetlerle mütâlaa etmektir" 6- "Konulu tefsir, bazı ayetleri tefsir etmek olmadığı gibi, bu ayetlerin mefhûmunu Kur'an birliği içinde hulâsa etmek de değildir. O, öncelikle, Kur'an'ın bütünlüğü içinde, konu birliğini ele almak veya ikinci olarak toplumun gelişmesinde Kur'an'ın metodu, metafizik karşısında Kur'an'ın yeri gibi sınırlı bir konuyu özetlemek yahut üçüncü olarak bir surenin hedefini ve onun davetin çerçevesi içerisinde kasdettiği anlamı özetlemek olarak tarif edilebilir". Eren Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 18-21.

Öncelikle, Kıyamet gününü tasvir eden âyetler hem çokluk, hem de bu çokluk içerisindeki değişik yorumları itibariyle başlı başına bir araştırmayı gerektirir. Bazen "Hakka" yani kesin gerçekleşecek olan gün tabiri ile anlatılmak istenen kıyametin bir aşaması "el-Kâria" yani şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmak anlamında başka bir aşamaya geçecektir. Bir başka yerde gök yarılacak, yer yayılıp dümdüz edilecek, içindekiler dışarı atılıp boşalacaktır.[186] Bir diğerinde yerde yıldızlar parçalanıp etrafa saçılacak, denizler birbirine katılıp tek deniz haline gelecek, kabirlerin içi dışına çıkarılacaktır.[187] Bir başka yerde ise gözler kamaşıp kararacak, ayın ışığı büsbütün gidecek, güneş ile ay bir araya toplanacak.[188] Bir bakıma bu halkalar kıyametin değişik aşamalarını tasvir adına bir nevi tefsir ve izah vazifesi de görmektedir. Hatta bu halkalar bir araya getirilerek kıyametin ortak tasviri elde edilebilir. Aksi takdirde belki de bilimin ulaştığı veya ulaşacağı nokta ile Kur`ân`ın takdim ettiği kıyamet sahnesi arasında bir kopukluk meydana gelebilir.

Kur`ân bu delilleri Mekkî–Medenî bütün sûreler içerisinde, bazen kısa, bazen uzun, bazen yeni bir unsur ekleyerek, defalarca zikretmektedir. Burada önemli olan her defasında okuyucuya yeni bir mesaj ve fayda sunmuş olmasıdır.

Mesela Nebe Sûresinde Allah Teâlâ:

عَمَّ يَتَسَاءلُونَ، عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ، الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ، كَلَّا سَيَعْلَمُونَ، ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ، أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَاداً، وَالْجِبَالَ أَوْتَاداً، وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجاً، وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتاً، وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاساً، وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً، وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِدَاداً، وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً، وَأَنزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاء ثَجَّاجاً، لِنُخْرِجَ بِهِ حَبّاً وَنَبَاتاً،وَجَنَّاتٍ أَلْفَافاً، إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتاً *Biz yeryüzünü bir döşek, yapmadık mı? Dağları da birer kazık. Sizi çifter çifter yarattık. Uykunuzu bir dinlenme*

---

186 İnşikak 84/1-4.

187 Infitar 82/2-4.

188 Kıyâme 75/ 7-9.

kıldık. Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık. Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik. (Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık. Sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik. Size tohumlar, bitkiler, yetiştirmek için ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler. Şüphesiz hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir.[189] buyurmaktadır.

Nebe Sûresinin adı olan ve haber anlamına gelen "nebe" kelimesi bir çok müfessire göre kıyameti ifade eder. Sûre baştan sona hüküm günü de denilen bu nebe`den yani ölümden sonra dirilmeden bahsetmektedir. Öyle ki imana gelmeyenler sûrenin başında zikredildiği gibi bu olayı birbirlerine sual ederek konunun onların üzerinde bırakmış olduğu etkiyi sergilemektedir. Yani makam, inançsızları etrafındaki âyetlerle ikna makamıdır. Kur`ân *"Biz kılmadık mı"* âyetinden itibaren soru ile anlatılan fiillerin gösterdikleri netice ile, o büyük haberi açıklamaya çalışır.

Hac Sûresinde ise aynı konu başka nüans farkı ile takdim edilmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاء إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّى وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئاً وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاء اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ، ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِي الْقُبُورِ *"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan , sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza*

---

[189] Nebe 78/6-17.

ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı bitkiler verir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir. Kıyamet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.[190]

Yukarıdaki âyetler ile Nebe sûresinde yer alan yukarda zikrettiğimiz âyetler arasındaki fark apaçık ortadadır. Burada konu aynı olmakla beraber deliller değişmiştir. Nebe sûresinde anlatılmaya çalışılan kıyamet günü için belirtilen âfâkî delillerin yerini burada enfûsî deliller almıştır.

A'raf sûresinde bir başka makamda ise;

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَاباً ثِقَالاً سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Rüzgârları rahmetinin Önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız.[191] buyrulmaktadır.

İlk bakışta bir önceki âyetin içerdiği delillerin kısa ve öz tekrarı gibi zannedilen bu âyet aslında Kur`ânın sanatsal mu'cizelerinden birine işaret etmektedir. Nitekim *"Ağır bulut kütlelerini yüklenip kaldıran hava"* cümlesi, ağır cisimlerin havada uçabileceğini ima etmektedir.[192]

---

[190] Hac 22/5-7.

[191] A'râf 7/57.

[192] Yıldırım, Suat, *Kur`ân-i Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, 1999, s.156.

Yâsin sûresinde ise bu deliller bir arada zikredilmektedir. Ölmüş yeryüzünün her sene bahar mevsiminde tekrar diriltilmesi, insanın bir damla sudan yaratılması, ölülerin diriltileceğinin mantıkî delilidir. Söz konusu âyetler gözden geçirilecek olursa buradaki delillerin biraz daha somutlaşmış olduğu, meselenin artık bedahet derecesinde açık olduğu gerçeği görülecektir;

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ، قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ، الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَاراً فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ، أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُم بَلَى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ، إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ *"Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: «şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?» diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir. Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kâdir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı «Ol» demekten ibarettir. Hemen oluverir. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döneceksiniz.*[193]

Rûm sûresinde ise makam gereği söz kısa tutulmuş, olayın Allah için çok kolay olduğu bedaheti doğrudan söylenmiştir:

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *İlkin mahlûkunu yaratıp (ölümden) sonra bunu (yaratmayı) tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde (tecelli eden) en yüce sıfat O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.*[194]

---

193 Yâsîn 36/78-83.

194 Rum 30/ 27; Eren Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 74-78.

Başka bir örneğe geçelim: Allah'ın ahirette görülüp görülmeyeceği hususunda, ehl-i sünnet ve Mu'tezile arasında ihtilaf bulunmaktadır. İhtilafa sebep teşkil eden husus Kur'ân ayetlerine yaklaşım farklılığıdır. Şimdi bu konuda herhangi altyapısı olmayan biri, لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرِ *"Gözler O'nu idrak etmez. O, gözleri görür; O latif ve haberdar olandır."*[195]ve:

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي *"Musâ tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi ona hitap edince: "Ya Rabbi" dedi. "Göster bana zatını, bakayım Sana!" Allah Teâla şöyle cevap verdi: "Sen beni göremezsin. Ama şimdi şu dağa bak, eğer yerinde durursa sen de Beni görürsün"* [196] ayetleri karşısında ahirette rü'yetullahı inkar edebilir. Oysa Kıyâmet sûresinde bu husus herhangi bir ihtilafa mahal bırakmadan oldukça net hükme bağlanmıştır: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ *"Yüzler vardır o gün pırıl pırıl... O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır.."*[197] Şimdi bu ayeti görmeden, sadece yukarıdaki En'âm ve A'râf ayetleriyle Kur'ân'ı anlamaya kalkışmak bize Kur'ân'ın söylemediği bir hükme varmamıza sebep olacaktır.

Konuyla ilgili aşağıda nakledeceğimiz ifadelerin Kur'ân'a bütünlük prensibi ile yaklaşmanın ne derece önemli olduğunu ispatlayacağında şüphemiz yoktur:

"En'âm sûresi 82. ayeti nâzil olduğunda sahabiler bu ayeti tek başına anlamaya, ayetteki ظلم *-zulm-* sözcüğünü kavramaya çalıştılar ve dediler ki: *-İçimizden nefsine zulmetmeyen kim var?* Bu anlayışlarını Hz. Peygamber'e arzettiler. Rasûlullah "ayetleri tek başına ele almanın zaman zaman kişileri Kur'ân'ın zihniyetine uygun düşmeyen sonuçlara vardıracağını, dolayısıyla ifade-

---

[195] En'âm 103.
[196] A'raf 143.
[197] Kıyâmet 22-23.

leri, Kur'ân'ın bütünlüğüne arzetmenin gerekli olduğunu, Ashabının şahsında bütün Kur'ân araştırıcılarına "öğreten" şu cevabı verdi: *-Zannettiğiniz gibi değil, buradaki zulüm Lokman'ın oğluna dediğidir:*

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ "*Evladım sakın Allah'a şirk koşma. Çünkü şirk elbette en büyük zulümdür.* Lokmân 13."[198]

---

198 Serinsu Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul, 1994, s. 303.

KUR'ÂN'DA GEÇEN SÖZCÜKLERİN KELİME VE İSTİLAH ANLAMLARINI AYIRT ETME

Istılah lügatte ittifak anlamına gelir. İlim dilinde ise ilim ve sanatlarından birini anlatan terim demektir. Başka bir ifadeyle murat edilen bir şeyi anlatabilmek için lafzın lügavî manasından bir başka anlam çıkarmaktır. Veya muayyen bir cemaatin, bir meslek erbabının bir lafzı mânâyı lügavîsinden çıkararak başka bir manada müttefikan istimal etmeleri demektir. Meselâ "ilim" lafzı, lügatte mutlaka bilmek demektir. Sonra: "Bir mevzua dair bir takım müdevven mesâil ve kavâidin heyeti mecmuası" manasında kullanılmıştır. Binaenaleyh bu ikinci mânâ, bir İstılahi mahsustan ibaret bulunmuştur.[199] el-Cürcânî de *et-Ta'rifat*'da; ilk konulduğu yerden nakledilen şeyin ismi ile bir şeyin adlandırılmasında ilim ehlinin ittifak etmesi, bir bilim veya sanata mahsus kelime, genel bilinen anlamından başka, özel bir anlamda kullanılan terim, ilim ehlinin belirli bir ilme ait olmak üzere bir lafzı sözlük anlamı dışında kullanma" olarak ifade eder.[200]

Istılah bilgisi sebep-sonuç ilişkisi gibi ilgili ilimle doğrudan

---

[199] Bilmen Ömer Nasuhî, *Hukuki İslâmiyye ve İstılahâtı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, ts., I/11.

[200] Bkz: el-Cürcânî es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Mısır,1938, s. 38.

bağlantılıdır. Özellikle islâmî ilimlerin ıstılah bilgisi olmadan öğrenilmesi mümkün görülmemektedir. Bu, yabancı dil bilgisi olmayan bir kimsenin o dil ile yazılmış bir eseri anlayamamasına benzer. Müsteşriklerin hadis ıstılahlarını yanlış anlamaları sebebiyle düştükleri hatalar ve bu hataların doğurduğu sonuçlar konunun önemini gözler önüne sermektedir. Başta Goldziher, Mingana, Margoliouth olmak üzere müsteşriklerden bazılarının "*haddesenâ*, *ahberanâ*, *semi'tu*" gibi eda sığalarını kelime anlamları ile yorumlayıp terim olarak anlayamamaları, onları "hadislerin ilk üç asırda tamamen şifahi olarak nakledildiği ve hicri üçüncü asır musennefatının yazılı kaynaklara dayanmadığı" gibi son derece hatalı bir kanaate sevk etmiştir.[201]

---

[201] Bkz.Yücel Ahmet, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1996, s.19-20; geniş bilgi için Bkz. Eren Cüneyt, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir İstilahları*, Erzurum, 2001, s. 1-3; Tefsir ıstılahlarının tespit ve manalarının araştırılması hususunda müracaat edilmesi gereken kaynaklar öncelik sırasına göre; 1- Kur'ân ilimlerini bir arada toplayan ez-Zerkeşî'nin *el-Bürhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, es-Suyûtî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l- Kur'ân*, ez-Zerkânî'nin *Menâhilu'l-İrfân* vb. usul kitapları, 2- et-Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*, Kurtubî'nin *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Ebû Hayyan'ın dil ağırlıklı *el-Bahru'l-Muhit*'i, Fahruddin Razi'nin felsefi ağırlıklı *Mefatihu'l-Gayb*'i, Cassâs ve Ebû Bekir el-'Arabî'nin fıkıh ağırlıklı ahkam tefsiri gibi tefsir kitapları, 3- Istılah hakkında yazılmış Fârâbî'nin *İhsâu'l-Ulûm*'u, İbnu Nedîm'in *el-Fihrist*'i, el-Cürcânî'nin *et-Ta'rîfât*'ı, et-Tehânevî'nin *Kitâbu Keşşâfi Istılahâti'l-Fünûn*'u ve Ebû Hâtim'in *ez-Zînetu fi'l-Mustalahâtı'l-İslâmiyye* vb. eserler, 4- Kur'ân ilimleri hakkında kaleme alınmış İbnu'l-Cevzî'nin *Nevâsihu'l-Kur'ân*'ı, Vâhidî'nin *Esbâbu'n-Nüzûl*'u, el-Bâkillânî'nin *İ'câzu'l-Kur'ân*'ı, İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye'nin *Aksâmu'l-Kur'ân*'ı gibi müstakil eserlerdir. Memleketimizde bu sahada yazılmış Türkçe eserlere gelince Hadis ilminin Istılah çalışmalarına Tefsire nazaran daha fazla ihtiyaç duyduğundan özellikle bu sahada yapılmış bazı çalışmalar gözlemlenmektedir. Bunlara örnek verecek olursak, Mücteba Uğur'un *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Abdullah Aydınlı'nın *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Ahmet Yücel'in *Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*'ni gösterebiliriz. Ülkemizde bugüne kadar doğrudan Kur'ân İlimleri veya Tefsir sahasında yapılmış Istılah çalışmalarına rastlayamadık. Ancak Nihat Temel'in *Kıraat ve Tecvid Istılahları* ile Hikmet Akdemir'in *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* adlı çalışmaları da Kur'ân ilimlerine yakın sayabileceğimiz ıstılah örneklerinden gösterebiliriz.

Aynı durum Kur'ân için de söz konusudur. Kur'ân, ele aldığı her bir kelimeyi, en azından pek çok kelimeyi kavramlaştırmıştır. Kur'ân kelimesi gibi, Kur'ân'da ve İslâm'da çok önemli yeri olan Rabb, İlâh, Melik, Kitab, Vahy, Din, Millet, Şeriat, İbadet, Takvâ, İhsan, İhlâs, Velî, Nur, Nebî, Rasûl, İslâm, İman gibi kelimeleri, ayrıca, Kur'ân İlimleri adı altında geniş bir ilmin doğmasına yol açan Muhkem, Müteşâbih, Tefsir, Te'vil, Nâsih, Mensuh gibi kavramları hiç bir dile tercüme etmek mümkün değildir. Kur'ân'da yeralan bir ifadenin sözlük ve ıstilah anlamının karıştırılması doğal olarak ayetin yanlış anlaşılmasına sebep verecektir.

Örnek verecek olursak; كمثل غيث أعجب الكفار نباته " *Tıpkı o yağmura benzer ki, onun bitirdiği ürün, çiftçilerin hoşuna gider.*" [202]ayetinin orijinal Arapça'sında yer alan "küffar" kelimesi "kafir" kelimesinin çoğuludur. Lügatte "örtmek, bürümek" anlamındadır. Ayette tohumu toprağa bırakarak, bir şekilde, onu örten çiftçi kastedilmektedir. Kafir kelimesinin İslam'la kazandığı yeni İstılahi anlamı ise, Allah'ın açık ayetlerini örtme makamındadır. Kur'ân'ı anlama yolunda ayette yer alan bu ifadenin salt sözlük anlamı ile ıstilahi anlamı karıştırılacak olursa, teşbih edilen yağmurun bitirdiği ürünün, çiftçilerin değil kafirlerin hoşuna gittiği anlamı çıkacaktır.

Konuya açıklık getirecek başka bir örnek için aşağıdaki kesiti naklediyorum:

"Kur'ân-ı Kerîm'in tabiat bilimiyle ilgili yönü üzerinde duran bir dost, Kur'ân'ın konuyla ilgili ayetlerini bir araya toplamıştı. Bu ayetleri tefsir edip açıkladığı kitabına göz attığımda, Peygamber asrında sahip olmadıkları anlamlar yüklenmiş kimi kelimeleri iddialarına dayanak olarak gösterdiğini gördüm. Mesela, Murselât sûresi'nin 25. ve 26. ayetleri olan

---

[202] Hadîd 20.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتاً أَحْيَاءً وَأَمْوَاتاً *"Biz yeryüzünü dirilerin ve ölülerin toplandığı bir yer yapmadık mı?"* ayetini almış ve bu ayetten Kur'ân'ın dünyayı "hızlı uçan bir kuş" olarak tanımladığını ve bunun "dünyanın hızlı dönüşünü açıkladığını" istinbat etmişti!

Bu dost sözlüğe başvurmuş ve sözlüğün *–kifat* kelimesini "hızlı uçan kuş" olarak açıkladığını görünce de, "Kur'ân dünyanın uçtuğunu belirtiyor." diye istidlalde bulunmuştu. Bu kişinin Arapça sözlüğe baktığına ve *–kifat* kelimesinin "hızlı uçan kuş" anlamına geldiğini görmüş olduğuna dikkat ediniz...[203]

---

[203] Beheşti Muhammed Hüseyn, a.g.e,, s. 16-18.

SÛRE VE AYETLER ARASINDAKİ İNSİCAMI YAKALAMAK

Tenâsüp veya insicâm, lügatte mukârebet, yakınlık, uygunluk ve benzerlik anlamındadır. Tenâsubu'l-âyât, ayetler arasındaki uyum ve ahengi inceleyen, tenâsubi's-suver ise, surelerin birbirleriyle aralarındaki uyum ve ahengi inceleyen ilimdir. Sûre içerisinde ayetlerin birbirleriyle ve ayetleri oluşturan surelerin de birbirleriyle tenâsüblerinin olması, Kur'ân bir diğer i'câz özelliğidir.

Her ne kadar bir sure farklı konular arzediyor görünse bile bir bütün olarak ele aldığımızda, hidayet merkezli Kur'ân içinde her sure de aynı hedef merkezli olma zorundadır. Bu yönüyle ayetler sure içerisinde, sureler de Kur'ân içerisinde birbirleriyle bir bütün gibidir. Bu babtan olmak üzere el-Bikâî, *Nazmu'd-Durer fî Tenâsüki's-Suver*, es-Suyûtî, *Tenâsükü'd-Durer fî Tenâsübi's-Suver* gibi sureler arası münasebeti konu edinen eserler telif etmişlerdir. es-Suyûtî bu konuda: *"Her sure kendinden sonra gelen sure için özet mahiyetindedir. Kendinden sonra gelen sure bir öncekini bir yönüyle izah ve tafsil eder."* der.[204] Bu tenâsübün anlaşılması, ayet ve surelerin arasındaki insicamın yakalanması, Kur'ân'ın doğru anlaşılması için vazgeçilmez bir şarttır.

---

[204] es-Suyûtî, *Tenâsükü'd-Durer fî Tenâsübi's-Suver*,

Ayet ve sureler arasındaki münasebet bağları çeşitlidir. Bunlar özetle: benzerlik (birbirine benzeyen konuların birlikte zikredilmesi), zıddiyet (bir olgunun zıt taraflarını zikretme suretiyle bir ilgi kurulması) ve istidrâd(ara söz, herhangi bir konuyu anlatırken ilgili başka bir konuya geçiş yapmak, sonra tekrar aynı konuya dönmek) olarak sıralanabilir.

Örnek verecek olursak Bakara suresi ile Âli İmrân suresini maddeler halinde ele alalım:

a) Bakara suresi davetini, kitap ehlinden önce yahudilere, Âli İmrân suresi ise hristiyanlara yöneltmektedir.

b) İki sure arasındaki fark ve benzerlik , Tevrat ve İncil arasındaki fark ve benzerlik gibidir. Bakara suresinde bahsi geçen yahudiler ve kutsal kitapları Tevrat zaman açısından önce, Âli İmrân suresinde bahsi geçen hristiyanlar ve kutsal kitapları ise sonradır. İki sure arasındaki öncelik ve sonralığı, birinin asıl diğeri onun fer'i olması ve her iki surede olduğu gibi.

c) Bakara suresinde özet ve kapalı olarak söz konusu edilen mücmel ayetlerin çoğunun tafsilatları Âli İmrân suresinde yapılmıştır. Bunun içindir ki her iki sureye "Zehrevayn", yani "çifte güller" denilmektedir.

d) Şekil yönüyle Bakara ve Âli İmrân sureleri müteşâbihattan olan الم ile başlamış olmalarıdır.

e) Bakara suresi *"Ey Rabbimiz! Kafir olan kavimlere karşı bize yardım et!"* duası ile sona ererken, Âli İmrân suresi o duaya icabet makamında, din ve ilim yönünden üstün gelmenin, maddî yönden üstün gelmeden daha önemli ve onun vazgeçilmez bir şartı olduğunu iyice anlatmak için, herşeyden önce ilim yardımını yapmış ve sağlamıştır. Bu şekilde yönlendirme ve ilişki bu iki sureyi birbirine bağlamıştır.

f) Bakara suresinde Hz. Adem (a.s)'in yaratılış kıssası ile Âli İmrân suresinde Hz. İsâ (a.s)'nın yaratılış kıssası, Cenab-ı

Hakk'ın yoktan var etme güç ve kudretini isbat makamında benzerlik taşımaktadır.

g) Bazı müfessirler, Âli İmrân suresinin başında yer alan الم 'in açılımını kendinden hemen sonra gelen *"Allah kendinden başka ilah olmayan, hayy ve kayyumdur."* şeklinde yorumlamışlardır. Bundan dolayı da Bakara suresinde yer alan Ayete'l-Kürsî'nin icmâlen bir remzi demek olduğuna işaret var gibidir. Bakara sûresinin bir ismi de "Sûretu'l-Kürsî" olduğuna, ve Âyete'l-Kürsî'nin de en büyük ayet olduğuna göre; ayrıca bunun İlahi isimlere işaret olması hakkındaki rivayetlerin bütünü birden göz önünde tutulunca, bunların hepsi bu imâ ve işareti destekleyebilecek emarelerden sayılabilir.[205]

Şimdi de ayetlerin birbirleriyle münasebetlerine örnek verelim: Bakara suresi 5. ayetine kadar Kur'ân hakkında bilgi verilmekte, hidayete ermiş olan müminlerin bazı vasıflarından bahsedilmektedir. Bu anlatımın hemen ardından 6. ayette kafirlerden bahseden *"Kafirlere gelince, onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar."*[206] ayetinin gelmesi, bir olgunun zıt taraflarını zikretme suretiyle ilgi kurulmasına güzel bir örnektir.[207]

Yukarıda takdim ettiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, konu bütünlüğü içerisinde ayetlerin ve surelerin birbirleriyle olan ilişki ve irtibatlarının birlikte incelenmesi, Kur'ân'ın doğru anlaşılması yolunda önemli bir şarttır.

---

[205] Örnek için geniş bilgi, Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), İstanbul, ts, II/286-294.

[206] Bakara 6.

[207] Konuyla ilgili örnekler için Bkz. ez-Zerkeşî Bedruddîn, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, ts., I/35-49.

İSRÂİLİYYÂTA İTİBÂR ETMEME

Bir kısım tefsirlerde yer alan ehl-i kitabın görüşlerine İsrâiliyyât (الإسرائيليات) denir. İsrâiliyât terimi ile; yalnızca Yahûdî kaynaklı fikirler değil, aynı zamanda Hristiyan kaynaklı fikirler ve bunların ikisinin karışımından ibâret olan Bâtınî ve Gnostik (irfânî) fikirler de kastedilir. Yahûdî kaynaklı fikirler anlamına İsrâiliyât denmesinin nedeni, bu fikirlerin tefsîrlerde daha çok yer almış olmasındandır.[208]

Kur'ân-ı Kerim insanlığın hidayeti, dünya ve ahiret saadeti için gönderilmiş olması hasebiyle, içinde yer alan öğretiler de o eksenli, kısa ve özdürler. Her ayet, bu temel gaye ve hedefi gerçekleştirmek için nâzil olmuştur. Kur'ân bu öğretileri değişik vesile ve yollarla takdim eder. Bunlardan belki de en önemlisi kıssalardır. Genellikle geçmiş ümmet, peygamber, bazı önemli tarihi olaylar, hatta asr-ı saadette meydana gelen hadiseleri içeren kıssalar Kur'ân'ın hemen hemen yarısını teşkil etmektedir. Böylesi önem arzeden kıssaların da Kur'ân'ın genel hedefleri doğrultusunda vazife görmemeleri düşünülemez. İşte bu gaye çerçevesinde serdolan kıssalar, vermek istediği ders ve ibretin dışındaki detaylara girmez. Bu hikmete mebni olarak bazı yerleri müphem bırakır. Müphem bırakılmış yerlerde, yahudi, hristiyan,

---

208 Aydüz Davut, a.g.e, s. 32.

bâtınî ve gnostik kaynaklı fikirlerden yararlanarak tavzıh ve atıflarda bulunmak anlamına gelen İsrâiliyyâttan istifade etmek, çok yerde Kur'ân'ın gerçek manâsından kayma ve yanlış yorumlamalara sebebiyet verebilir.

Örneğin,

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْراً وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *Tâlût ordusuyla ayrıldıktan sonra, doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir, ondan içen benden değildir... Onlardan pek azı hariç sudan içtiler."* Meâlindeki Bakara, 249 ayetinin tefsirinde bazı tefsir kitaplarında aşağıdaki rivayet nakledilmektedir:

"Onlar seksen bin kişiydiler. Çok sıcak, hararetli bir havada çıkmışlardı ve Allah'ın kendileri için bir nehir akıtmasını istediler...; Onlar 313 kişiydiler."[209] Bu nehir Filistin,[210] Ürdün,[211] Şeri'a,[212] nehriydi. Nehirden dört bin kişi,[213] 310 kişi,[214] 313 kişi,[215] su içmedi.

Konu ile ilgili bazı tefsirlerde yer alan bu çeşit İsrâiliyât, neredeyse tefsir kitabından ziyade, masal kitabı havası vermektedir. Yûsuf sûresi 24-26. ayetlerinin yorumu ile ilgili aşağıdaki nakil konunun önemi hakkında bize yeterli bilgi verecektir sanırım:

"Züleyha, Yûsuf'tan beklediğini bulamayınca, onu elde etmek için başka cilveli yollara başvurdu.. Züleyha Yûsuf'a:

– Yûsuf ne güzel yüzün var.

---

209 Ebu'l-Berekât en-Nesefî,*Medâriku't-Tenzîl,* 1/125-126. Çetiner Bedrettin, *Ebu'l Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul, 1995, s.144'ten naklen.

210 Ebu'l-Berekât en-Nesefî,*Medâriku't-Tenzîl,* I/118.

211 el-Kâmil, I/219.

212 İbnu Kesîr, I/537.

213 Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, I/118.

214 el-Kâmil, I/219.

215 Et-Tibyân, II/295.

– Allah bu yüzü, anne rahmi gibi, murdar bir yerde yaratmış ve sonrada kabre sokup toprak edecek.

– Ey Yûsuf! Ne güzel saçların var..

– Kabirde hepsi dökülecek.

– Ne güzel kokular sürümüşsün. Ne güzel kokuyorsun.

– Şayet, öldükten üç gün sonra kabrimde benim bu cesedimin nasıl koktuğunu görseydin böyle demezdin.

– Ey Yûsuf' Ne güzel gözlerin var.

– Şimdi bunlarla kainatta Rabbimin birliğine delalet eden delillere bakıyorum, fakat ölünce onlar da toprağa akacaklar.

– Ey Yûsuf! Ne olur o gözlerini yukarı kaldır da bana bir nazar eyle.

– Korkarım, dünyada ömrümün sonlarında bu yüzden gözlerim kör olur.

– Ey Yûsuf' Neden benden uzak duruyorsun?

– Allah'a daha yakın olabilmek için senden uzak duruyorum.

Bundan sonra yer alan ve yaklaşık iki sayfayı bulan ifadeleri, araştırmamızın etik ölçülerine uygun olmadığı için kesmek durumundayız.[216]

Bu örnekte olduğu gibi Ashab-ı Kehf'in isimleri, yanlarındaki köpeğin adı, vasfı, Hz. Adem ve Hz. Havva (a.s.m)'ın cennette yemiş oldukları meyvenin mahiyeti vb., **aslen bilinmelerinde herhangi bir fayda da olmayan bir çok husus İsrâiliyyâta malzeme olmuş, böylece Kur'ân'ın üzerinde durduğu asıl mesaj ihmal edilmiş,** ondan alınması gereken ibretler büyük ölçüde gölgelenmiştir.[217] Hatta bazı ayet yorumlarında

---

[216] Bkz. el-Baküvî Mir Muhammed Kerim, *Keşfu'l-Hakâik an Nüketi'l- Âyâti' ve'd-Dekâîk*, *Gerçeğin Doğuşu*, İstanbul, 2000, I/442-443

[217] Geniş bilgi için Bkz. Aydemir Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara, ts.

hataya düşülmesine sebebiyet verilmiştir. İşte Kur'ân'ı doğru anlayabilmenin bir diğer önemli şartı da, Kur'ân'ı bu tür sapma kaynaklardan uzak tutmaktır.

KUR'ÂN AYETLERİNİN KASTETTİĞİ ASIL KONUYU YAKALAMA

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlama yolunda bir diğer önemli husus, ayetin bahsini ettiği asıl konuyu, Cenab-ı Hakk'ın murad ettiği ana mesajı yakalamaktır. Ayette yer alan ifadeler çoğu zaman, verilmek istenen mesajı kuvvetlendiren yan cümlecikler olabilir. Veya asıl mesajın yanında birkaç fer'i mesaj yer alabilir. Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlama için, bir sözün söylenmesine esas teşkil eden hususların bilinmesi gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle sözün irâdına sebeb olan şey, yani ayetin üzerinde dönüp durduğu husus ve **"menat"**ın bilinmesi sözün anlaşılması için şarttır. O halde Kur'ân'ı anlama yolunda muhataba düşen, ayetin bahsini ettiği temel konuyu anlamak, yorumu da o minval doğrultusunda yapmak olacaktır.

Örnek verecek olursak, Cenab-ı Hakk, Nisâ suresi ilk ayetinde meâlen şöyle demektedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten* Rabbinize karşı takvâlı olun; *kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz* Allah'dan

ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir.*"*[218]

Dikkat edilecek olursa ayette bahsi geçen ana temâ, ilk anda göze çarpan "*bir tek nefisten yaratılma ve ondan eşinin yaratılması ve ikisinden de birçok erkekler ve kadınlar üretme*" değildir. Ana temâ, "*insanlığa, topyekün yaratıcıları olan Allah'a karşı takvâlı olma*" çağrısıdır. İsm-i mevsulle gelmiş olan:

a) *Bir tek nefisten yaratılma,*

b) *O tek olan nefisten eşinin yaratılması,*

c) *İkisinden de birçok erkekler ve kadınlar üretilmesini ifade eden yan cümlecikler ayetin başında yapılan çağrıyı tahlil ve te'yid için zikrolunmuşlardır.* Nitekim ayetin son cümlesinde yer alan "vettekullah" ibaresi taşıdığı diğer manâları yanısıra ana temâyı vurgulamak için lüzum gereği tekrardan hatırlatılmaktadır.

Ayetin fasılası hükmündeki *"Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir"* cümlesi de yine aynı gayeye matuf olarak muhtevada yer alan takva konusu ile tam bir uyum ve ahenk içerisinde yerini almıştır.[219]

---

[218] Nisâ 1.

[219] Ana hatlarıyla göz gezdirecek olursak Âyet-i Kerîme'de yer alan hususları şöyle sıralayabiliriz: Hitâb topyekün insanlığa yapılmıştır. Medenî surelerin alışılagelmiş "*Ey müminler*" hitâbından vazgeçilerek din, dil, ırk gözetimi yapılmaksızın sadece insanlık ünvanıyla alemşumûl "*Ey insanlar*" tâbiri seçilmiştir. Bu tabirle bütün semavî dinlerin inancına göre insanlığın var olmasında nüve teşkil eden anne-baba Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yaratılışının hatırlatılması arasında ince bir ilişki vardır. O da; *"Rabbiniz sizi tek bir candan, bir şahıstan yarattı. Bundan dolayı, aslında hepiniz bir babadan gelme kardeşlersiniz ve hepiniz insansınız ve bir yaratıcının yaratıklarısınız."* Bu arada yeri gelmişken hatırlatılması gereken bir nükte vardır. Bir çok tefsirde işaret edildiği üzere Kur'ân'da, *"Ey insanlar*" hitabıyla başlayan iki sûre bulunmaktadır; birisi Nîsâ sûresi, diğeri de Hac sûresidir. Kur'ân'ı iki iki eşit parçaya ayıracak olsak, bu sûre, Kur'ân'ın ilk yarısından dördüncü sûre olarak karşımıza çıkar. Hac sûresi de Kur'ân'ın ikinci yarısından dördüncü sûredir. Bu sûrenin başında Allah'a karşı takvâlı olma sebebi, yaratılışın başlangıcına dikkat çekmekle belirtilmiş olduğu gibi, Hac suresinde de

Dikkat edilecek olursa yukarıda da belirttiğimiz gibi, ayette ifadesini bulan *"Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten"* hakikatleri ayetin ulaştırmak istediği ana vurgusunu teyid için gelmiş yan cümleciklerdir. Başka bir tabirle ayet **"yaratılıştan ve onun inceliklerinden"** bahsetmeyi hedeflememiştir. Belki insanlığın yaratıcısı olan Allah'a karşı topyekün inkiyâd içinde olmaları gerektiğininin illetini hatırlatmaktadır.

Ayetin fâsılasında yer alan "*Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir"* ifadesi de ayette işaret edilen hususlarla uyumla son noktayı koymaktadır. Her an üzerinizde gözcü olan Allah sizin bütün hareketlerinizi kontrol etmektedir. Hem kalp hem de dış yönü itibariyle olunması gereken ne ise olunmalıdır. Zira O Allah hem zâhiri hem de bâtını gözetlemektedir.

Bundan sonra ayetin bahsini ettiği ana konuyla ilgili olarak alınabilecek dersleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1- İnsanlık tek bir anne-babadan gelmeleri hasebiyle aralarında kardeşlik bağının gereği sevgi, hoşgörü, dostluk ve yardımlaşma olmalıdır.

2- Akrabalık bağları, ayetin başında zikredilen tek bir anne-babadan yaratılma konusu ile ilişkisi ve *Allah'dan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının* ifadesinde yer aldığı gibi, Allah'ın akrabalığı kendisiyle birlikte zikretmesi ile ayetin bahsini ettiği ana temâ takvânın gereği ve üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

3- Takvâya muhatap olan hem müslüman, hem de gayr-i müslimlerdir. Dolayısıyla birlikte yaşanılan ve ortak paydalarla

---

yaratılışın sonu ve dönülecek yerin tanıtılmasıyla belirtilmiş, "*Çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir.*" buyurulmuştur. Bu şekilde iki sûrenin başları tertipli olarak başlangıç ve dönülüp gidilecek yeri, yani ahireti tanıtmış ve bununla her bir sûrede hakim olan şer'î hükümlerin kayıt yönlerini de göstermiştir.

paylaşılan cemiyet hayatının selâmeti için her anlayışın öğretileri içerisinde takvâlı olmak istenmektedir.

4- Şerîat-ı fıtriye kanunlarına riayet takvâ gereğidir.

5- Allah bütün yaratıkları murakebe etmektedir. Bu da takvâda gözetilmesi gereken esas unsursur. Dolayısıyla bu anlayış içerisinde O'na karşı azâmi saygı ve itâatkar olmamız gerekmektedir.

6- İnsan, ibadet yolculuğunun en âli ve mânevi makâmı olan Allah'a karşı yakîn içinde olmalıdır. Zira Allah üzerimizde gözeticidir.

7- "*Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir.*" ifadesi, kulun iç safveti, gönül derinliği ve ihlâs enginliğinin gereği takvâya işaret etmektedir. Zira Allah hem zâhiri hem de bâtını gözetlemektedir.

8- Sosyal bir varlık olarak mü'min, negatif değil, yapıcı, doğru, hakkı gözeten, sosyal toplumun gereğine uyan, itidalli, istikametli, muhakemeli, hoşgörülü, yaşamış olduğu toplumla barışık, moral değerlere saygılı, kısaca pozitif olmalıdır. Çünkü âyet ortak paydalarla paylaşılan cemiyet hayatının selâmeti için takvâlı olunmayı istemektedir.

KUR'ÂN'IN İLMÎ KEŞİFLERLE MUVAZENELİ YORUMU

Kur'ân ayetlerinden ilmî keşifler istinbat etmek veya ilmî keşifleri Kur'ân ayetleriyle desteklemeye çalışmak, tefsir ekollerinden biri kabul edilen ilmî tefsir çeşidinin günümüzdeki yaygın anlayışıdır. "Kur'ân'ın ilmî i'câzı, bir şeyin hakikatinin ortaya konulduğu devirde insanların bu hakikati anlamalarının mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Ancak asırlar sonra bu hakikatin bilinmesi, Kur'ân'ın doğruluğunu ortaya koymaktadır... İlmî i'câzın bir yönü vardır. Kur'ân bazı ilmî gerçekleri, insanın dikkatini çekmek, onu düşünmeye kafa yormaya çağırmak ve Müslüman bireyi ilmî bir ortamda tutmak içindir "[220] .

Bilimsel tefsir veya ilmî tefsir, Kur'ân'da geçen çeşitli bilim dallarıyla ilgili ayetleri, dinî ilimler dışındaki tecrübî ilimlerle çağın ilmî icat ve gelişmeleri doğrultusunda yorumlayan tefsir çeşididir. Başka bir tarifte de, Kur'ân-ı Kerîm'in ilimlerle, sanayi ile, mühendislik, matematik, ekonomi, sosyal, kimya, fizik, biyoloji, antropoloji ve benzeri yeryüzünde var olan bilim ve sanatlarla yorumlanması [221], Kur'ân metnindeki bilimsel ıstılahları açıkla-

---

[220] Gazalî Muhammed, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, İstanbul, 1998, II. Baskı, çev. İşler Emrullah, s. 180-183.

[221] Ebû Hicr Ahmed Ömer, *et-Tefsîru'l-İlmî li'l-Kur'ân fi'l-Mîzân*, Beyrut, 1991, s.

maya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefî görüşleri çıkarmaya çalışan tefsir çeşididir.[222] Fennî tefsir de denir.[223] Kur'ân ayetlerinden ilmî keşifler istinbat etmek veya ilmî keşifleri Kur'ân ayetleriyle desteklemeye çalışmak, tefsir ekollerinden biri kabul edilen ilmî tefsir çeşidinin günümüzdeki yaygın anlayışıdır.

Genelde iki bölümde incelenir.

a) Kainatla ilişkin olan ilmî i'câz:

Pozitif bilimlerin gözlem ve deney yöntemlerine dayanarak tabiatın oluşum ve işleyişi hakkında ortaya koyduğu bazı bilgilerle Kur'ân'ın Allah'ın varlığı, birliği ve ahiret hayatının mevcudiyetine dikkat çekmek için tabiatın oluşumu ve işleyişine dair verdiği kısa bilgilerin uygunluk arzetmesi bu i'câzın esasını teşkil eder. Dünyanın bir yörüngede hareket etmesi, bütün canlı varlıkların erkekli dişili yaratılması, dünyanın çevresinde bir atmosfer tabakasının bulunması, bitkilerin tozlaşması, güneşin bizzat ısı ve ışık kaynağı olması, yerkürenin, üzerinde canlıların yaşamasına elverişli bulunması, uzayın genişlemesi, dağların ağırlık merkezi olup yerküreyi sarsılmaktan koruması, denizde tatlı su ile tuzlu su arasına bir engelin konulması, göğe doğru yükseldikçe oksijenin azalması gibi modern bilimin keşfettiği konulara Kur'ân'da kısaca veya işaret yoluyla temas edilmesi ilginç icaz örnekleri arasında zikredilir.

b) İnsanla ilişkin ilmî i'câz:

Kuran'ın, insanın yaratılış safhalarından ferdi ve içtimai bir varlık olarak ihtiyaç duyduğu bilgilere kadar ilgi alanına giren hemen her konuda verdiği bilgiler ilmi i'câzın ikinci safhasını

64; Kırca Celâl, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, İstanbul, 1981, s. 51.

[222] Emin el-Hûli, *Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu*, çev. Mevlüt Güngör, İA.Der., Ankara, 1988, II/ sy. 6, 37-38.

[223] Eren Cüneyt, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir İstilahları*, s. 111,; Albayrak Halis, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 1998, s. 108.

oluşturur. İnsanların hem dünyada hem ahirette mutluluğa ermelerini sağlayacak temel bilgileri öğretmesi, hikmeti, hakkı, hayrı, sabrı tavsiye etmesi, adaleti gözetme, iffetli olma, yardımlaşma, güzel söz söyleme, hukuka riayet etme, ebeveynin yanı sıra hısım akraba, yakın ve uzak komşuya, bütün insanlara, hatta hayvanlara karşı iyi davranma gibi iyilikleri emretmesi, körü körüne taklitçilik, zulüm, yalan, hırsızlık, kumar, zina, adam öldürme, faizcilik, ahde vefasızlık, böbürlenme. başkasını küçük görme gibi her türlü kötülüğü yasaklaması bu tür i'câzın örnekleri arasında kaydedilir [224].

İlmî tefsir hareketi savunucuları, görüşlerine delil olarak مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ *"Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik."*[225], وَلا رَطْبٍ وَلا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ *"Yeryüzünde yaş ve kuru herşey apaçık kitaptadır."*[226] ayetlerini getirerek, bütün ilimlerin Kur'ân'dan çıkarılabileceğini iddia ederler. Görüşlerini dayandırdıkları bir diğer delil de bu konudaki İbn Mes'ud (r.a)'tan rivayet edilen görüştür. "Kur'ân'da her ilim indirilmiş, içinde bize her her şey açıklanmıştır. Ancak ilmimiz Kur'ân'da bize açıklanmış olan ilimleri anlama konusunda acizdir."[227] Bu bağlamda biraz da ifrata düşerek, hemen hemen her ilmî keşfin Kur'ân'dan bir bağlantısını kurmaya çalışırlar. Oysa Kur'ân-ı Kerim, tıp, astronomi, fizik, kimya vb. ilimler kitabı olamaz. Belki sadece, bu ilimlere anahtarlık yapan prensipler hâvidir.

Oysa burada öncelikle bilinmesi gereken en önemli kuralın, **sadece modern ilmin ulaşmış olduğu kesinleşmiş sonuçlarının, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin üzerinde ittifak ettiği kesin yorumlarıyla çatışmayacağıdır.** Bir diğer tabirle, modern

---

224 Yavuz Yusuf Şevki, *Îcâzu'l-Kur'ân md., TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, 2000, XXI/403-406.

225 En'âm 38.

226 En'âm 59.

227 el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî,* Bulak, 1301, VII/144.

ilmin, elindeki bütün teknolojik imkânlar neticesinde, sayısız deney ve tecrübeleriyle ulaşmış olduğu sabit ve değişmez en son nokta, Kur'ân'ın üzerinde ittifak ettiği en son yorumu ile daima barışık olacaktır. Bu bağlamda makbul olan ilmî tefsir, "modern ilimlerle uzlaşan tefsir olarak" özetlenebilir. Çünkü "her devrin kesin hakikatlermiş gibi kabul ettiği ve fakat yanlış olduğu ancak daha sonraları ortaya çıkmış olan kendine has kuruntuları olmuştur."[228]

O halde Kur'ân'ın ilmî keşiflere işaret ettiği, bu ilimlere kaynak olabileceği zannedilen ayetleri aceleci bir tarzda, hali hazırda ilmin ortaya koyduğu verilerle yorumlamaya çalışmak veya bu verilere Kur'ân'dan bir mesned aramak çok büyük yanlışlara sebebiyet verecektir. Her ne kadar ilmî de kabul edilse, değişebilirliği muhtemel nazariyeler Kur'ân hakikatleri ile mukayese dahi edilemez. Bilim tarihi, bir zaman için doğruluğuna inanılan bir teorinin, deney ve tecrübeler neticesinde yanlış olduğuna şahid olmuştur. Durum böyleyken, aceleci bir tavırla Kur'ân ayetlerini, doğruluğu kesinleşmemiş bu nazariyelerle yorumlamaya kalkışmak, Kur'ân hakkında şüphelere sebebiyet verecektir. Zira herkesten, olası tezad durumun Kur'ân'ın ayetleri değil, onun yanlış yorumu olduğunu anlamasını beklemek haksızlık olacaktır. Bu konuyla ilgili vereceğimiz en bariz örnek, *Tefsîru'l-Kebîr* sahibi Fahreddin er-Râzî'nin Bakara suresi 22. ayet hakkında yapmış olduğu yorumdur. er-Râzî, Kur'ân'ın,

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً " *Yeryüzünü size yatak yaptı.*" ayetini günün hakim olan anlayışı çerçevesinde, dünyanın dönmediğine delalet ettiği şeklinde yorumlamıştır.[229]

---

228 Akdemir Salih, "*İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine*" adlı giriş, Draz Abdullah, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, İstanbul, 1983, s. 10.

229 er-Râzî Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tahran, II/102.

O halde Kur'ân'ın özellikle ilmî keşiflere işaret eden ayetlerinin anlaşılması yolunda muhatabın önünü açacak en önemli anahtar; aceleci davranmamak, bu gibi keşiflerden medet beklememek, Kur'ân ayetlerini kesinleşmemiş ilmî verilerle yorumlamaya kalkışmamak olacaktır. Bilimsel tefsirin şartlarını biraz daha açacak olursak şunları sıralayabiliriz:

BİLİMSEL TEFSİRİN ŞARTLARI

Her prensipte olduğu gibi bu tarz tefsirin sağlıklı yapılabilmesi için de bazı şartların olması çok doğaldır. Bu şartları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

a) Her şeyden önce Kur'ân'ın bilimler kitabı değil, bir din kitabı olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Yani Kur'ân'ın ana hedefinin, insanları hidayete sevk ve teşvik olduğu unutulmamalıdır. Kur'ân, pozitif ilimlerin konularını kendisine esas mevzu etmez. Pozitif ilimlerinin verileri, ortaya koyduğu keşifler Kur'ân için esas değil istitrâdıdır.

b) Yukarıda da zikrettiğimiz gibi bu tür tefsire karşı çıkanların ortaya attıkları bir iddia da; her dilde olduğu gibi Arapça'da da kelimelerin, zamanın geçmesiyle mânâ kayması, genişlemesi veya daralması gibi durumlara maruz kalması ve bu mânâlardan asıl muteber olanının, Kur'ân-ı Kerim nazil olduğu sırada herhangi bir Arabın anladığı mânânın olduğu idi. Dolayısıyla lafızların, sonradan ortaya çıkan anlamlara uygulanması doğru değildir deniliyordu. Bir yerde haklı olabilecek bu iddiadan yola çıkarak bu tür tefsirde dikkat edilecek bir diğer husus da, delile dayanmadıkça zahiri mânâdan uzaklaşmamak ve zorlama

yorumlara girmemek olacaktır. Bu kayıtla ilişki kurulan mâna muteberdir [230].

c) Bu tür tefsire karşı çıkanların ortaya attıkları bir iddia, Kur'ân ve fen münasebeti kurmaya yöneltilen bir başka tenkid de şudur: "Kur'ân, insanlara, kıyamete kadar değişmez din esaslarını bildirmek için Allah tarafından gönderilmiştir. İlmi nazariyeler ve izahlar zaman zaman değişmektedir. Ayet belli bir ilmi anlayışa göre tevil edilir, daha sonra o anlayış değişirse, Kur'ân'ın gerçeğe uymadığı sonucu çıkarılır ve Müslümanlardan bir kısmının Kur'ân hakkındaki itikadları alt üst olur" sözüdür.[231]

Kur'ân'ın ilmî keşiflere işaret ettiği, bu ilimlere kaynak olabileceği zannedilen ayetleri aceleci bir tarzda, hali hazırda ilmin ortaya koyduğu verilerle yorumlamaya çalışmak veya bu verilere Kur'ân'dan bir mesned aramak çok büyük yanlışlara sebebiyet verecektir. Her ne kadar ilmî de kabul edilse, değişebilirliği muhtemel nazariyeler Kur'ân hakikatleri ile mukayese dahi edilemez. Bilim tarihi, bir zaman için doğruluğuna inanılan bir teorinin, deney ve tecrübeler neticesinde yanlış olduğuna şahid olmuştur. Durum böyleyken, aceleci bir tavırla Kur'ân ayetlerini, doğruluğu kesinleşmemiş bu nazariyelerle yorumlamaya kalkışmak, Kur'ân hakkında şüphelere sebebiyet verecektir. Zira herkesten, olası tezad durumun Kur'ân'ın ayetleri değil, onun yanlış yorumu olduğunu anlamasını beklemek haksızlık olacaktır. Bu konuyla ilgili vereceğimiz en bariz örnek, *Tefsîru'l-Kebîr* sahibi Fahreddin er-Râzî'nin Bakara suresi 22. ayet hakkında yapmış olduğu yorumdur. er-Râzî, Kur'ân'ın,

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً *"Yeryüzünü size yatak yaptı."* ayetini günün hâkim olan anlayışı çerçevesinde, dünyanın dönmediğine

---

[230] Bkz: Yıldırım Suat, *a.g.e.*, s. 19.
[231] Bkz: Yıldırım Suat, *a.g.e.*, s. 20.

delalet ettiği şeklinde yorumlamıştır [232].

O halde Kur'ân'ın özellikle ilmî keşiflere işaret eden ayetlerinin anlaşılması yolunda muhatabın önünü açacak en önemli anahtar kısaca; aceleci davranmamak, bu gibi keşiflerden medet beklememek, Kur'ân ayetlerini kesinleşmemiş ilmî verilerle yorumlamaya kalkışmamak olacaktır.

d) Burada öncelikle bilinmesi gereken en önemli kuralın, **sadece modern ilmin ulaşmış olduğu kesinleşmiş sonuçlarının, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin üzerinde ittifak ettiği kesin yorumlarıyla çatışmayacağıdır.** Bir diğer tabirle, modern ilmin, elindeki bütün teknolojik imkanlar neticesinde, sayısız deney, gözlem ve tecrübeleriyle ulaşmış olduğu sabit ve değişmez en son nokta, Kur'ân'ın üzerinde ittifak ettiği en son yorumu ile daima barışık olacaktır. Bu bağlamda makbul olan ilmî tefsir, "modern ilimlerle uzlaşan tefsir olarak" özetlenebilir. Çünkü "her devrin kesin hakikatlermiş gibi kabul ettiği ve fakat yanlış olduğu ancak daha sonraları ortaya çıkmış olan kendine has kuruntuları olmuştur."[233]

---

232 er-Râzî Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tahran, II/102.

233 Akdemir Salih, "*İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve On dokuz Rakamı Üzerine*" adlı giriş, Draz Abdullah, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, İstanbul, 1983, s. 10.

KUR'ÂN'IN NÜZÛL GAYESİNE MUHALİF UZATMA VE TAFSİLATLARDAN UZAK DURMA

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûluna sebeb teşkil eden en önemli esas insanlığın dünya ve ahiret saadetidir. Binâenaleyh muhatabı olduğumuz ayetlerin arkasında birinci derecede bu mesaj aranmalıdır. Durum böyleyken, tefsir kitaplarının çoğunda vahyin nüzûl hikmetine muhalif olarak, ayetlerin taşımış olduğu ikinci dereceden fer'î manâlar, kelimelerin i'râb vecihleri, lügat ihtilafları, farklı mezheblerin fıkhî görüşleri arasında mukayese, karşılıklı delillerin nakli, ayetlerden zorlama ilmî keşif ve bulgu isnâdları, batıl itikad mezheplerinin ekollerini desteklemek adına vermiş oldukları kısmen bâtınî de diyebileceğimiz anlayış ve uğraşılar, kıssalarda yer alan olayların Kur'ân'ın ruhuna ters düşen, akıl ve mantıkla bağdaşmayan hurafî yorumları görülmektedir. Oysa sadece örnek kabilinde zikrettiğimiz bu gibi hususlar Kur'ân ayetlerini yorumlamaktan çok, muhatabı Kur'ân'dan uzaklaştıracak, iniş gayesinin dışındaki mecrâlarda himmetin dağılmasına sebep olacaktır.

Örnek verecek olursak;

Âli İmrân 59. ayetinde Cenab-ı Hakk meâlen şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"*Allah'ın katında İsâ'nın durumu, kendisini topraktan yaratıp sonra "ol" demesiyle olmuş olan Adem'in durumu gibidir.*" Ayetin tefsiriyle alakalı olarak yapılmış olan yorumlar o kadar gülünçtür ki, vahyin gayesiyle bağdaşması mümkün değildir: "Alimlerden birinden rivayet edildiğine göre o, rumlara esir olmuştu. Onlara: *"Niçin İsâ'ya tapıyorsunuz?* diye sordu. Onlar da: *"Çünkü O'nun babası yoktur"* dediler. *"Bu durumda Adem kendisine ibadet etmenize daha layık değil midir? Zira onun hem annesi, hem de babası yoktur"* dedi. *"Ölüleri diriltti"* dediler. *"Bu durumda Hazkiyal ibadet etmenize daha layıktır. Zira İsâ dört kişiyi, Hazkiyal ise sekiz bin kişiyi diriltti"* dedi. *"Dilsizi ve alatenliyi iyileştirdi"* dediler. *"Bu durumda Cercîs ibadet etmenize daha layıktır. Zira o pişirir, yakar; sonra da o pişirip yaktığı kişi (hiçbir şey olmamış gibi) kalkardı"* dedi."[234]

O halde Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılması için gerekli şartlardan biri, belki de en önemlisi, Kur'ân'ın ruhuna ters düşen bu tür sapmalardan uzak kalmak, vahyi iniş gayesine muvafık yorumlamaya çalışmak olacaktır.

---

234 en-Nesefî Ebu'l-Berekât, a.g.e, I/160.

KUR'ÂN AYETLERİNİN İNMİŞ OLDUĞU DÖNEM VE ŞARTLARI İSTİŞ'ÂR

Vahyin nâzil olduğu dönem ve şartları bilmek ve istiş'âr etmek, kalp, ruh ve hissiyatla o zamana gitmek, ayetlerin anlaşılmasında çok büyük rol oynayacaktır. Ayetlerin nâzil olduğu sahne anlaşılmaz, o atmosfere dahil olunmazsa bahsi edilen konu yüzeysel kalacaktır.

Meselâ, Hz. Musa'yı (a.s.) Kur'ân sayfaları arasında sadece geçmişte yaşamış büyük bir peygamber olarak görür ve öyle takdim ederseniz, ondan fazla istifade edemezsiniz. Yapılması gereken, Hz. Musa'yı (a.s.) kendi devrimize getirmek ve onu aramızda hissetmektir. Evet; Kur'ân'ı mütalâa ederken, her bir kelimesinin kendimize ve kendi devrimize baktığını düşünmeli, sürekli büyüyen dalgalar gibi her an inkılâplar yapacak olan Kur'ân ile aramızdaki yabancılığı mutlaka atmalıyız. Evet, Kur'ân okurken, Kur'ân'da anlatılan vakaların cereyan ettiği devirle, kendi devrimiz arasında münasebetler kuramazsak, Kur'ân'ı kendi derinlikleri ölçüsünde anlayamayız.

Konuya daha iyi vakıf olabilmek için Ahzab sûresi 9-11 ayetlerine göz atalım. Bu ayetler, nâzil olduğu dönem, şart ve

arkaplan hesaba katılmadan anlaşılmaya çalışılırsa ayetin vermeğe çalıştığı mesaj eksik olacaktır. Önce ayetlerin meâllerini alalım:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَجُنُوداً لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيراً، إِذْ جَاؤُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا، هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً *"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini anın. Hani size ordular gelmişti de üzerlerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular salıvermiştik. Allah ne yaptığınızı görüyordu. O zaman onlar, hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan ve o vakit gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı. Siz Allah'a türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte burada müminler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı.*[235]

Ayet meâlinden de anlaşılacağı üzere arkaplan anlaşılmadan salt olarak okunduğunda savaş meydanındaki bir enstanteneden daha fazla bir şey anlaşılması beklenemez. Oysa bu olayın cereyan ettiği zaman, müslümanların içinde bulunduğu şartlar ve daha önce meydana gelmiş olaylar da göz önünde bulundurulacak olursa, ayetin taşıdığı manâ, ders ve ibret çok daha farklı olacaktır.

Oysa İslam tarihine göz gezdirilecek olursa Ahzab savaşının çok önemli bir yeri olduğu anlaşılacaktır. Ahzab, İslam güçlerini yok etmek için bir araya gelmiş topluluklara verilen genel addır. Zamanı, hicretin 5. senesi, şevval ayı (23 Şubat 627)'dır. Yer olarak da Medine civarı, kuzey kesimidir. *"İslam'a karşı ortak bir cephe oluşturmak isteyen Benî Nadir yahudilerinin ileri gelenleri Mekke'ye giderek Kureyş müşriklerini Hz. Muhammed ile muharebeye çağırdılar ve onlara –Müslümanların kökü kazınıncaya kadar sizinle birlikte hareket edeceğiz- dediler. Sonra*

---

235 Ahzab 9-11.

bu grup, Gatafan, Benî Murre ve Eşca' kabilelerine gidip onları da bu şekilde harekete geçirdiler... Toplanan kuvvetler büyük bir askeri birlik meydana getirdi. Arap yarımadası belki de o zamana kadar böyle bir kuvvete şahit olmamıştı. Sefere katılan savaşçıların sayısı on binin üzerindeydi.[236]

Müslümanların durumu ise oldukça kritikti. Gitgide hissedilir vaziyette güçlenmeye başlamış olan müslümanların şevketini kırmak için ortak cephe oluşmuştu. Savunma durumu almayı tercih etmişlerdi. *"Uhud savaşı müzakere edilirken müslümanların Medine'de kalıp, şehrin içeriden savunulması şeklinde bir görüş ortaya atılmış, fakat bu görüş benimsenmemişti. Uhud muharebesinde müslümanların bir ara zor anlar yaşamaları, Hendek savaşında savunma durumunda kalınmasında etkili olmuştur. Neticede hendekler kazıldı, çıkan topraklar siper olarak kullanılmak üzere hendeğin Medine tarafına yığıldı ve düşman beklenmeye başladı.*[237] Savaştan önceki durum özetle böyledir.

"Savaş esnasındaki durum ise her iki taraf açısından tam anlamıyla psikolojik sinir harbi sergiliyordu. Müslümanlar muhasaranın içindeydi. "Muhasara uzadıkça düşman kuvvetlerini meydana getiren gruplar arasında ihtilaf çıkmaya başladı. Toplanıp, müslümanları kılıçtan geçirmek için gelmişler, ancak önlerine hendekler çıkmıştı. Hendeğin etrafında toplandılar. Muhasara uzadı, erzakları azaldı. İşleri ters gitti. Bütün bunlar, müşrik ordusunu zor duruma düşürüyordu. Artık düşman ordusunun birliği bozulmuştu. Bazılarında geri dönme arzusu belirdi. Ebû Sufyan kendisini başkomutan sayıyordu. Fakat Ebû Sufyan, bu muharebeye iştirak eden kabilelerin komutanlıklarını yapan Talha b. Huveylid, Uteybe b. Hısn, el-Hâris b. Avf ve

---

[236] Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul, 1992*, s. 476-477.
[237] *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 477.

diğer savaşçılara nasıl söz geçirecekti? Ayrıca düşman ordusunda, özellikle bu savaşta hiç menfeatleri olmayan gruplar vardı ve onlar, savaş uzadıkça neden burada bulunduklarını soruyorlardı. Kureyş ve yahudiler ise İslam'ı ve müslümanları yok etmek için olanca gayretleriyle çalışıyorlardı. Huyey b. Ahtab, orduda ayrılmaların olacağını hissedince hemen Benî Kurayza'nın reisi Ka'b b. Esed'in yanına gidip onu müşriklerle birleşmeye ve müslümanları arkadan vurmaya teşvik etti... Bu arkadan vurma hareketi, müslümanların durumunu zora soktu. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: *"O zaman onlar, hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan, ve o vakit gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı."*[238] (Ayette ifadesini bulan "gözlerin kayması, yüreklerin gırtlaklara kadar dayanması" tabirini savaş esnasındaki dehşet içerisinde korku ve heyecandan nefeslerin kesilmesi gibi psikoloji ve hâlet-i ruhiye ile birlikte hissetmek, nassın daha sağlıklı anlaşılmasında önemli bir rol oynayacaktır.) ...Diğer taraftan, Allah'ın yardımı müslümanlara yetişti. Durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle belirtilir:

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْراً وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيّاً عَزِيزاً *"Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini anın. Hani size ordular gelmişti de üzerlerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular salıvermiştik. Allah ne yaptığınızı görüyordu. O zaman onlar, hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan ve o vakit gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı. Siz Allah'a türlü türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte burada müminler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı."*[239] *"Allah kafirleri öfkeleriyle geri çevirdi. Hiçbir şey elde edemediler. Savaşta iman edenlere Allah'ın yardımı yetti. Allah,*

---

238 Ahzâb 10.
239 Ahzâb 9.

güçlüdür, azizdir, mutlak kudret sahibidir, herşeye gâliptir."[240] Allah'ın gönderdiği ayetler bu tehlikeli rüzgarları söndürdü, çadırlarını yıktı, boğazlarını ve gözlerini kumla doldurdu. Bu çok kuvvetli ve tehlikeli bir fırtınaydı...[241]

Şimdi de bu ayetler hakkında Elmalılı'nın yapmış olduğu yorumu nakledelim:

"O zaman üzerinize ordular gelmişti. Hicretin beşinci yılı gelen ahzab orduları ki, Kureyş ve Ehâbîş ile Kinâne ve Tihame'den onlara uyanlar ve Necid'den Gatafan ile bunlara tabi olanlar, Nadîr ve Kureyza yahudileri gibi Arabistan'ın önemli kabileleri toplanmış olup, Buharî şerhlerinde nakledildiğine göre, sayıları yirmidörtbine ulaşıyordu. Şöyle ki: Hayber'de yerleşmiş olan Benî Nadîr yahudileri, İslâma karşı geniş bir suikast düzenlemeye çalışıyorlardı. Bunların, Sellâm b. Ebilhakîk, Huyey b. Ahtab ve Kinane b. Rebi' b. Ebilhakîk gibi ileri gelenleri, Mekke'ye giderek Kureyş'i peygambere karşı savaşa davet etmişler ve *"Birlikte olursak, müslümanlığın kökünü kazırız"* demişlerdi. Kureyş derhal bu teklifi kabul etti. Sonra Necid'de Kaysi Gaylan'dan Gatafan'e vardılar. Hayber'in yarı gelirini vermeyi vaad ederek ve Kureyş'in birlikte olduğunu söyleyerek onları kendileri ile birlikte olmaya davet ettiler. Gatafan ile anlaşması olan Beni Esed de aynı ortaklığa davet olunmuştu. Kureyş'e kan bağları ile bağlı oldukları için Beni Süleym de katılmıştı; böylece Arabistan'ın önemli kabileleri birleşerek üç kolordu oluşturmuşlardı. Birinci kol, Gatafan askerlerinden oluşmuş ve Arap başkanlarından Uyeyne b. Hısn'ın kumandasında idi. İkinci kol, Esed oğullarından oluşmuş ve meşhur Tuleyhate'l-Esedî'nin kumandasındaydı. Üçüncü kol Ebu Süfyan kumandasında Kureyş ordusuydu.

---

240 Ahzâb 25.

241 *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* s. 477-479.

Resul-i Ekrem (s.a.v.) bunların hazırlanmakta olduklarını haber alınca sahabeleri ile istişare etti. Selman-ı Farisî (r.a.) hazretlerinin ileri sürdüğü görüş üzerine hendek kazılması emredildi. Sonra Resulullah (s.a.v.) üç bin kişi ile onların karşılarına çıktı. Sel' dağını arkalarına, hendek'i düşman ile aralarına alarak konakladı, bir aya yakın bir zaman geçti ok ve taş atışmaktan başka savaş yapamıyorlardı, mevsim kıştı, bu durum sıkıntı doğurdu, derken bir gece Allah Teâlâ soğuk bir saba rüzgarı gönderdi, bu rüzgar onları şiddetle üşütüyor, toprakları yüzlerine savuruyor, ateşlerini söndürüyor, çadırlarını söküyordu, hayvanlar birbirlerine karışmıştı, askerlerin etrafında melekler tekbir alıyorlardı. Bunun üzerine Tuleyhatü'l-Esedî, *"Muhammed size sihir yapmaya başladı, haydi çabuk çabuk"* demişti. Kureyş ile yahudilerin arası açılmıştı. Artık tutunamadılar ve bozulup kaçtılar. İşte bu ilahi nimet hatırlatılarak buyuruluyor ki: *Birçok ordular geldi de biz onların üzerlerine rüzgar ve sizin görmediğiniz askerler gönderdik.* Bu şekilde onların tehlikelerini geri savdık. *Ve Allah yaptıklarınızı görüyordu.* Ne zahmetler çekiyordunuz, nasıl hendek kazıyordunuz? Allah görüyordu. Resul-i Ekrem Hendek'in sınırlarını belirlemiş ve her on kişiye kırk arşın olmak üzere kazı işini müslümanlar arasında bölüştürmüştü. Kendisi de bir ırgat gibi bizzat çalışıyordu. Mevsim kıştı. Müslümanlar üç gün gıdasız kalmıştı ve bu esnada Peygamberin bazı mucizelerini görmüşlerdi. Muhacirler ve Ensar çalışırlarken şu beyti mırıldanırlarmış:

"Bizler sağ olduğumuz sürece ebediyen cihad etmek üzere Muhammed'e bey'at etmiş kimseleriz."

Resul-i Ekrem de hem çalışır, hem Ensar ve Muhacirler'e dua ederdi: *"Ya Rabbi! Hayır ancak ahiret hayrıdır. Ensar ve Muhacirler'i mübarek eyle"* derdi.

Selmân, Huzeyfe, Numan b. Mukrin, Amr b. Avf ve

Ensar'dan altı kişi çalışırlarken bir kaya çıkmış, kıramamışlar, kaya külüngü kırmıştı. Durumu Resulullah'a bildirdiler. Oraya indi. Selmân beraberinde idi. Resulullah külüngü aldı, kayaya vurdu. Bir vuruşta çatlattı ve ondan bir şimşek çıkmış, Medine alanını aydınlatmıştı. Resulullah tekbir aldı, müslümanlar da aldılar, sonra ikinci, sonra üçüncü kaya parçalanmıştı, Selmân gördüğü şimşeği Resulullah'a sordu. Resulullah: *"Birincisi Hîre'yi ve Kisra'nın köşklerini gösterdi ve Cebrail bana haber verdi ki ümmetim onları alacak. İkincisi Şam ve Rumlar'ın kırmızı köşklerini gösterdi ve haber verdi ki, ümmetim onları alacak. Üçüncüsü de Yemen'de San'a köşklerini gösterdi ve haber verdi ki ümmetim onları alacak, müjde!"* buyurdu. Bunun üzerine müminler sevindiler, münafıklar *"Şaşmaz mısınız, size ne boş vaadde bulunuyor, yerinizden çıkamazken Yesrib'den ta Hîre'yi ve Kisra'nın Medain'ini gördüğünü ve onların size fetholunacağını söylüyor."* diyorlardı.

O zaman size üstünüzden ve aşağı tarafınızdan gelmişlerdi. Gatafan ve kendilerine uyanlar vâdinin yukarsından, doğu tarafından gelmişler, "Uhud"un yanına konmuşlardı. Kureyş de Ehabîşî ile Tihame ve Kinane'den kendisine uyanlarla on bin kişi kadar olarak vadinin aşağısından batı tarafından gelmiş, Cüruf ile Zügabe arasında, Rûme'den sellerin toplandığı yere konmuşlardı. *Ve o zamanki gözler kaymış, hayret ve heyecandan doğru bakamıyor, ve yürekler ağızlara gelmişti*, dehşetli korkudan ve heyecandan nefesler kesilecekti. Müşrikler bütün ileri gelen başkanların kumandası altında toplanarak genel bir saldırıya karar vermişlerdi. Bunun için Hendek'in en dar noktası saldırıya hedef olarak seçilmişti. Arapların Dırar b. Hattab, Hübeyre b. Ebi Vehb, Nevfel b. Abdillah, Amr b. Abdivedd gibi meşhur cengaverleri atlarını sürerek hendeği geçmişlerdi. Bunların herbiri bin kişiye denk sayılıyordu. Amr. b. Abdivedd, "Bedr"de yaralanmış ve intikamını almadıkça saçlarına koku sürmemeye

yemin etmişti. "Uhud"a gelmiş, bu kez de hendeğe bayraklı olarak girmişti. Bu sıralarda doksan yaşlarında olmasına rağmen, hendeği ilk geçen o olmuştu. Hendek ile dağın arasında adamlarıyla birlikte o dar yerden atlamış, çorak yerde atları dolanıp gezinmeye başlamıştı. Birkaç müslüman ile Hz. Ali de bunlara karşı sınırı tuttu. Amr bayraklı idi.

Hz. Ali ona: *"Ey Amr! Senin bir adetin vardır. Kureyşt'en birisi sana iki teklifte bulunsa mutlaka birisini tutarsın, değil mi?"* dedi.

Amr, *"Evet"* dedi.

Hz. Ali: *"O halde ben seni Allah'a ve İslam'a davet ediyorum."*

Amr: *"O'na ihtiyacım yok."*

Hz. Ali: *"Öyleyse seni binitlerimizden inip döğüşmeye davet ediyorum."*

Amr: *"Vallahi ben seni öldürmek istemem"* diye alay etti.

Hz. Ali: *"Fakat ben seni öldürmeyi arzu ediyorum"* dedi.

Bunun üzerine Amr kızıp atından indi, bir kılıç darbesiyle atının ayağını kesti, Hz. Ali'ye saldırdı. Amr'ın darbesi Hz. Ali'nin kalkanını parçalayıp alnını kanatmıştı. Hz. Ali karşı darbe ile Amr'ı omuzundan biçmiş, Allahü ekber diye bağırmıştı, derhal etraftan yükselen tekbir sesleri ortalığı çınlattı, Amr ile birlikte bir iki kişi daha vurulmuştu; birini Hz. Ali öldürmüş, birine de bir ok isabet etmişti. Süvariler (binekliler) bozulup çekilmişler, bugün Ahzab savaşının en dehşetli günü olmuştu. Bütün gün savaş şiddetle sürmüş, düşman müslümanlar üzerine ok ve taş yağdımaya devam etmişti. Savaşı yönetmekten bir an olsun ayrılmaya fırsat bulamadığı için Resulullah, o gün dört vakit namazı eda etmeye imkan bulamamıştı, işte o gün gözler yerinden kaymış yürekler boğazlara dayanıp nefesler tıkanmıştı.

Ve Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz. Çeşit

çeşit zanlar vardı: Kalpleri sabit olan samimi müminler, Allah'ın dinini yüceltmek için verdiği sözünü yerine getireceğine kanat etmekle birlikte bu kez o sözü yerine getirecek mi, yoksa kendilerini imtihan mı edecek? diye düşünüyorlar da kusur edip kaymaktan ve gereği gibi tahammül edip dayanamamaktan korkuyorlar; zayıf kalpliler ve münâfıklar da *"hani diyordu..."* diye hikaye olunacağı gibi kötü zanda bulunuyorlardı. *İşte bu anda veya bu noktada müminler imtihana çekilmiş*, samimi inanan ile münafık, sebat eden ile sarsılan seçilmiş *ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı. Ve o zaman münafıklar ve kalblerinde bir hastalık bulunanlar yani itikadları zayıf olanlar şöyle diyorlardı: Allah ve Resulü bize bir "gurur"dan, bir aldanmadan başka bir vaadde bulunmamış.* Bu sözü Muattib b. Kuşeyr söylemiş: *"Bizim birimiz korkudan tuvalet ihtiyacını gidermeye çıkamazken, Muhammed tutmuş da bize Kisra'nın ve Kayser'in hazinelerini fethedeceğimizi vaad ediyor, bu sırf aldanma vaadi bir boş vaaddir."* demiş, akranları da bu sözleri tasdik etmişlerdi.

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekte görüldüğü gibi, Kur'ân'ın doğru anlaşılması, anlatılan vakaların cereyan ettiği devir ve şartları tanıma, hissetme, yaşama ve istiş'âr nisbetinde daha isabetli olacaktır.

DELİLE DAYANMADIKÇA ZÂHİRÎ MÂNÂDAN UZAKLAŞMAMAK

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamanın bir diğer şartı da, delile dayanmadıkça ayetin zahiri mânâsından uzaklaşmamaktır. Bununla birlikte aşikar bir zorlama yapmamak kaydıyla ayetin içerdiği asıl mânânın dışına çıkılarak ulaşılan işâri mânânın da muteber olacağı muhakkaktır.

"Müfessir, gerektiğinde tercih kıstaslarına göre hareket etmesini bilmeli, âyet-i kerime birden fazla manâya muhtemel ise, en kuvvetli olan tarafı tercih edebilmelidir. Bu konuda Zerkeşî şöyle der: "İki veya daha fazla ihtimal olan hususta, âlimlerden başkası içtihad edemez. Onlar da şahsî görüşlerine değil, delillere dayanmak zorundadırlar. Manâlardan biri daha zâhir ise, ona göre tefsir edilmelidir. Şayet, hafî (gizli) manânın kasdedildiğine delil olursa, bu takdirde, hafî manâya göre tefsir edilir." Her iki manâ eşit durumda olup, birinde lügavî hakikat, öbüründe şer'î hakikat anlamı ağır basarsa, bu durumda şer'î manâya öncelik verilir. Fakat lügavî mananın kasd edildiğine dair bir karîne bulunursa, bu takdirde buna göre tefsir edilir. Meselâ,

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلاَتَك سَكَنٌ لَهُم

"Onların mallarından zekat al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın, onlar için dua da et. Çünkü senin onlar lehinde

duan, onlar için büyük bir huzur kaynağıdır." âyetinde[242], salât'ın şer'î manası namaz olmakla birlikte, burada lügavî manası olan "dua" nın murad edildiğine karîne mevcut olduğundan dua manasına tefsîr edilir. Zira bir önceki cümlede zekât verme söz konusu edilmekte olup, malî fedakarlıkta bulunan kimseye, bundan dolayı dua edilir. Ama iki manânın bir arada düşünülmesi imkânsız ise, müctehid kendi imkânlarına göre delillere bakarak içtihad eder, kendi nezdinde ağır basan manânın, kendisi hakkında, Allah'ın maksadı olduğuna kâni olur. Eğer bir başka müçtehid, ondan bir başka manâ çıkarırsa, bu da onun hakkında Allah'ın maksadı olur. Zira o da, bu sonuca içtihadı neticesinde ulaşmıştır. Eğer manâlar nezdinde eşit olursa, istediğini tercih etme veya daha ağır hükmü yahut daha kolay hükmü alıp almaması gerektiği şeklinde, aynı şekilde geçerli görüşler vardır. Şayet iki manâ birbirini nefy etmezse, muhakkiklere göre, her iki manâya göre yorumlaması gerekir ve bu i'caz ve fesahat bakımından daha matlub olur."[243]

---

[242] Tevbe 103.

[243] es-Suyûtî, *el-İtkan*, II/182. (Suyûtî, bu kısmı ez-Zerkeşî'nin, *el-Burhan*, II/166-167'den özetleyerek nakl eder) ; M.H. ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, 1:277-280; Yıldırım Suat, *Yeni Ümit*, sy. 54., s. 7.

KUR'ÂN AYETLERİNİ ZAMAN VE MEKAN KAYITLARINDAN SOYUTLAMA

Kur'ân-ı Kerim'i anlamanın bir diğer şartı da, ayetlerinin zaman ve mekan kayıtlarından soyutlanarak yorumlanmasıdır. Öncelikle hatırlanması gereken husus, Kur'ân'ın evrensel bir kitap olarak kıyamete kadar bütün insanlığa gönderilen son kitap olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla ele aldığı konu ve problemler sadece belli bir zaman ve mekana ait olmayıp evrensel olmalıdır. O halde isim, ünvan, şekil vb. özellikler farklı dahi gözükse, bir yerde özde aynıdır. Yani ayetlerin evrenselliği, problemlerin de evrenselliğine işaret eder. Bu durumda Kur'ân'ın nâzil olduğu dönem ve şartlarda sorun olarak ortaya çıkan konular günümüzde de, belki daha farklı şekil ve nüanslarla bulunmaktadır. O gün için Kur'ân bu sorunların çözümü adına ne gibi öneri getirmişse, bunlar aynen bugün için de geçerli olmalıdır. Aksi takdirde Kur'ân'ı, tarih kitaplarının takdim ettiği olaylar benzeri bir duruma indirgemiş oluruz.

"Kur'ân'ın indiği eski toplum beşerî bir toplumdur. Bu toplumun yaşamış, geçirmiş olduğu durumlar, hayat sona erene kadar beşeriyetin yaşayıp geçireceği durumların bir benzeridir. Herhangi bir durum hakkındaki hüküm, tabiatı itibariyle ebedî-

dir; çünkü bu hüküm kıyamete kadar yenilenecek olan her benzer durum içinde aynıyla geçerlidir."[244]

Örneğin Kur'ân'da sık sık geçen câhiliye kavramını ele alalım. Lügatte *bilgisizlik* mânâsına gelen الجاهلية -câhiliye kavramı kısaca ilmin zıddıdır. Cahiliye kelimesi şekil bakımından ism-i mansub veya yapma mastardır. İsm-i mansub olarak *"cahile ait, cahilce, cahile özgü"* gibi manalara gelen "(جاهلي) cahilî" ve bunun müennesi olan "(جاهلية) cahiliye", sıfat tamlamaları için kullanılır. İslam literatüründe kullanıldığı şekliyle "câhil" kelimesine "-ıyyât" ekinin ilavesiyle elde edilen yapma bir mastardır.[245]

"İbn Manzur, زمن الفترة ولا اسلام -*İslamın olmadığı dönem*; Mu'cemu'l-Vasit, ما كان عليه العرب قبل الاسلام من الجهالة و الضلالة ؛زمان فترة بين رسولين -*Islamdan once Araplarin cehalet ve sapıklık içinde olmaları, iki peygamber arasindaki ara dönem*; S. Sami, *Cahillik, islamdan onceki hal, insanlarin küfür ve delalette bulunduklari zaman*; Meydan Larousse, *Cahilliğe ait, islamdan onceki Arap devrine ait.*" gibi tanımlarda bulunurlar.

İstılah olarak özetle: Allah (c.c)'ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip (bunlar yerine) insanlar tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere iman etmektir. Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle, bu anlamda yer almıştır. Nitekim;

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْماً لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ *"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü arzu ediyorlar? Şüphesiz sâlih bir kanaate sahip olanlar için, hükmü Allahû Teâla (cc)'dan güzel olan kim olabilir."*[246] buyurulmuştur. Ayette yer alan bu ifadeyi sadece İslam öncesi döneme hasr etmek doğru olmamalıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, câhiliye terimi "Allah(c.c)'ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip (bunlar yerine) insanlar

---

[244] Gazalî Muhammed, a.g.e,, s. 105.
[245] el-Müfredat, "chl" mad; İslam ansiklopedisi, c.7, s.17, "chl"mad. İstanbul/93
[246] Mâide, 50.

tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere iman etmektir." Dolayısıyla zaman ve mekan değişmiş olsa da vahyin nâzil olduğu dönemde var olan bu anlayış ve doğasındaki yaşantı, cahiliye kavramının taşıdığı anlamı ifade edecektir.

O halde Kur'ân'ı doğru anlamanın bir diğer şartı, Kur'ân hüküm ve öğretilerinin belli bir zaman veya mekâna ait olmayıp, kıyamete kadar insanlıkla devam edeceği ve ona bu anlayış ile yaklaşmak olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Abbas Fadıl Hasan, *Hazf ve Zikr*, çev. Cüneyt Eren, Yeni Ümit, 1995, sy. 30.

Abdurrezzâk İbrahim, *el-Cedîd fî Ahkâmi't- Tecvîd*, Amman, ts.

Said Abdussettar, *el-Medhal ila et-Tefsir'il-Mevdûî*, Mısır, 1986.

Akkâvî İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Ulûmi'l-Belâga*, Beyrut, 1992.

Albayrak Halis, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 1998.

Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1304.

Âsî Mıchael Ya'kub Ramîl Bedî, *Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-Lügati ve'l-Âdâb*, Beyrut, ts.

Aydemir Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara, ts.

Bâcî, Ebû'l Velîd Süleyman, *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmi'l- Usûl*, Beyrut, 1989.

el-Baküvî Mir Muhammed Kerim, *Keşfu'l-Hakâik an Nüketi'l- Âyâti' ve'd-Dekâîk*, *Gerçeğin Doğuşu*, İstanbul, 2000.

Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-Belâğati'l-Arabiyye*, III. Baskı, Cidde, 1988.

Beheşti Muhammed Hüseyn, *Kur'ân'ı Anlama Metotu*, Ankara, 1989.

Bilmen Ömer Nasuhî, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahâtı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, ts.

Buharî, Ebû Abdillah, *el-Câmiu's-Sahih*, Mısır, 1345.

Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1979.

Cündioğlu Dücâne, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, 1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, Fecr Yay. 1995.

el-Cürcânî es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Mısır,1938.

el-Curcânî Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1995.

Çakan İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul, 1982.

Çetiner Bedrettin, *Ebu'l Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul, 1995.

Dıraz Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm*, Beyrut, 1970/Kuveyt, 1993.

Ebu's Seâdât el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l Esîr el-Cezerî, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî) *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Mektebetü'l-ilmiyye, Beyrût, 1979, I-V.

Ebu's-Suûd, *İrşâdu Akli's-Selîm*, Beyrut, 1990.

Ebû Zeyd Nasr Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001.

Erdoğan Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul, 1990.

Eren Cüneyt, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2000.

—–, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Istılahları*, Erzurum, 2001.

—–, *Belâgat Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarların Tahlili*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı: 4., 2001.

—–, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh Kavramı Hakkında Bir Değerlendirme (İbnu'l Bârizi (738 H.)'nin Kur'ân'ın Nâsih ve Mensûhu Adlı Eseriyle Mukayeseli Bir Analiz)*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Ocak- Şubat- Mart 2001, sy 2.

Eren Şâdi, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar*, İstanbul, 1988.

Esed Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, İstanbul, 2000.

Halife Muhammed, *el-İstişrak ve'l-Kur'ânu'l-Azîm*, Kahire, 1994.

Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1992.

Fazlur Rahman, *İslâm;* 3. Baskı, Selçuk Yay. 1993, İstanbul.

Fîruzâbâdî Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, 1987.

Gazalî Muhammed, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, çev. İşler Emrullah, İstanbul, 1998, 2. baskı.

Güngör Mevlüt, *Kur'ân Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir*, İstanbul, 1996.

İbn Âşûr Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ts. I-XXX.

İbnu'l-Bârizî, *Nâsihu'l-Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhu*, nşr: Hatim Salih ed-Dâmın, Beyrut, 1983.

İbnu Fâris Ebu'l Hasen Ahmed, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüga*, Mısır, 1972.

İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut, 1988.

İbnu Kesir, *Muhtasaru Tefsîri İbni Kesîr*, sdl. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Beyrut, 1981.

İbn Manzûr Ebu'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem el-İfrîkî el-Masrî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru sadr, Beyrût, ts. 1. Baskı, I-XV; Beyrut, ts.

İbn Teymiyye *el-Mukaddime fî Usûli't-Tefsir*, Tanta, 1988.

el-Isfahânî Râgıb Huseyn, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, Beyrut, ts.

Khalidi Salah Abdulfettah, *et-Tefsiru'l-Mevdûî Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbik*, Ürdün, 1998.

Kara Necati, *Kur'ân Sünnet Bütünlüğü*, Erzurum,1995.

Karlığa Bekir, Çetiner Bedrettin, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri-İbn Kesîr*, İstanbul, 1988.

el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, el- Kahira, 1376/1957.

el-Kattân Mennâ Halil, *Ulûmu'l-Kur'ân-Kur'ân İlimleri*, çev. Arif Erkan, İstanbul, 1997.

el-Kurtubî Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed Ensârî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts.

Kuşçu Ali, *Risâle fi'l-İstiâre*, (thk. Yıldız Musa, *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle fi'l-İstiâre'si*,) Ankara, 2002.

Matlûb Ahmed *Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Belâğiyye ve Tetâvviruha*, Beyrut, 1996.

Müslim Mustafa, *Kur'ân Çalışmalarında Yöntem*, Çev: Salih Özer, Fecr Yay. 1993, Ankara.

el-Pâluvî Hâmid b. Abdulfettah, *Zubdetu'l İrfân*, İstanbul, ts.

Pezdevî Ali b.Muhammed, *Usûlü Pezdevî*, Beyrut, 1994.

er-Râzî Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tahran, ts.

es-Sadr Muhammed Bakır, *Medresetü'l Kur'âniyye*, Lübnan, 1981.

es-Sekkâkî el-İmam Ebu Yakub b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhü'l-Ulûm*, Beyrut, 1983.

Serinsu Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul, 1994.

es-Suyûtî Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1995.

——, *Miftahu'l-Cenne fi Ihticâci bi's-Sünne*, Beyrut 1989.

——, *Fethu'l-Celîl li'l-Abdi'z-Zelîl*, şerh, analiz, yorum, ilave ve dipnotlarla çev. Eren Cüneyt, Halilov Rıza, Erzurum, 2001.

Şahinoğlu M. Nazif, *Hz. Peygamber'e Şâri' Denilir mi?*, Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu, 1-2 Kasım 1997, İstanbul, 1999.

Şeker Mehmet, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, 1984.

Şengül İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir, 1994.

Ünver Mustafa, *Kur'ânı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara, 1996.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, ts.

Yıldırım Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1985.

—, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 1998.

Yücel Ahmet, *Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1996.

ez-Zehebî, Muhammed Huseyn, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn*, Beyrut, ts.

ez-Zerkânî Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, ts.

ez-Zerkeşî Bedruddîn, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1957.

İNDEKS

